

T.C
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

SÜNNETE GÖRE SAİD VE ŞAKÎ MEFHURLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AHMET ERİŞ

VAN, 2019

T.C
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

SÜNNETE GÖRE SAİD VE ŞAKÎ MEFHURLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

AHMET ERİŞ

DANIŞMAN

DR.ÖĞR. ÜYESİ ARİF GEZER

VAN, 2019

KABUL VE ONAY SAYFASI (EK-4)

<p><u>AHMET ERGİ</u> tarafından hazırlanan <u>"SUNNETE GÖRE SAĞ VE SAKİ MEFLUMLAR"</u> adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Yüzüncü Yıl Üniversitesi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.</p>	
<p>Danışman: Unvanı Adı SOYADI <u>Dr. Öğr. Üyesi Arif GEZER</u> Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum</p>	
<p>Başkan: Unvanı Adı SOYADI <u>Dr. Öğr. Üyesi Arif GEZER</u> Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum</p>	
<p>Üye: Unvanı Adı SOYADI <u>Dr. Öğr. Üyesi Merve TUNÇ</u> Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum</p>	
<p>Üye: Unvanı Adı SOYADI <u>Dr. Öğr. Üyesi Bulhanettin KIZICI</u> Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum</p>	
<p>Yedek Üye: Unvanı Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum</p>	
<p>Yedek Üye: Unvanı Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum</p>	
<p>Tez Savunma Tarihi: <u>..19.. / 07.. / 2019</u></p>	
<p>Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzalarını sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum.</p> <p> Bekir KOÇLAR Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü</p>	

ETİK BEYAN SAYFASI

ETİK BEYAN SAYFASI

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

07/09/2019
Ahmet ERİŞ

(Yüksek Lisans Tezi)

Ahmet ERİŞ

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ağustos, 2019

(SÜNNETE GÖRE SAİD VE ŞAKÎ MEFHURLARI)

ÖZET

Hz. Peygamber kendisine vahyedilen bilgiler ile insanlara inanç, ibadet ve ahlakî ilkeler başta olmak üzere hayatın tüm alanlarında nasıl davranılması gerektiğini bizzat yaşayarak anlatmış ve bütün insanlar için ideal bir hayat biçimi sergilemiştir. Çalışmamızda, bütün zaman ve mekana hitap eden ve Müslüman için ideal bir yaşam biçimi olan sünneti baz alarak saîd ve şakî kavramlarına tefsir, hadis ve kelâm kaynaklarından istifade ederek açıklık getirdik.

Hadis kaynaklarına bakıldığında, Hz. Peygamber'den dünya ve âhîret saâdetine işaret eden birçok rivayet nakledilmiştir. Dünya saâdetine işaret eden rivayetlerde, insanı dünyada mutlu kılan kişisel, psikolojik ve sosyal birçok etken zikredilmektedir. Bunlar; kocası yüzüne baktığında kocasına huzur veren itaatkâr Saliha bir eş, oturmaya müsait geniş bir ev, iyi bir binek, ibadet ile geçirilen uzun ömür, insanı iyiliğe sevk eden iyi bir arkadaş, fitnelerden uzak durmak, kadere rıza göstermek gibi etkenlerdir.

Hadislerde âhîret hayatında insanların saîd (cennetlik) ve şakî (cehennemlik) olmak üzere iki gruba ayrıldığı, Allah'ın ezeli ilmiyle daha henüz kişi anne karnında iken kimin saîd veya şakî olduğuna işaret edilmiştir. Bu da kulun fiillerindeki rolü nedir gibi birçok soruyu akla getirir. Bu sorulara cevap bulmak için Kelâm ilminde Allah'ın ezeli ilmüne, kader ve kazaya, kulun fiillerindeki rolü gibi konulara açıklık getirdik. Yapılan çalışmanın neticesinde, yaptıklarına karşılık Allah'ın kendisine cennet va'd ettiği kimseye saîd, yaptıklarına karşılık Cehenneme atılan kimseye de şakî denildiği anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sünnet, Saâdet, Şekâvet, Cennetlik, Cehennemlik, Saîd ve Şakî.
Sayfa Adedi :108

Tez Danışmanı: Dr. Öğrt. Üyesi Arif GEZER

(M.Sc. Thesis)

Ahmet ERİŞ

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

February, 2019

(SAID AND SHAKI IN THE CONCEPTS OF SUNNAH)

ABSTRACT

The Prophet lived and explained an ideal way of life for all people with the information revealed to him like faith, worship, how to behave in all areas of life and especially moral principles. In our study we have clarified the concepts of saïd (happy) and şakî (unhappy) benefiting from Sunnah which addresses an ideal life for the Muslim at all time and places and from the commentaries, the Hadith and the Kalam sources.

Referring the Hadith sources there are many narrations from the Prophet that are being conveyed to our time which are pointing to happiness in the world and the hereafter. Many personal, psychological and social benefits are adverted that make people happy in the world are narrated in the narrations that are pointing to the world life happiness. These are that a submissive wife with serene face, a large house suitable for living, a good ride, long life with worship, a good friend who leads to goodness, staying away from corruption, consenting to destiny.

In the Hadith it is stated that via his eternal knowledge, Allah knows who is heavenly and infernal just when he is in his mother's womb. This raises the question of what the role of human beings is, on his own actions. To find answers to these questions, we clarified topics like Allah's eternal knowledge, fate and accident the role of human beings on their own acts.

As a result, he is called as saïd to whom Allah promised heaven for his actions and the other is called as şakî who is thrown in to hell for his actions by Allah as a requirement of his name al-Vaïd.

Keywords: Circumcision, Happiness, Unhappiness, Heavenly, The Fire.

Quantity of Page :108

Supervisor :Dr. faculty member Arif GEZER

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
KISALTMALAR.....	VIII
ÖNSÖZ.....	IX
GİRİŞ.....	1
1.KURAN'DA SAİD VE ŞAKÎ	7
1.1.Saîd ve şakî İle İlgili Ayetler ve Müfessirlerin Yorumları.....	7
1.2. Kuran'da Saâdet Anlamında Kullanılan Kavramlar.....	11
1.2.1. Rızâ.....	11
1.2.2. Fevz.....	12
1.2.3. Hasene.....	13
1.2.4. Rızık.....	14
1.2.5. Hayat-ı Tayyibe.....	15
1.2.6. Ferah ve Surur.....	17
1.2.7. Kalbi Selim.....	18
1.3. Kuran'da Şekâvet Anlamına Gelen Kavramlar.....	20
1.3.1. İsyân.....	20
1.3.2. Küfür.....	21
1.3.3. Havf.....	22
1.3.4. Hüzün.....	23
1.4. Kuran'da İnsana Cazip Kılınan Bazı Hâz ve Lezzetler.....	24
1.5. Kuran'a Göre Kişiyi Şakî Kılan Sebepler.....	26
1.5.1. Hukukullahâ Riâyet Etmemek.....	27
1.5.2. Hukuku'l-İbâda Riâyet Etmemek.....	28
2.HADİSLERDE SAİD VE ŞAKÎ	30
2.1. Dünyevî Saâdet.....	30
2.1.1. Kişisel ve Ailevî Etkenler.....	33
2.1.1.1. Saliha Bir Eş.....	33

2.1.1.2. Oturmaya Müsait Bir Ev.....	35
2.1.1.3. İyi Bir Binek.....	37
2.1.1.4. Uzun Ömür.....	39
2.1.2. Sosyolojik Etkenler.....	41
2.1.2.1. İyi bir Komşu.....	42
2.1.2.2. İyi Bir Arkadaş.....	44
2.1.2.3. Sıla-ı Rahim.....	48
2.1.2.4. Fitneden Uzak Durmak.....	51
2.1.2.5. Adaletli Olmak.....	53
2.1.3. Psikolojik Etkenler.....	55
2.1.3.1. İnanç.....	55
2.1.3.2. İbadet.....	57
2.1.3.3. Kadere Rıza Göstermek.....	59
2.1.3.4. İstihare, Hayırlı Olanı İstemek.....	61
2.1.3.5. Güzel Ahlak.....	64
2.1.3.6. Takva.....	65
2.1.3.7. Kanaat.....	67
2.1.3.8. Merhametli Olmak.....	68
2.1.2.9. Dünyevî Üzüntülerden Uzak Durmak.....	70
2.2. Uhrevî Saâdet.....	72
3.KELÂM İLMİNDE SAİD VE ŞAKÎ.....	75
3.1. Saîd veya Şakî Olmanın Kader ile İrtibatlandırılması.....	76
3.2. Kazâ ve Kader.....	77
3.3. İ'tikadî Mezheplere Göre Efâlî'l-İbâd.....	79
3.3.1. Cebriye Mezhebine Göre Ef'âlu'l-Îbâd.....	81
3.3.2. Kaderiyye ve Mu'tezile'ye Göre Efâlu'l-Îbâd.....	82
3.3.3. Kulun Fiillerini Kesbe Dayandıranlar.....	84
3.4. İ'tikadî Mezheplere Göre Saîd ve Şakî Hadisinin Yorumlanması.....	86
3.5. İ'tikadî Mezheplerin Farklı Kader Anlayışlarının İnsan Üzerindeki Etkisi.....	88
3.6. Rızık ve Ecel.....	90
3.7. İ'tikadî Ekollere Göre rızık.....	92

3.8.Rızık ve Ecelin Allah'ın Takdiriyle Belirlenmiş Olmasının Psikolojik Etkileri.....	93
SONUÇ	96
KAYNAKLAR	99
ÖZGEÇMİŞ	
ORİJİNALLİK RAPORU	

KISALTMALAR

c.	: Cilt
s.	: Sayfa
h.	: Hicrî
b.	: Bin
vb.	: Ve benzeri
H.z.	: Hazreti
Ty.	: Basım târihi yok
Byy.	: Basım Yeri Yok
yay.	:Yayınları
Nşr.	: Neşreden
c.c.	:Celle Celâlühü
a.g.e	: Adı geçen eser
Terc.	: Tercüme eden
mad.	: Maddesi
dğr.	: Diğerleri
thk.	:Tahkik eden.
s.a.s.	: Sallallahu aleyhi ve selem
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB.	:Diyanet İşleri Başkanlığı
TDV.	:Türkiye Diaynet Vakfı
AÜİFD.	:Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
MÜSBE	: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Endüstüsü
DEÜSBE	: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Endüstüsü

ÖNSÖZ

Hz. Peygamber kendisine vahyedilen bilgiler ile insanlara inanç, ibadet ve ahlakî ilkeler başta olmak üzere günlük hayatın tüm alanlarında İslamı yaşayarak ve anlatarak Müslüman için ideal bir hayat biçimi sergilemiştir. Hz. Peygamber tarafından şekillenen hayat biçimine sünnet denir. Sünnete göre saîd ve şakî kavramlarına baktığımızda, dünya ve âhiret saâdetine işaret eden birçok rivayetin olduğu görülür.

Hz. Peygamber'den nakledilen rivayetlerde, salih bir eş; oturmaya müsait bir ev; iyi bir binek; uzun ömür gibi insanı dünyada mutlu kılan birçok etken zikredilmiştir. İnsanı mutlu kılan bu etkenlere baktığımızda, insanın kişisel, sosyal ve psikolojik temel ihtiyaçlarıyla yakından irtibatlı olduğu görülmektedir. Zaâflarla donatılan insanın dünyada mutlu olması ancak bu temel ihtiyaçların karşılanması ile mümkün olduğu anlaşılmaktadır.

Uhrevî saâdete işaret eden hadislerde, saâdet ve şekâvetin kader ile irtibatlandırıldığı, Allah katında insanların saîd (cennetlik) ve şakî (cehennemlik) olmak üzere iki gruba ayrıldıkları belirtilmektedir. Saâdet ve şekâvetin Allah'ın ezeli ilmiyle bilinmesi, kelam ilminde kader ve kaza, insanın fiillerindeki rolü gibi konuların tartışılmasına neden olmuştur. Çalışmamızda tüm bu sorulara cevap verilmiş, tefsir, hadis ve kelam ilmi kaynaklarından istifade edilmiştir.

Konuyla ilgili ülkemizde yapılan akademik çalışmalara bakıldığında, hadislerde ve sünnette belli kavramları konu edinen birçok çalışma görülmektedir. Süleyman Demirel Üniversitesinde, Sümeyye BİLGİN tarafından hazırlanan "Hadislerde mutluluk ve mutsuzluk sebepleri" konulu tez bunun açık örneğidir. Teze bakıldığında mutluluk ve mutsuzluk ile ilgili bilgi ve kavramlar hadislerle sınırlandırılmış, genel itibarıyla dünyevî mutluluğa değinilmiştir. Biz, "Sünnete göre saîd ve şakî mefhumları" isimli bu çalışmamızda, Kuran'da ve Sünnette Saâdet ve şekâvet kavramlarının dünyevî ve uhrevî ayrıntılı bir şekilde değinmeyi, konuyu işlerken sadece hadislerle yetinmeyip konuyu Kuran, sünnet ve Kelam ilminde ele alarak farklı bir yaklaşımla açıklamayı hedef edindik.

Bu çalışmamda, bana fikirleri ve önerileri ile rehberlik eden, danışman hocam Dr. Öğrt. Üyesi Arif GEZER hocama, Dr. Öğrt. Üyesi Burahnettin KIYICI hocama ve görüşlerinden istifade ettiğim diğer hocalarıma, çalışma sürecinde bana desteklerini esirgemeyen aileme, teşekkür ederim.

Gayret bizden inayet ve tevfik Allah'tandır...

Ahmet ERİŞ

Van /2019

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca Allah (c.c.) birçok peygamber göndermiş ve kitaplar indirmiştir. Son Peygamber Hz. Muhammed'e Kuran-ı Kerim'i indirerek insanı dünyada ve âhirette mutlu kılacak bir hayat biçimi bahşetmiştir. İslami bir yaşam biçimi olarak tarif olununan sünnette baktığımızda, insanı dünyada ve âhirette mutlu kılacak birçok etken zikredilmiştir. Bu çalışmamızda, bütün zaman ve mekana hitap eden ve herkes için ideal bir yaşam biçimi olan sünneti baz alarak saîd (mutlu) ve şakî (mutsuz) mefhumlarına açıklık getirmeyi hedef edindik.

A) ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Her insanın değişik hedefleri vardır ve her insan, bu hedeflere ulaşmak için bir ömür sarfeder. İnsanoğlunun gösterdiği tüm bu gayretlerin ve çabaların ardında bir gaye yatmaktadır. O da dünyada saâdete ermek, mutlu ve başarılı olmaktır. Fakat insanların çoğu mutluluğu tam olarak idrak edemediğinden dolayı farklı mutluluk anlayışları ortaya çıkmıştır. Buna binâenkimileri mutluluğu bazı olağanüstü güçlere bağlamakta, bunun için kâhinlere ve büyücülere müracaât etmekte, bazı nesnelere uğurlu ve bazılarını uğursuz kabul etmişlerdir. Kimileri, mutluluğu nefsin şehvî arzularında, makam, mansıp ve şöhrette aramışlardır. Kimileride mutluluğu mal ve mülkte aramış, zengin olan herkesin aynı zamanda mutlu olduğunu düşünmüşlerdir.

Sünnete baktığımızda, mutluluk ve mutsuzluk kavramlarında köklü değişiklik yapılmış, mutluluk ve mutsuzluk kavramlarının dünyevî ve uhrevî boyutlarına işaret edilmiştir. Nebevî sünnette insanı dünyada ve âhirette mutlu kılacak kurallar belirlenmiş ve insanı mutluluğa ulaştıracak birçok tavsiyede bulunulmuştur. Çalışmamızda, İslami bir hayat biçimi olan sünneti baz alarak saîd ve şakî mefhumlarına açıklık getirmek, Hz. Peygamber'in saâdet ve şekâvet ile ilgili evrensel nitelikteki tavsiyelerini izah etmek, mutluluk ve mutsuzluğun insan hayatındaki önemini belirlemek, Allah'ın saîd ve şakî kimseyi ezeli ilmiyle bildiğini bildiren hadisleri doğru anlamak gibi konulara açıklık getirmeyi hedef edindik

B) ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE SINIRI

Sünnete göre saîd ve şakî mafhumları isimli bu çalışmamız, bir giriş, üç ana başlık ve sonuç olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, konuyu temellendirmek için öncelikle kavramsal çerçevede, saîd ve şakî ilgili genel kavramlara özetle değindik. Çalışmamızı sünnette göre saîd ve şakî mefhumları olarak isimlendirmiş olmamız hasebiyle, konuyu sadece hadislerle sınırlandırmayarak tefsir ve kelâm alanlarından da istifade ettik. Çünkü sünnet, Hz. Peygamberin hayat biçimi, Kuran'ın uygulanmış şekli ve İslami bir hayat ölçüsüdür. Dolayısıyla sünnet kavramı çok geniş olup bütün İslam ilimleriyle yakından irtibatlıdır.

Birinci bölümde, Kuran'da saîd ve şakî kavramlarına açıklık getirmek için, öncelikle bu kavramları ihtiva eden ayetleri tespit edip belirlemeye çalıştık. Konuyla ilgili tespit ettiğimiz ayetlere açıklık getirmek için klasik ve yeni birçok tefsir Kaynağından istifade ettik. Bunu yaparken Taberî'nin(ö. 310/923) *Camiû'l-Beyân*'ı, Fahrettin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) *Mefâtihu'l-Ğayb*'i, Kurtubî'nin (ö. 671/1273) *el-Camiû li Ahkâmi'l-Kur'an*'ı, Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) *Envaru'l-Tenzil*'i, İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*'i, Âlûsî'nin (ö. 1270/1854) *Rûhu'l-me'ânî*, İsmail Hakkî'nin (1135/1723) *Ruhu'l-Beyan*'ı, Şevkanî'nin (ö. 1250/1834) *Fethu'l-Kadîr*'i gibi birçok tefsir kaynağına müracaat ettik.

Araştırmamızın ikinci bölümünde, Hz.Peygamber'den nakledilen saîd ve şakî ile ilgili hadisleri tespit edip içeriklerine uygun olarak başlıklar altında topladık. Çalışmamız bir konu çalışması olduğu için, seçtiğimiz hadislerin, sahih olup olmadığını, hadis kitaplarının musanniflerine güvenmek ile iktifa ettik. Dolayısıyla, hadislerin senet açısından incelenmesi asıl gayemizi teşkil etmemektedir.

Sadece kütüb'i Tisâ'da geçen rivayetlerle sınırlandırdığımız bu çalışmada, konumuza hadis seçerken mümkün olduğunca Şah Şeliyullah ed-Dehlevî'nin yaptığı taksimata göre, 1. ve 2. dereceden kaynaklarından hadisler seçmeye dikkat ettik. Tercümelerini verdiğimiz hadislerin Arapça metinlerine dipnotta yer vermeye çalıştık. Tekrara düşmemek için birden fazla tarikle nakledilen hadislerden sadece

birini tercih ettik. Kuran'dan ve diğerk ahlak kitaplarından da istifade ederek hadisleri yorumlamaya ve konuya açıklık getirmeye çalıştık.

Tüm bunları yaparken Hadîs metinleriyle ilgili olarak Buhârî (ö.256/870) ve Müslim'in (ö.261/875) *Sahîh*'lerine, Ebû Dâvud (ö.275/889), Tirmizî (ö.279/892) Nesâî (ö.303/915) ve İbn Mâce'nin (ö.273/887) *Sünen*'lerine, İmam Malik'in (ö.179/795) *Muvatta*'na, Ahmed b. Hanbel'in (ö.241/855) *Müsned*'ine müracaat ettik. Hadis metinlerini anlama ve yorumlamak için, hadîs Şerhlerinden, Nevevi'nin (ö.676/1277) *el-Minhâc*'ı, İbn Hacer'in (ö.852/1449), *Fethu'l-Bârî*'si, Azîmâbâdî'nin (ö.1329/1911) *Avnu'l-Ma'bud*'u, Mübarekfûrî'nin (ö.1386/1967) *Tuhfetu'l-Ahfezî*'si gibi birçok esere müracaât ettik.

Üçüncü bölümde, saîd veya şakî olmanın kader ile irtibatlandırıldığı hadisine dayanarak, kelim ilminde saîd ve şakî, kader ve kaza konularına, buna bağılı olarak, saîd veya şakî olmak Allah'ın takdiriyle midir? Yoksa kesbi midir? Kulun fiillerindeki rölü nedir? Sorularına cevap bulmak için, i'tikadî mezheplerin kader ve efâlu'l-İbad konusundaki görüşlerine değindik. Bahsedilen görüşler içinde tercihe şayan olan görüşü benimsediğimizi hissettirdik. Bunu yaparken, Şehrîstanî'nin *el-Milel ve'n-Nihal*'ı, Bağdâdî'nin *el-Farğ beyne'l-fırağ*'ı, Taftazanî'nin *şerhu'l-Âkaidi'n-Neseftiyye* isimli eseri gibi birçok esere ve konuyla ilgili birçok makaleye müracaat ettik.

C) TEMEL KAVRAMLAR

I- Saâdet

Saâdet, arapça “ سَعَادَة ” olarak yazılan ve “ سَعِدَ ” kökünden türeyen masdar bir kelimedir. Sözlükte, mutluluk, nimet, bereket, refah, bolluk, şans, uğur, talih, hayır, başarı ve zenginlik anlamlarına gelmektedir.¹

Türkçede, mutlulukolarak ifade edilen saâdet, insanın doğru inanç, ve güzel davranışlar sayesinde ulaşabileceği en yüksek ruhsal huzur ve memnuluk hali

¹İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sadr, Beyrut, 1994, III, 213

anlamında kullanılan ahlaki bir terimdir.²Rağıb el-isfehanî saâdeti, hayra ulaşmak için dini işlerdeki ilahi yardım olarak tarif etmekte ve en büyük saâdetin cennet olduğunu söylemektedir.³

Mısırlı bir yazar ve şair olan Mustafa Lutfi el-Menfulutiye göre, saâdet, kişinin eliyle yaptıklarının semeresini gözüyle görmesidir.⁴Çiftçinin tarlasını sürmesi, ekmesi ve sulaması neticesinde, tarlasının yeşerdiğini ve geliştiğini gördüğünde duyduğu haz saâdet olarak tarif edilmektedir. Kısaca, Saâdet için herhangi bir tarif veya sınır getirmek çok zordur. Fakat genel anlamda saâdeti, her insanın kendisindeki eksikliklere ulaşma arzusu olarak tarif edebiliriz.

II- Saîd

Sözlükte saîd kelimesi talihli ve kısmetli olmak olmak uğurlu gelmek anlamında kullanılmaktadır. Sa‘d kökünden türeyen “سَعِدَ” fiilinin ismi fâilidir. Çoğulu, سَعْدَاءِ olarak teleffuz olunur. Arap dil bilgini el-Ezherî, saîd ile mes’ûd kavramlarının aynı anlamda kullanıldığını söylemiştir.⁵ Buna göre, mutlu olan kişi ile mutlu kılınan kişi aynı anlamdadır.

Saîd kavramı istilahta, iman edip salih ameller işlemek ve bu sayede Allah’ın rızasına ermek, âhireti için çalışan, şanslı, bahtiyar ve mutlu insan demektir.⁶ Başka bir ifade ile saîd, Allah’ın va’di gereği yaptıklarına karşılık cennete giren kimsedir.⁷

III- Şekâvet

Saâdet kelimesinin zıddı olan şekavet, “شَقِي” fiilinin masdarıdır. Sözlükte, mutsuz olmak, bedbaht olmak, huzursuz olmak, uğursuzluk, talihsizlik, hayırsızlık anlamlarına gelmektedir.⁸

²Çağrı, Mustafa, *İslamda İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, MÜİFAV yay., İstanbul, 2006. IV, 1703.

³Rağıb el-isfehanî, Ebu’l-Kâsım el-Hüseyn bin Muhammed, *el-Müfredât fi Ğaribu’l-Kur’ân*, Dâru’l-Kâlem, 1412, I, 411.

⁴Abdul’muhsin Ali el’Muttalik, *el’Hayatu’t-Tayyibetu ev Kamusu’s-Saâdeti fi’l-İslam*, mektebetu’t-Tevbe, Riyad, 2009, 23.

⁵İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, III, 213

⁶ Komisyon, ”Saâdet”, *Dini kavramlar sözlüğü*, DİB. yay., Ankara, 2006

⁷Züheylî, Vehbe b. Mustafa, *et-Tefsiru’l-Munir fi’l-Akide ve’ş-Şeriâti ve’l-Menheci*, Daru’l-Fıkr, , Dimeşk, 1418, XXII, 147.

Rağıp el-İsfehânî, Şekâveti, mutsuzluk, bedbahtlık olarak tarif etmiş ve asıl mutsuzluğun cehennem olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle, cehenneme götüren her türlü amelin şekâvet nedeni olduğunu söylemiştir.⁹

Genel olarak saâdet ve şekâvet kavramlarına baktığımızda, ikisinin de dünyaya ve ahirete bakan yönleri olduğunu görürüz. Bu bakımdan aydınlık dostları olarak tarif edebileceğimiz ve bir düşünürler topluluğu olan İhvan-ı Safâ, insanları saadet ve şekâvet konusunda dört zümreye ayırmışlardır.

Birincisi, dünyada ve ahirette mutlu olanlar: Bunlar dünyada maddi ve manevi her türlü imkâna sahip olan huzur içinde yaşayan, daha sonra Allah'ın kendilerine bahsettiği dünya nimetlerini Allah'ın rızasına uygun işlerde kullanarak dünya ve âhiret saâdetine nâil olan kimselerdir.

İkincisi, dünyada mutlu, ahirette mutsuz olanlar: Bunlar, dünyada çokça imkânlarla sahip olmakla birlikte, dinin ve ahlakın gerektirdiği görevleri yerine getirmeyen, sadece dünya zevkleri peşinde olan kimselerdir.

Üçüncüsü, dünyada mutsuz, ahirette mutlu olanlar: Bunlar, dünya hayatını kahr ve sıkıntı içinde geçiren, ancak bunları sabırla karşılayıp isyan etmeyen dinin buyruklarına uyan, dünyada mutsuz görünen fakat âhirette mutlu olan kimselerdir.

Dördüncüsü, dünyada ve ahirette mutsuz olanlar: Bunlar dünyada maddi manevi her türlü sıkıntıya maruz kalan sıkıntı içinde yaşayan, Allah'ı inkâr eden dinin emir ve yasaklarına riâyet etmeyen bu sebeple ebedî azaba müstehak olan kimselerdir.¹⁰

IV- Şakî

Saîd kelimesinin zıddı olan şakî, شقي Fiilinin ismi fâilidir. Sözlükte, mutsuz, bedbaht, huzursuz, uğursuz, talihsiz, hayırsız olan kişi anlamlarına gelmektedir.¹¹

⁸Komisyon, "Şekâvet", *Dini kavramlar sözlüğü*, DİB. yay., Ankara, 2006

⁹Râğıp el-isfehânî, *el-Müfredât*, I, 411.

¹⁰Çağrıcı, *İslamda İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, IV, 1703.

¹¹İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, III, 213.

Şakî, terim olarak, âsî, haydut ve her çeşit günahı işleyebilen kişi demektir.¹² İmam Kuşeyrî'ye göre şakî, Allah'ın el-Vaîd ismi gereği cehennemlik olan ve tedbire tutsak olup, takdiri unutan kimsedir.¹³

Özetle belirtmek gerekirse, saîd, Allah'ın Va'di gereği yaptıklarına karşılık Cennete giren herkese, Şakî ise, Allah'ın el-Vaîd ismi gereği yaptıklarına karşılık Cehenneme giren kimsedir.

¹²Komisyon, “Şekâvet”, *Dini kavramlar sözlüğü*, DİB. yay., Ankara, 2006

¹³Kuşeyrî, Abdülkerim İbn Hevâvin, *Letâifu'l-İşarat*, thk. İbrahim el-Bisunî, el-Hey'ettü'r-Risalet'i-l-Âmme li'l-Kitap, Mısır, ty. II, 159.

1. KURAN'DA SAİD VE ŞAKÎ

Kuran'da geçen saîd ve şakî ile ilgili ayetleri incelediğimizde, Hud süresi 105. Ayette ismi fâil sığasında ve diğer bazı ayetlerde ise fiil ve masdar sığalarında kullanıldığı görülmektedir. Buna göre Ahirette insanların saîd (cennetlik) ve şakî (cehennemlik) olmak üzere iki grupta değerlendirildiği, saîd olanların yaptıklarına karşılık ebedi olarak cennette kalacakları haber verilmiştir. Şakî olanların ise yaptıklarına karşılık ebedi olarak cehennemde kalacakları bildirilmiştir.

Kuran'ı Kerim'de saîd ve şakî kavramlarına Hud süresi 105. Ayet dışında doğrudan temas eden ayet bulunmamaktadır. Fakat genel olarak Kuran'a bakıldığında, fevz, hasene, rızık, hayat-ı tayyibe, ferah ve surur gibi saâdet anlamına gelebilecek birçok kavramın kullanıldığı, küfür, havf, isyan ve hüzn gibi şekâvet anlamına gelen birçok kavramında zikredildiği, insanı saîd kılan veya şakî kılan birçok nedene işaret edildiği görülmektedir. Çalışmamızda insanı şakî kılan sebepleri, hukukullah ve hukuku'l-İbâda riâyet etmemek ile sınırlandırdık. Çünkü insanı cennete veya cehenneme götüren ameller, ya hukukullah ya da hukuku'l-İbâda taallauk eder. Kuran'da insanı dünyada mutlu kılacak bazı etkenlere işaret edilse de asıl mutluluğun ahiret mutluluğu olduğuna vurgu yapılmıştır.

1.1.SAİD VE ŞAKÎ İLE İLGİLİ AYETLER VE MÜFESSİRLERİN YORUMLARI

Kuran-ı Kerim'e baktığımızda, saîd ve şakî kavramları Hûd süresi 105. Ayetinde kullanıldığı görülmektedir. Ayette Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır.

O gün geldiği zaman Allah'ın izni olmadan hiçbir kimse konuşamaz. Onlardan şakî (cehennemlik) olanlar da vardır, saîd (cennetlik) olanlar da. şakî olanlara gelince; cehennemdedirler. Onların orada çok ıstıraplı bir soluyuşları ve hıçkırışları vardır. Onlar, gökler ve yerler durdukça orada ebedî olarak kalacaklardır. Ancak, Rabbinin dilemesi başka. Şüphesiz Rabbin istediğini yapandır. saîd olanlara gelince, gökler ve yerler durdukça içinde

*ebedî kalmak üzere cennettedirler. Ancak Rabbinin dilemesi başka. Bu onlara ardi kesilmez bir lütuf olarak verilmiştir.*¹⁴

Ayette, Allah (c.c.) cennet ehli herkesi saîd (mutlu), Cehennem ehli herkesi ise şakî (mutsuz) olarak tarif ettiği görülmektedir. Buna göre, mutluluk, cennetin nimetlerine mazhar olmakla duyulan lezzet ve memnunluk halidir. Mutsuzluk ise, cehennemin verdiği acı ve keder halidir.

Ayette, “فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ” şakî kavramının saîd kavramından önce zikredildiği görülür. Bunun nedeni, ayetin öncesinde uyarı ve ikaz içeren ayetlerin yer alıyor olmasıdır. “سَعِدُوا” (mutlu kılınanlar) fiilininin, mebni mechul sığısında kullanılmasındaki hikmet ise, saâdete ermek nimet sahibi Allah’ın bir lütfü keremi olduğu, insanın kazanımıyla olmadığına işaret etmesidir. Dolayısıyla, her ne kadar kişi yaptıklarıyla saîd veya şakî olduğu belirtilse de, aslında kişinin, saâdet ehlinden olması Allah’ın bir lütfü keremidir. Yaptıklarının bir kazanımı değildir.¹⁵

Saîd ve şakî kavramlarının ismi fâil ve fiil sığılarıyla kullanıldığı Hud süresine bakıldığında, Mekke’de nazil olduğu, peygamberlerin, insanları sahih bir akideye ve tevhid anlayışına davet ettiği görülmektedir. Peygamber kıssalarının ve peygamberlerin kavimleri ile yaptığı mücadelelerin zikredildiği sürede, İnsanlık tarihinin bir gerçeği olan hidayet ve dalâlet konularının yer aldığı görülmektedir. Buna göre insanlar iki gruptur. Birincisi, saîd, hidayete ermiş hak ehli kimseler. Bunlar, başta peygamberler ve ona tabi olanlardır. İkincisi ise, şakî, küfür ve dalâlet ehli olan müşriklerdir.¹⁶

Tefsir kaynaklarına baktığımızda müfessirlerin çoğu, “فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ” ayetinin muhtevası gereği, ahirette insanların saîd ve şakî olarak iki gruba ayrıldığını, saîd olanların cennete, şakî olanların ise cehenneme giren kimseler olduğunu

يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلِّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ . فَأَمَّا الَّذِينَ شَفَعُوا فِي النَّارِ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ . خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ . وَأَمَّا الَّذِينَ سُعِدُوا فِي الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ عَطَاءٌ غَيْرٌ مَجْذُودٍ

¹⁴Hûd11/105-108

¹⁵Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmet, *el-Camî’ li ahkâmî’l-Kuran*, Dârul-fikr, Beyrut, 1987. IX, 150-152.

¹⁶Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu’l-Ğayb*, Dâru İhyau’t-Turasi’l-Arabî, Beyrut, ty. V, 359.

belirtmişlerdir. Fakat müfessirler şakî kavramının kimleri kapsadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Şevkânî'ye göre, şakî, ehli kitap ve ehli kıbleden olan kimselerdir. Allah onları günahlarından dolayı dilediği şekilde azap eder, daha sonra Allah'ın izniyle müminlerin onlara şefaathî olacağını ve cennete dâhil edileceklerini söylemiştir.¹⁷

İmam Maverdî, “فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ” Ayetinde geçen saîd ve şakî kavramlarını iki vecihte açıklamaktadır. Birinci vecihte, saîd, rızıklanan, şakî ise rızıktan mahrum olan kişi olarak tarif etmektedir. İkinci vecihte ise, saîd ikrama mazhar olan, şakî ise azaba muhtela olan kişi olduğunu söylemiştir.¹⁸

Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî'de, saâdeti, hayra ulaşmak için dini işlerdeki ilahi yardım olarak tarif etmekte ve saâdetin zıddı şekâvet olduğunu belirtmektedir. Ona göre, saîd, Allah'ın va'di gereği cenneti hak eden kimsedir. Şakî ise, Allah'ın uyarısı gereği cehennemi hak eden kimsedir.¹⁹

Fahretti Er-Razî tefsirinde, insanların ahirette saîd ve şakî olarak iki gruba ayrılacaklarını belirtir. Allah (c.c.) ezeli ilmiyle, saâdet ehli olanların saîd, şekâvet ehlinden olanların ise şakî olmalarını hükmettiğini belirttikten sonra Allah'ın ezeli ilmiyle kimin saîd, kimin şakî olduğunu bilmemesi muhaldir demiştir. Dolayısıyla saîd olan şakî olmaz. Şakî olanın ise saîd olmayacağını belirtmiştir.²⁰

İsmail Hakkı Ruhî'l-Beyan'da, “فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ” Ayetinde geçen saîd ve şakî hakkında, saîd Allah'ın va'di gereği kendisine cennetin vacib olduğu kişi, şakî ise, Allah'ın el-Vaîd ismi gereği kendisine cehennem vacib olduğu kişi anlamında kullanıldığını belirtmiştir. Kişinin haktan yüz çevirmesi, pişmalık duymadan ısrarla günah irtikab etmesi, helal-haram demeden hırs ile dünyaya bağlanması, heva ve hevesine tabi olması, bidât ehli olması şekâvet ehli olduğunun bir göstergesi olduğunu söylemiştir.

¹⁷Şevkanî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr*, Dâru İbn Kesir, Beyrut, 1414, II, 597.

¹⁸Maverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed, *Tefsiru'l-Maverdî*, Dâru'l-İlmiyye, Beyrut, ty., II, 504.

¹⁹Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd b. Abdillâh, *Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm*, Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut, 1415, VI, 335

²⁰Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XVIII, 399.

İsmail Hakkı Bursevî,'ye göre Saîd, Allah'ın ezeli ilmiyle saâdete mahkûm kılınan kişidir. Kişinin Allah'a ve hakka yönelmesi, günahlardan istiğfar edip tövbe etmesi, az bir dünya nimetiyle kanaât etmesi, helali talep etmesi, sünnete ittiba etmesi ve bidâttan yüz çevirmesi onun saâdet ehli olduğunun bir göstergesidir.²¹

Rağıb el-isfehanî saâdeti, hayra ulaşmak için dini işlerdeki ilahi yardım olarak tarif etmekte ve en büyük saadetin cennet olduğunu belirtmektedir. Allah (c.c.) ayeti kerimede buyurdıkları gibi “*Mutlu olanlara gelince, onlar, gökler ve yerler durdukça içinde ebedî kalmak üzere cennettedirler.*”²² Dolayısıyla insanı cennete götürecek ya da cennete girmesine vesile olacak her türlü amelin saâdet vesilesi olduğunu belirtmiştir.²³

Rağıb el-İsfehânî Şekâveti, saadetin zıddı olan mutsuzluk, bedbahtlık olarak tarif etmiş ve asıl mutsuzluğun ise, cehennem olduğunu belirtmiştir. Cehennem ehlinin âsîlikleri, bedbahtlıkları, mutsuzlukları onları mağlup etmiş cehenneme girmelerine sebep olmuştur. Ayette cehennem ehlinin şöyle diyeceğihaber verilmektedir. “*Ey Ulu Rabbimiz,*” “*azgınlığımız bize galip geldi ve biz de yoldan sapan kimseler olduk. Ama ne olur ey Ulu Rabbimiz, kurtar bizi bu ateşten, eğer bir daha o kötülükleri yaparsak işte o zaman, gerçekten zalimlerden oluruz.*” Allah Teâlâ: “*Kesin sesinizi, sakın bir daha Bana bir şey söylemeye kalkışmayın!*”²⁴

Müfessirlerin saîd ve şakî tanımlarına bakıldığında, hemen hemen hepsinin saîd ve şakî tanımlarında ittifak ettikleri görülür. Buna göre, Allah'ın Va'di gereği yaptıklarına karşılık cennete giren kimseye saîd, Allah'ın el-Vaîd ismi gereği yaptıklarına karşılık cehenneme giren kimseye de şakî denilmiştir. Dolayısıyla mutsuzluk, Allah'ın azabı olan cehenneme dâhil olma halidir. Mutluluk ise, ebedî saâdet olan cennet ve cemalululaha ulaşma halidir.

²¹Bursevî, İsmail Hakkı, *Ruhu'l-Beyan*, Dâru'l-fikr, Beyrut, ty., IV, 187

وَأَمَّا الَّذِينَ سَعِدُوا فَبِئْسَ الْجَنَّةَ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ عَطَاءٌ غَيْرَ مَجْدُونٍ

²³Hud 11/108.

²³Rağıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fi Ğâribi'l-Kur'an*, I, 410.

قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ . رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنَّا ظَالِمُونَ . قَالَ احْسَبُوا فِيهَا وَلَا تَكْفُرُونَ

²⁴Mü'minun 23/106–108

1.2. KURAN'DA SAÂDET ANLAMINDA KULLANILAN KAVRAMLAR

Kuran-ı Kerim'e baktığımızda, saâdet kavramına Hud süresi 105. ve 108. Ayetlerin dışında, saâdet ve şekâvet kavramlarına doğrudan temas eden ayet bulunmamaktadır. Fakat saâdet kelimesinin sözlük ve ıstılahi anlamına bakıldığında, saâdet kavramına yakın anlam içeren birçok kavram olduğu görülür.

1.2.1. Rızâ

Sözlükte, hoşnut ve memnun olmak anlamında kullanılan rıza,²⁵ nefsin kaybettiği bir şeye veya başına gelen musibete karşı tavırlarıyla değişiklik göstermeden kabullenmesidir.²⁶ Başka bir ifade ile rıza, hayatın zorluklarına rağmen kalbin huzur bulmasıdır.²⁷ Kulun Allah'ın takdirine rızâ göstermesi, Allah'tan hoşnut ve memnun olması ve kulun Allah'ın belirlemiş olduğu emir ve yasaklara riayet edip Allah'ın kendisinden hoşnut ve memnun olmasını sağlamasıdır. Ayette Allah (c.c.) “*Ey huzura kavuşmuş insan! Sen O'ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak Rabbine dön. (Seçkin) kullarım arasına katıl.*”²⁸ İnsan için en büyük saâdet, kulun ibadeti ve kulluğu sayesinde Rabbinin rızasını kazanmış olması ve Allah'ın kulun yaptıklarına karşılık kendisine va'd ettiği cennet ile kulun Allah'tan razı olmasını sağlamasıdır.²⁹

Kur'ân'da rızâ kavramının ferah anlamında da kullanıldığı görülmektedir. Ayette Allah (c.c.) “*Allah'a yönelerek O'na karşı gelmekten sakınınız, namaz kılınız, dinlerinde ayrılığa düşüp fırka fırka olan, her fırkanın da kendisinde bulunanla sevindiği müşriklerden olmayınız.*”³⁰ buyurmaktadır. *كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ.* ayetinde geçen ferah kelimesinin bir vechinin rızâ anlamında kullanıldığı belirtilmektedir.³¹

²⁵İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XIV, 323

²⁶Münavî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf, *et-Tevkîf âla Muhimmâtü't-Târif*, Daru âlemi'l-kitap, Kahire 1990, 179

²⁷Cürcanî, Ali b. Muhammed b. Ali, *et-Ta'rifat*, thk. İbrahim el-Ebharî, Daru'l- kitabî'l-Arabî, Beyrut, 1405, 148.

يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ . ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً . فَأَدْخِلِي فِي عِبَادِي . وَأَدْخِلِي جَنَّتِي.

²⁹ Fecr 89/27-29.

²⁹Komisyon, Kur'an Yolu Tefsiri, TDV yay., Ankara, 2006, V, 621-622

مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ

³¹ Rum 30/32

³¹Münavî, *et-Tevkîf âla Muhimmâtü't-Târif*, 289.

Rızâ ve ferah kavramları ile saâdet kavramı arasındaki karineye bakıldığında, rızâ ve ferah kavramlarının saâdet anlamında da kullanıldığı görülmektedir. Çünkü yukarıda belirttiğimiz gibi rızâ, kulun Allah'tan ve Allah'ın da kuldan memnun olmasıdır. Bu da kişi için en büyük saâdettir.

1.2.2. Fevz

Fevz, korku, tehlike, şerden kurtulmak, hayra, saadet ve esenliğe ulaşma anlamında kullanılan masdar bir kelimedir.³² Dünyada ve âhirette her türlü tehlikelerden kurtulmak, iki dünyada damutluluğa kavuşma anlamında kullanılan bir terimdir. Kur'ân'da fevz kavramı isim, fiil ve masdar olmak üzere farklı türevlerde yirmidokuz defa tekrarlanmıştır. Fevz kelimesine bakıldığında, fevz bazen fevzun azim (büyük zafer), bazen fevzün mubin (apaçık bir zafer) anlamında sıfatlarla nitelendirilmiştir. Fevz kökünden türemiş olan fâizûn (muradlarına erenler) Kuran'da sadece müminlere has bir sıfat olarak kullanılmıştır.³³ Kuran'da iman eden, Allah için hicret eden, canlarıyla, mallarıyla cihat eden,³⁴ Allah'a ve Resülü'ne iman eden, Allah'a karşı gelmekten sakınan³⁵ cennet ehli insanların ahiret mutluluğuna nail oldukları belirtilmektedir. Buna göre, kişiyi Allah'ın rızasına nail kılacak ve cennete götürecek her türlü fiilin başarı ve kurtuluş vesilesi olduğunu söyleyebiliriz.

Fevz ile saâdet kavramları arasındaki karineye bakıldığında, ikisinin de cennet ehli kimseler için kullanıldığı görülmektedir. Buna göre, cehennem azabından kurtulup Cennete dâhil olan herkes mutlak zafere ve kurtuluşa erişmiştir. Ayette Allah (c.c.) “.... Kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete konursa o, gerçekten kurtuluşa ermiştir.”³⁶ buyurmaktadır.

³²İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, V, 392.

³³Rağıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, I, 647.

وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَكْبَرُ نَجَىٰ عِنْدَ اللَّهِ

³⁵Tevbe 9/20

وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشِ اللَّهَ وَيَتَّقْهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا تُوَفَّقُونَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَمَنْ رُزِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ

³⁶Âli İmran 2/185

1.2.3. Hasene

Seyyie kelimesinin zıddı olan hasene, hüsn kelimesinden türemiş müennes bir isimdir. İnsanı ruhen ve bedenen mutlu kılan her türlü şeye hasene denir.³⁷ Hasene kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de tekil, çoğul olmak üzere otuzbir âyette geçmektedir. Gerek bu âyetlerde gerekse hasene ile ilgili hadislere bakıldığında, hasenenin üç farklı anlamda kullanıldığı görülmektedir.³⁸

Birincisi, hasenenin, mutlak iyilik, güzel fiil, davranış veya hal anlamında kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla iyilik adına yapılan her şey, söylenen her türlü söz hasenattır. Allah (c.c.) iyilik adına yapılan her türlü davranışın karşılığını eksiksiz verecektir. Ayette Allah (c.c.) “Allah şüphesiz zerre kadar haksızlık yapmaz, zerre kadar iyilik olsa onu kat kat arttırır ve yapana büyük ecir verir.”³⁹ buyurmaktadır.

İkincisi, Hasene ve seyyie kavramları belli bir tutum ve davranış anlamında kullanıldığı görülmektedir. Kur'an'da iyi ve meşrû bir işe sebep olmaya şefâaten hasene, kötü ve gayri meşrû işe sebep olmak ta şefâaten seyyie olarak nitelendirilmiştir. Ayette Allah (c.c.) “Kim iyi bir işte aracılık ederse, ona onun sevabından bir pay vardır; kim de kötü bir şeyde aracılık yaparsa, ona o kötülükten bir hisse vardır. Allah, her şeyin karşılığını verir.”⁴⁰ buyurmaktadır. Ayette, iyilik yapan ve iyiliğe vesile olan herkesin sevaptan nasipleneceği, kötülük yapan veyakötülüğe sebep olan herkesin ise, kötülüğün günahına ve vebaline iştirak edeceği bildirilmiştir.

Üçüncüsü, hasene kavramı her türlü nimet, mükafât, iyi ve mutlu sonuç gibi istenen ve arzu edinen şeyler için kullanıldığı görülmektedir. Kuran'da hasenenin dünyevî ve uhrevî boyutuna işaret edilmiş ve birçok nimeti temsilen hasene kavramı kullanılmıştır. Ayette Allah (c.c.) “... Ey rabbimiz! Bize dünyada da güzellik ver,

³⁷İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XII, 114.

³⁸Rağîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, I, 351.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِنْ تَكَ حَسَنَةً يُمْضِئْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا.

³⁹Nisâ 4/40.

فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلِّفُ إِلَّا نَفْسَكَ ۚ وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ ۚ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَكْفِيَ بِأَسَ الدِّينِ كَفْرًا ۚ وَاللَّهُ أَشَدُّ بِأَسًا وَتَكْيِيلًا

⁴⁰Nisâ 4/84.

âhirette de güzellik ver.”⁴¹ buyurmaktadır. *Ayette*, meâlindeki kısmında geçen ” *فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً* “dünyada hasene” ifadesini Fahreddin er-Râzîhasenenin dünyada, güven, emniyet, başarı, sağlık, iman ve ilim, Salih evlat ve Saliha eş gibi nimetler anlamında kullanılan nimetler olarak zikreder. Ahirette hasene”yi ise, ebedi lezzet olan cennet, tâzim, Allah’ı zikredip Allah ile yakın irtibat halinde olma, Allah sevgisi ve rü’yetullah şeklinde yorumlamıştır.⁴²

Hasene ile seyyie kavramları, her türlü kötülük ve çirkinliği, iyilik ve güzelliği ifade eden müşterek lafızlardır. Hasene, bolluk, bereket ve zenginlik anlamına gelir. “seyyie” kavramı ise, başarısızlık, hüsrân ve muvaffakiyetsizlik anlamını taşır. Dolayısıyla hasene, saadet anlamına gelirken, seyyie ise şekavet anlamını taşımaktadır.

1.2.4. Rızık

Sözlükte rızık, bağış, pay, nasip, gibi yiyecek, giyecek ve faydalanılacak her şey mânasında kullanılmaktadır.⁴³ Terim olarak Allah Teâlâ’nın tüm canlılara yeme içme ve diğer başka hususlarda yararlanmak üzere verdiği her şeye rızık denir.⁴⁴

Kur’ân-ı Kerîm’de 123 yerde geçen rızık kavramı, âhirete taalluk eden rızık ve dünyaya taalluk eden rızık olmak üzere iki ayrı anlamda kullanıldığı görülmektedir. Kuran’da dünyevî rızık, yağmur, gıda, giyilen ve kullanılan herşey anlamında kullanılmıştır.⁴⁵ Ashabu’l-kehf mağarada uzun bir müddet uyutulup tekrar uyandırıldığında, kendilerine yiyecek almak için arkadaşlarından birini şehre gönderdiklerinde, yiyecek yerine rızık kelimesini kullandıkları görülmektedir. Ayette Allah (c.c.) mealen şöyle buyurmaktadır. “... Şimdi siz içinizden birini şu gümüş paranızla şehre gönderin de baksın, hangisinin yiyeceği daha temiz ise size ondan

وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

⁴¹ Bakara 2/201.

⁴²Râzî, *Mefâtihu’l Ğayb*, V, 337.

⁴³Cevherî, İsmail b. Hemmâd, *es-Sihâh fi’l-Luġa*, Daru’l-İlm, Beyrut, 1987, IV, 1481.

⁴⁴İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, X, 110.

⁴⁵Raġib el-İsfehânî, *el-Müfredât*, I, 351

وَكَذَلِكَ بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَاءَلُوا بَيْنَهُمْ ۚ قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ كَمْ لَبِئْتُمْ ۖ قَالُوا لَبِئْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ ۚ قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَبِئْتُمْ ۖ فَابْعَثُوا أَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هَذِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنْظُرْ أَيُّهَا أَزْكَى طَعَامًا فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ أَحَدًا

erzak getirsin; ayrıca çok dikkatli davransın da sakın varlığını kimseye sezdirmesin."⁴⁶

Rızık kavramı bazen de tüm canlılar için hayat kaynağı olan yağmur anlamında da kullanıldığı görülmektedir. Ayette Allah (c.c.) “Gökten bereketli bir su indirdik, onunla bahçeler ve biçilecek dane(li ekin)ler bitirdik. Birbirine girmiş kat kat tomurcukları olan yüksek hurma ağaçları yetiştirdik; Kullara rızık olması için. Ve o su ile ölü bir ülkeye can verdik. İşte çıkış da öyledir.”⁴⁷ buyurmaktadır.

Kuran’da rızık kavramı, dünya nimetlerine işaret ettiği gibi bazen de uhrevî nimetlere de delalet ettiği görülmektedir. Ayette Allah (c.c.) “Allah yolunda öldürülenleri ölüler sanma; hayır, (onlar) diridirler, Rableri katında rızıklanmaktadır.”⁴⁸ buyurmaktadır. Allah için öldürülenlerin uhrevî lezzet ve zevklerle rızıklandırılacağı, Allah katında onlara geniş rızıklar sunulacağı ve Allah’ın onlara mutlu bir hayat bahşedeceği haber verilmektedir.

Tefsir kaynaklarına baktığımızda, birçok müfessir saâdeti, rızık, şekâveti ise, rızıktan mahrum olmak olarak tarif ettiği görülmektedir.⁴⁹Buna göre, Dünyada ve ahirette insanı mesûd kılacak herşey rızık olarak tarif edilebilir.

1.2.5. Hayat-ı Tayyibe

Sözlükte “hoş ve lezzetli olmak” anlamındaki tîb kökünden türeyen, Kuranî bir tabir olan tayyib kelimesi, insan tabiatına hoşuna giden, dinin ve aklın benimsediği herşey hakkında kullanılan bir terimdir. Habîs, kötü, pis ve iğrenç kelimelerinin karşıtıdır.⁵⁰

Kur’ân-ı Kerîm’de elli yerde geçen tayyib ve tayyibe kelimeleri, sıfat olduğu veya izafe edildiği kelimeye göre farklı anlamlar kazanmaktadır. Mesela, tayyib

⁴⁶Kehf 18/19

وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا فَأَنْبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ . وَالتَّلْحُلُ بِاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ . رِزْقًا لِلْعِبَادِ وَأَحْيَيْنَا بِهِ بَلْدَةً مَّيْتًا كَذَلِكَ الْخُرُوجُ

⁴⁷ Kâf 50/9-10

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ

⁴⁹ Âli İmran 3/169

⁴⁹Sem‘ânî, Ebü’l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed, *Tefsiru’l-Kuran*, Daru’l-vatan, Riyad , 1997, II, 459

⁵⁰Cevherî, *es-Sihâh fi’l-Luğa*, IV, 1481.

kelimesi yiyeceğe sıfat olduğunda helal yollardan kazanılan ve meşru sınırlar içinde tüketilen yiyecek anlamına gelmektedir. Mala nispet edildiğinde helal ve en iyi mal, toprağa sıfat olduğunda verimli toprak, herhangi bir beldeye sıfat olduğunda güvenli şehir, evlada sıfat olduğunda temiz bir soy, insana nisbet edildiğinde iman eden, cehaletten arınmış bilgi sahibi, erdemli davranışlara bezenen kişi anlamlarında kullanıldığı görülmektedir.⁵¹

Kuran'a bakıldığında tayyibenin hayat kelimesine de sıfat olduğu görülür. Ayette Allah (c.c.) , şöyle buyurmaktadır. “*Kadın veya erkek, inanmış olarak kim iyi amel işlerse, Biz ona hoş bir hayat yaşatacağız. Onları yaptıklarından daha güzel mükafat ile mükafatlandıraca.*”⁵²

Tefsir kaynaklarına baktığımızda müfessirlerin ayette geçen hayatı tayyibe konusunda farklı görüşler ileri sürdüğü görülmektedir. İbn Abbas ve Dehhâk gibi birçok müfessir hayatı tayyibeyi, dünyada iyi ve helal rızık olarak tarif etmişlerdir. Hz. Ali ve Hasan Basrî gibi diğer birçok âlim hayatı tayyibeden kastedilen şeyin kanaât olduğunu söylemişlerdir. Müfessirlerin hayatı Tayyibe için yaptıkları diğer tariflere bakıldığında, bazıları hayatı tayyibeyi Allah’a iman ve Allah’a itaât anlamında olduğunu savunmuştur. Bazıları da hayatı tayyibeyi cennet hayatı olarak tarif etmişlerdir. Diğer bir grup âlim ise hayatı tayyibeden kastedilen şey, mutlu bir hayat yani saâdet olduğunu söylemişlerdir.

İmam Taberî'nin tercihe şayan gördüğü görüş, hayatı tayyibenin kanaât olduğunu savunan görüş olmuştur.⁵³ Çünkü huzurlu bir hayata ermek ancak kişinin geçmişinden pişmalık duymaması, geleceğinden endişe etmemesi ve Allah'inkendisi için taksim ettiği rızka kanaât etmesi ile mümkün olduğunu belirtmiştir.

⁵¹Rağıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, I, 527.

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنشَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّاهُ حَيَاةً طَيِّبَةً ۖ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

⁵³Nahl 16/97

⁵³Taberî, Muhammed b. Cerir, *Camîu'l-Beyan fi Te'vili'l-Kur'an*, Müessesetü'r-risale, Byy., 2000, XVII, 289.

1.2.6. Ferah ve Surur

Sözlükte, mutluluk anlamında kullanılan ferah,⁵⁴ kişinin kendisine bahşedilen lezzetlerle duyduğu iç huzur anlamında kullanılan terimdir. Surûr ise, zararın giderilmesi veya menfaatin hâsıl olması anında kalpte oluşan rahatlama ve hoşnutluk halidir.⁵⁵ Surûr ve ferah kavramları incelendiğinde araların ince bir fark olduğu görülmektedir. Dil bilgini Askarî surûru, hakiki lezzet ve menfaatler olarak tarif ederken, Ferah kavramını ise bazen lezzet veya menfaat olmadan hissedilen mutluluk olarak tarif etmiştir. Buna göre çocuğun oyun anında sevinmesini surûr değil ferah olarak nitelemiştir.⁵⁶

Kuran'a bakıldığında iki kişinin mutluluğundan bahsedildiği görülmektedir. Birincisi, müminin Allah'ın tarafından indirilen Kuran ayetleri karşısında duyduğu hazdır. Bu durumu ayette Allah (c.c.) şöyle belirtmektedir. *“Ey insanlar! Rabbinizden size bir öğüt, gönüllerdeki dertlere bir şifa, müminlere doğru yolu gösteren bir hidâyet ve rahmet geldi. De ki: “Allah'ın lütfuyla, rahmetiyle, evet sadece bununla sevinin! Çünkü bu, insanların dünya malı olarak topladıkları bütün şeylerden daha hayırlıdır.”*⁵⁷

İkincisi ise, kâfirin sevinci ve mutluluğudur. Bakıldığında kâfirin sevinci dünya menfaatleri ile sınırlı olduğu bildirilir. *“Allah dilediği kimsenin rızkını bollastırır, dilediği kimsenin rızkını ise daraltır. O inkârcılar, sadece dünya hayatıyla sevinirler. Halbuki dünya hayatı, âhiretin yanında geçici, değersiz bir metadan başka bir şey değildir.”*⁵⁸

⁵⁴Cevherî, *es-Sihâh fi'l-Luğa*, I, 391.

⁵⁵Rağıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, I, 628.

⁵⁶Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl, *el-Furûku'l-Luğaviyye*, Daru'l-İlim ves'Sekâfe, Kahire, ty., 265

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِّمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ . قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ

⁵⁸Yunus 10/ 57-58

اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ ۗ وَفَرَحُوا بِالحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَا الحَيَاةُ الدُّنْيَا فِي الآخِرَةِ إِلَّا مَتَاعٌ

⁵⁸Ra'd 13/26.

1.2.7. Kalbi Selim

Sözlükte, bir yönden başka bir yöne dönme anlamında kullanılan Kalp, insan vücudunda kan dolaşımını sağlayan organın adıdır.⁵⁹ İslam kültüründe kalp, insanın manevi ve beden ötesi varlığının merkezi için kullanılan geniş kapsamlı bir kelimedir.⁶⁰

Kuran'ı Kerimde kalp kelimesi, tekil, ikil ve çoğul olmak üzere 97 defa tekrarlanmakta ve değişik anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Bakıldığında kalp kelimesi, bazen ruh, bazen de bilgi ve akıl anlamlarında kullanılmıştır. Ayette Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır. *"Yeryüzünde dolaşmıyorlar mı ki, orada olanları akledecek kalbleri, işitecek kulakları olsun. Ama yalnız gözler kör olmaz, fakat göğüslerde olan kalbler de körleşir."*⁶¹

Tasavvufi bağlamda kalp, bilgi ve düşüncenin kaynağı ve aracıdır. Bu bakımdan ilim, irfan, adalet, doğruluk ve hidayetten yoksun kalpler, katılaştırmış kalp olarak tarif edilmektedir. Ayette Allah (c.c.) *"Sonra kalbleriniz yine katılaştı, taş gibi, hatta daha da katı oldu. Nitekim taşlar arasında kendisinden ırmaklar fışkıran vardır; yarılıp su çıkan vardır; Allah korkusundan yuvarlananlar vardır. Allah yaptıklarınızı bilmez değildir."*⁶² buyurmaktadır. Ayette isyan eden Allah'a itaat etmeyen, Allah'ın emir ve yasaklarına boyun eğmeyen, Allah'tan korkmayan kimsenin kalpleri kaskatı kesilmiş bir taşa benzetildiği görülmektedir.

Kuran'da Allah'a inanan ve itaat eden müminin kalbi ise kalbi selim olarak nitelendirildiği görülmektedir. Ayette Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır. İbrahim(a.s) *"Dostum ancak âlemlerin Rabbidir. Beni yaratan da, doğru yola eriştiren de O'dur. Beni yediren de, içiren de O'dur. Hasta olduğumda bana O şifa verir. Beni öldürecek, sonra da diriltecek O'dur. Ahiret gününde yanılmalarımı bana bağışlamasını umduğum O'dur. Rabbim! Bana hikmet ver ve beni iyiler arasına kat."*

⁵⁹İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I, 689.

⁶⁰Çağırıcı Mustafa, *İslamda inanç, ibadet ve günlük yaşayış ansiklopedisi*, MÜİFAV, İstanbul, 2006, II, 456.

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ آدَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبَ الَّتِي فِي الصُّدُورِ

⁶²Hac 22/46

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِّنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ

*Sonrakilerin beni güzel şekilde anmalarını sağla. Beni nimet cennetine varis olanlardan kıl. Babamı da bağışla, o şüphesiz sapıklardandır. İnsanların diriltileceği gün, Allah'a temiz bir kalble gelenden başka kimseye malın ve oğulların fayda vermeyeceği gün, beni rezil etme*⁶³ demişti.

Ayette geçen kalbi selim konusunda, İslam âlimleri farklı görüşler beyan etmişlerdir. Kuranın tercümanı olan İbn Abbâs (r.a.) kalbi selimi, kirden ve şirkten arınmış ve Allah'tan başka hiçbir ilahın olmadığına şehadet eden bir kalp olarak tarif etmiştir. Mücahit ve Hasen gibi müfessirler ise kalbi selimi şirkten arınmış bir kalp olarak tanımlamıştır.

Said b. Müseyyeb (r.a) kâfirin kalbi, şirk ve küfürden arınmadığı için hastalıklıdır demiş, küfürden arınmış sahih bir kalbin ancak müminde olacağını belirtmiştir. Ayette Allah (c.c.) *"İnanamдықları halde İnsanlardan" Allah'a ve ahiret gününe inandık* diyenler vardır. Bunlar Allah'ı ve inananları aldatmaya çalışırlar, oysa sadece kendilerini aldatırlar da farkında değildirler. Kalblerinde hastalık vardır, Allah hastalıklarını artırmıştır. Yalan söyleye geldikleri için onlara elem verici azab vardır.⁶⁴ buyurmaktadır.⁶⁵

Allah'tan başka hiçbir ilahın olmadığını tasdik eden, Allah'ı anan bir kalp itmi'nana erer ve huzur bulur. Şüphesiz yüce Allah Ayet-i Kerime'de *"Kâfir olanlar diyorlar ki: Ona Rabbinden bir mucize indirilmeli değil miydi? De ki: Kuşkusuz Allah dilediğini saptırır, kendisine yöneleni de hidayete erdirir. Bunlar, iman edenler ve gönülleri Allah'ın zikriyle sukunete erenlerdir. Bilesiniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur."*⁶⁶ buyurmaktadır. Buna göre, Allah'a inanan ve Allahı çokça

⁶³Bakara 2/74

رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ. وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ. وَاجْعَلْنِي مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيمِ. وَأَغْفِرْ لِأَبِي إِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّالِّينَ. وَلَا تُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ. يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ. إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ

⁶³ Şuâra 26/83-89

يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ. فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ

⁶⁵ Bakara 2/9-10

⁶⁵İbn Kesîr, Ebu'l-Fedâ İsmail b. Ömer, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, Dâru Tayyibe, Byy. 1999, VI, 149.

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ يَضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ أُنَابَ. الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ

⁶⁶Ra'd 13/27,28

anan kalpler, her türlü bunalım, tereddüt ve endişeden uzak kalır. Dünyada ve ahirette mesûd olur.

1.3. KURAN'DA ŞEKÂVET ANLAMINA GELEN KAVRAMLAR

Kuran-ı Kerim'de, Hud süresi 105. ve 106. Ayetlerde, şekâvet kavramının ismi fâil “شَقِيٌّ” ve fiil vezninde “شَفُّوا” olmak üzere iki ayrı sığada kullanıldığı görülmektedir. Hud süresi 105 ve 106. Ayeti dışında başka yerde şekâvet kavramı geçmese de, şekâvet kelimesinin sözlük ve istilahî anlamlarına bakıldığında, الشَّقَاء kelimesi, isyan, küfür, zorluk ve sıkıntı gibi birçok anlama gelmektedir.⁶⁷ Şimdi konuya açıklık getirmek için şekâvet anlamına gelebilecek kavramları ayrı ayrı başlıklar halinde inceleyeceğiz.

1.3.1. İsyân

عَصِيَان fiilinden türeyen ve masdar bir kelime olan عَصِيَان Sözlükte, uyum sağlamamak, söz dinlememek, itaat etmemek anlamında kullanılır.⁶⁸ Meryem Süresinde, Hz. İsa'nın (a.s.), "Ben, Allah'ın kuluyum. O, bana Kitab'ı verdi ve beni peygamber yaptı. Nerede olursam olayım, O beni mübarek kıldı; yaşadığım sürece bana namazı ve zekatı emretti. Beni anneme saygılı kıldı; beni isyankar, bedbaht bir zorba yapmadı."⁶⁹ dediği haber verilmektedir. Ayette شَقِيٌّ fiilinin isyan anlamında kullanıldığı görülmektedir.⁷⁰

Kuran'da yüce Allah, dinin emir ve yasaklarına riâyet eden kimseye altlarında ırmaklar akan cennet vaâd etmektedir. Fakat Allah'a isyan eden Allah'ın koymuş olduğu hükümlere itaat etmeyenin ebedi olarak cehennemde kalacağını haber vermektedir. Ayette Allah (c.c.)şöyle buyurmaktadır. "... Allah'a ve Peygamberine kim itaat ederse, onu içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyacaktır, orada ebedi olarak kalacaklardır. Büyük kurtuluş budur. Kim Allah'a ve Peygamberine baş

⁶⁷Dameğânî, Ebi Abdillâh el-Hüseyn, *el-Vucuh ve'n-Nezâir li'l-Elfâzi'l-Kitabi'l-Azîz*, Beyrut, ty.,288.

⁶⁸İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XV, 63.

وَبَرًّا بِوَالِدَتِي وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا

⁶⁹Meryem Süresi 19/32.

⁷⁰Dameğânî, *el-Vucuh ve'n-Nezâir li'l-Elfâzi'l-Kitabi'l-Azîz*, 288.

kaldırır ve yasalarını aşarsa, onu, ebedî kalacağı cehenneme sokar. Alçaltıcı azab onadır.”⁷¹

1.3.2. Küfür

Küfür, sözlükte, gizlemek ve yalanlamak anlamına gelir.⁷² İstilahta ise, Allah tarafından Hz. Peygamber’e indirilen ıspatlanmış kesin bilgiye dayanan esaslardan hepsinin veya birinin inkâr edilmesidir.⁷³ Kur’an’ın pek çok ayetinde Allah’ı inkâr edenin, ve Allah’a ortak koşanın cezasının ebedî cehennem olduğu haber verilmektedir. “*İnkâr edip ayetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar cehennemlidir, onlar orada ebedi kalırlar.*”⁷⁴

Kuran ve sünnete göre, Allah’ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini, Allah’ın peygamberlere indirdiği âyetleri inkâr eden ve âhiret gününe inanmayan, Allah tarafından gönderilen dini hükümleri hafife alarak uygulamayan herkese kâfir denir. Şüphesiz Allah (c.c.) ayette, dini esasları belirttiikten sonra, bunlara iman etmeyi emretmiştir. “*Ey iman edenler! Allah'a, Resulüne, gerek Resulüne indirdiği, gerek daha önce indirdiği kitaplara imanınızda sebat edin. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, resullerini ve âhiret gününü inkâr ederse hakikatten iyice uzaklaşmış, sapıklığın en koyusuna dalmış olur.*”⁷⁵

İslam tarihine bakıldığında, müşriklerin dini emirleri inkaretmelerinde birçok sebep zikredilmektedir.⁷⁶ Küfrün kaynağı kabul edilen bu sebepler; şirk, kıskançlık, inâd, gurur ve kibir gibi insanı helaka götüren hasletlerdir. Hz. Peygamber (s.a.s) kendisine karşı çıkan, haber verdiği şeyleri inkâr eden müşrikleri uyardığında, müşriklerin, “*Kur'an, (Mekke ve tâif) gibi iki şehrin birinden bir büyük adama*

وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ

⁷² Nisa 4/14.

⁷² İbn Manzûr, *Lisânu 'l-Arab*, V, 144.

⁷³ Çağırıcı, Mustafa, “Küfür”, *İslamda İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, MÜİFAV yay., İstanbul 2006

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

⁷⁵ Bakara 2/39.

وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ مِن قَبْلُ ۗ وَكُتِبَ فِي الْكِتَابِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَمَنْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا

⁷⁶ Nisâ Süresi 4/136.

⁷⁶ Bkz. Namli, Abdullah, Kur’an’a Göre Peygamberleri İnkâr Sebepleri, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017, VIII, sayı: 1, 169-197.

indirilseydi ya!"⁷⁷ dedikleri görülür. Sahip oldukları mal-mülk ve şöhretle gurura kapılan Velid b. Muğire gibi, kibir sahibi birçok insanın, Hz. Peygamberi ve ona tabi olanları küçümsedikleri ve bu nedenle inkâr ettikleri görülür.⁷⁸

Yeryüzünde, yaratıcısını tanımak, O'nu bilmek ve O'na kulluk etmek üzere yaratılan insanın bu amaçtan uzaklaşarak imandan yoksun bir şekilde yaşaması, Allah'ı ve Allah'ın kesin bir şekilde emrettiği dini esasları inkâr etmesi, en büyük şekâvet nedenidir.

1.3.3. Havf

Sözlükte korkmak, kaygılanmak, endişe duymak gibi anlamlara gelmektedir.⁷⁹ Terim olarak havf, insanın açıkça bildiği veya tahmin ettiği bir emareye dayanarak başına kötü bir hal geleceğinden kaygı duyması olarak tarif edilmiştir. Havf kelimesi, Kuran-ı Kerim'de, 124 yerde geçmekte bunun yarısına yakın kısmında dünyevi korku ve kaygılar, diğer yarısında ise Allah korkusu, Ahiret korkusu, günah işleme endişesi gibi uhrevî kaygıları ifade eder.⁸⁰

Korku faktörü, insanın hayatında önemli bir yere sahiptir. Çünkü korku, insanın saâdete kavuşmasına vesile olduğu gibi insanın şekâvet ehli olmasına da sebep olabilir. Eğer hissedilen korku uhrevî hayata yönelik ise bu saâdet vesilesidir. Çünkün Allah korkusu ve kişinin cehennem azabına karşı duyduğu korku, insanın havf ve reca ile Allah'a ibadet etmesini sağlar, kişiyi Allah'ın razı olacağı işler işlemeye sevk eder, Bu da kişinin ebedi saâdete kavuşmasını sağlar. Ayette Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır. "*De ki: Ben Rabbime karşı gelirim, büyük günün azabından korkarım. De ki: Ben dinimde ihlas ile ancak Allah'a ibadet ederim.*"⁸¹ Ayette, anlaşıldığı gibi, Allah korkusu, kişiyi Allah'a karşı gelmekten sakındırır ve ihlas ile Allah'a ibadet etmeye sevk eder. Bu da kişiyi Allah'ın rızasına nâil kılar.

وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنَ الْقَرِيبِينَ عَظِيمٍ

⁷⁸ Zuhruf 43/31

⁷⁸ Râzî, *Mefâtihu 'l-Ġayb*, XXVII, 630.

⁷⁹ İbn Manzûr, , *Lisânu 'l-Arab*, IX, 99.

⁸⁰ Rağîb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, I, 303.

قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ . قُلِ اللَّهُ أَعْبُدُ مُخْلِصًا لَهُ دِينِي

⁸¹ Zümer 39/13-14.

İnsanlar arasında yaygın olan korku türlerinden biri de, fakirlik korkusu, insanlardan korkmak gibi gereksiz dünyevî korkulardır. İnsanlardan korkarak hakkı söylememek, savaş meydanını terk etmek, rızık endişesinden dolayı çocukları öldürmek şekâvet sebebidir. Cahiliye döneminde bazı insanlar, rızık korkusundan dolayı çocuklarını öldürüyorlardı. Yüce Allah rızık korkusundan dolayı çocuklarını öldürenlere cehennem azabı ile uyarılmış, Onların ve çocuklarının rızkını verenin Allah olduğunu haber vermiştir. Ayette Allah (c.c.) “*Geçim endişesi ile çocuklarınızın canına kıymayın. Biz, onların da sizin de rızkınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir suçtur.*”⁸² buyurmaktadır.

Genel olarak bakıldığında, korkularımız eğer rızık korkusu, geçim korkusu gibi gereksiz dünyevî korkular ise, bu da bizi dini emirleri yerine getirmekten alıkoyarsa şekâvet sebebidir. Fakat korkularımız ahiret endişesi ve cehennem azabına karşı duyduğumuz korkular ise, bu da kişiyi havf ve reca ile ibadete sevk ederse saâdet sebebidir.

1.3.4. Hüzün

Hüzün, kişinin maddi ve manevi eksiklerden dolayı duyduğu üzüntü veya kederden hâsıl olan iç sıkıntısı için kullanılan bir terimdir. Kaynaklarda gam, hemm ve keder kavramları ile aynı anlamda kullanılmıştır.⁸³

Kur’an’ın birçok ayetinde, korku ve hüznün beraber kullanılmış, hüznün ve korkunun dünyevî, uhrevî boyutlarına işaret edilmiştir. Dünyalık hüznler insanı huzursuz ederken, âhiret hayatı için yapamadıklarına üzülme kişiyi saâdete kavuşturacağı haber verilmiştir. Kuran’da Tebuk seferine katılmak isteyen fakat maddî imkâna sahip olmayan bazı sahabîlerin Hz. Peygamber’den cihada çıkmak için maddi destek talep ettikleri haber verilmektedir. Hz. Peygamber (s.a.s) onlar için herhangi bir şey tedarik edemeyeceğini belirttiğinde, üzülerek ve ağlayarak dönüp gittikleri belirtilmektedir. Ayetin nâzil olmasına sebep olan bu durum kuran’da şöyle anlatılmaktadır. Ayette Allah (c.c.) “*Kendilerine binek sağlanan için sana geldiklerinde: Sizi bindirecek bir binek bulamıyorum, deyince, harcayacak bir şey*

وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ ۚ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا

⁸²İsra 17/31.

⁸³Rağıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, I, 231.

bulamadıklarından dolayı üzüntüden gözleri yaşlı olarak dönen kimselere de (sorumluluk yoktur).’’⁸⁴ buyurmaktadır.

Genel olarak bakıldığında, küfür, isyan, gereksiz dünyevî korkular ve hüzn gibi kavramlar insana huzursuzluk verdiği için ve kişiyi cehenneme götüren sebepler arasında zikredildikleri için şekâvet anlamında kullanıldığı görülmektedir. Buna göre şekâvet, insanı cehenneme götüren her türlü söz fiil ve davranışlardır. Saâdet ise insanı cennete götüren her türlü söz, fiil ve davranışlardır.

1.4. KURAN’DA İNSANA CAZİP KILINAN BAZI HÂZ VELEZZETLER

Kuran’da dünya hayatında insanın hoşuna giden birçok etken zikredilmektedir. Ayette, Allah (c.c.), “*Nefsani arzulara, (özellikle)kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı. Bunlar, dünya hayatının geçici menfaatleridir. Halbuki varılacak güzel yer, Allah’ın katındadır.*’’⁸⁵ buyurmaktadır. Ayette geçen tezyin fiilinin mechul sığada kullanılmış olması, insanın karşı cinse, evlada ve dünya malına muhabbet duyduğu belirtilmiş ve bunun fitri olduğuna işaret edilmiştir.⁸⁶

Ayette, insanın kadınlara, oğullara, dünya malına şehvetle düşkünlük gösterdikleri buyrulmaktadır. İnsanın ayette zikredilen şeylere şehvetle düşkünlük gösterdiği belirtilmiş olmasındaki hikmet, Allah’ın insanları ayette sayılan şeylere karşı aşırı muhabbet duymaktan sakındırmak istemesidir. Çünkü şehvet duyma fiili, insanın hayatında, lezzetlere ulaşmayı temel hedef edinme çabası olarak tezahür etmektedir.⁸⁷ İnsanlık tarihine bakıldığında, insana lütfedilen bu nimetleri, hayatın temel gayesi ve saâdetin sırrı olarak idrak edenlere şahit olmak mümkündür.

وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَرْثًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ

⁸⁴Tevbe 9/92

رِزْقٍ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَبَإِ

⁸⁶Âli İmran 3/14

⁸⁶Kutub, Seyyit, Fizilali'l-Kur'an, Trc. M. Emin Saraç ve dğr. Madve yay. İstanbul, ty. III, 130.

⁸⁷Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, VII, 161

Kuran'ı Kerim'de, Allah (c.c.) geçmiş ümmetlerden birçoğunun Allah'ın kendisine bahsettiği mal ile şımarıp taşkınlık çıkardıkları belirtilmiştir. Ayette Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır. *"Biz hangi kente uyarıcı göndermişsek o kentin varlıklı kimseleri, "Biz sizinle gönderilen şeyleri inkâr ediyoruz." dediler. Ve dediler ki: "Malları ve çocukları en çok olan bizleriz, azaba uğratılacak da değiliz" De ki: "Şüphesiz Rabbim rızkı dilediğine genişletir ve bir ölçüye göre verir, fakat insanların çoğu bilmezler."*⁸⁸ Bakıldığında ayette, her dönemde safahat ve varlıkla şımaran, ilahi emirler karşısında küstahça tavır sergileyen insanlardan bahsedildiği görülmektedir. Bunun açık örneğini Hz. Musa'nın amcasının oğlu olan Kârûn'un hayatında net bir şekilde görmek mümkündür. Kârûn, İsrail oğulları arasında, Hz. Musa ve Hz. Harun'dan sonra Tevratı en iyi bilen bilge bir insandı. Sesiyle okuyuşunu süslediği için kendisi münevver olarak anılıyordu. Firavûn, Kârûn'u İsrailoğullarına vâli olarak gönderdikten sonra, Kârûn büyük bir refaha kavuştu. Zenginliği günden güne artan Kârû'nun serveti, dillere destân oldu. Ne yazık ki, ilim ve irfan ehli olan Kârûn'un baş döndürücü serveti onu Allah'ın ayetlerini inkar etmeye sevk etti.⁸⁹ Zenginliğin verdiği şımarıklık, onun gurur ve kibre kapılmasına sebep oldu. Ayette Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır.

*"Karun, Musa'nın kavmindendi; ama onlara karşı azdı. Biz ona, güçlü bir topluluğun anahtarlarını zor taşıdığı hazineler vermiştik. Milleti ona: "Böbürlenme, şüphesiz ki Allah böbürleneni sevmez. Allah'ın sana verdiği şeylerde, ahiret yurdunu gözet, dünyadaki payını da unutma; Allah'ın sana yaptığı iyilik gibi, sen de iyilik yap; yeryüzünde bozgunculuk isteme; doğrusu Allah bozguncuları sevmez" demişlerdi. Karun: "Bu servet ancak, bende mevcut bir ilimden ötürü bana verilmiştir" demişti. Şunu bilmiyor muydu ki, Allah daha önce ondan daha güçlü ve serveti de ondan daha fazla olan nice nesilleri helak etmişti. Suçluların suçları kendilerinden sorulmaz."*⁹⁰

وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّنْ نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ. وَقَالُوا نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ

⁸⁹ Sebe 34/34-35

⁸⁹Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir, *Tarihu'r-Rüsul ve'l-Mülük*, Daru'l-Ma'rife, Byy., ty., I, 443.

إِنَّ قَارُونَ كَانَ مِن قَوْمِ مُوسَى فَبَغَى عَلَيْهِمْ وَآتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوءُ بِالْعُصْبَةِ أُولِي الْقُوَّةِ إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ

⁹⁰Kasas 28/76-78

Dünya malına duyulan aşırı hırsın, Kârûn gibi bilge birinin hak yoldan sapmasına neden olması, bize saadeti sadece dünya malında arıyanların ne derece hata ettiklerini göstermektedir.

Kuran'da, Allah mal ve evladı dünya hayatının süsü olduğunu belirtmiş, ahiret hayatının daha hayırlı olduğunu haber vermiştir. Ayette Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır. “*Mal ve oğullar dünya hayatının süsüdür. Ama baki kalacak yararlı işler, sevab olarak da, emel olarak da, Rabbinin katında daha hayırlıdır.*”⁹¹ Ayette güzel söz ve Salih amellerin, Allah katında ecir ve mükafat olarak dünya ve dünya malından daha hayırlı olduğu haber verilmektedir. Çünkü güzel söz ve Salih ameller kişiyi cennete götürür.⁹² Cennet ise herkesin arzuladığı, hiç kimsenin görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir aklın hayal edemediği güzelliklerle dolu bir yerdir.⁹³ Dolayısıyla insan dünya lezzetlerine, yaratılıştan var olan mal ve evlat sevgisine kapılıp asıl vazifesi olan kullukta ihmalkâr davranmamalıdır. Asıl saâdetin cennet ve cemalullah olduğunu bilmelidir.

1.5. KURAN'A GÖRE KİŞİYİ ŞAKÎ KILAN SEBEPLER

Kuran'a göre kıyamet gününde insanlar cennetlik ve cehennemlik olmak üzere iki guruba ayrılırlar. Cennet ehli kimseler, saâdete nail olmuş saîd kimselerdir. Şaki ise, cehenneme mahkûm olmuş şekâvet ehli kimselerdir. Buna binaen, kişiyi cehenneme götüren her türlü amelin şekavet sebebi, kişiyi Cennet'e götüren ve ebedî saâdete kavuşturan her türlü amelin de saâdet vesilesi olduğunu söyleyebiliriz.

Kuran'da insanı saîd ve şakî kılan yüzlerce sebep zikredilmiştir. İnsanı mutlu veya mutsuz kılan sebeplerin zikredildiği ayetlerin hepsine burada değinmek mümkün olmadığından, Özetle saâdete ermenin ancak haklara riâyet etmek ile mümkün olduğunu söyleyebiliriz. İslam kaynaklarında haklar, hukûkullah ve hukuk-

الْمَالِ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمْلاً

⁹²Kehf 18/46

⁹²Tantavî, Muhammed Seyyid, *et-Tefsiru'l-Vesît li'l-Kurani'l-Kerim*, Daru Nahda, Kahire, 1998, VIII, 527.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ) قَالَ: “قَالَ اللَّهُ (عَزَّ وَجَلَّ): أَعَدَدْتُ لِعِبَادِي الصَّالِحِينَ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ، وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ، وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ.”

⁹³Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyr, *Sahihu'l-Müslim*, Thk. Muhammed Fuâd Abdülbakî, Daru İhyau't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, ty., IV, 324, Cennet, 2, Hadis no: 2824.

u'l-Îbâd olmak üzere ikiye ayrılır.⁹⁴ Buna göre, kişinin hukukullaha ve hukuku'l-Îbâda riâyet etmesi saâdete vesilesi iken, kişinin hukukullala ve hukuku'l-Îbâda riâyet etmemesi ise şekâvet nedenidir. Şimdi konunun anlaşılması için, hak kavramının her bir kısmını ayrı ayrı başlıklar altında ele alıp açıklayacağız.

1.5.1. Hukukullaha Riâyet Etmemek

Kulların yüce Allah üzerinde ve Allah'ın da kulları üzerinde hakları vardır. Muâz b. Cebel'in (r.a.) naklettiği hadiste Allah Resülü (s.a.s) şöyle buyurmaktadır. *“Allah'ın kulları üzerindeki hakkı, Allah'a ibadet etmeleri ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmamalarıdır. Kulların Yüce Allah üzerindeki hakkı ise, kendisine ortak koşmayan kimselere azap etmemesidir.”*⁹⁵ Hadiste, anlaşıldığı gibi, Hukûkullah, kişinin Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmaması, yalnızca ona ibadet etmesi, Allah tarafından indirilen Kuran'ın hükümlerine riâyet etmesi, dine sonradan bir şey eklememesi, iman ve ibadet dışında, takva, ihlas, niyet, hayâ ve tevazu gibi ahlaki ilkelere riâyet etmesidir.

Yüce Allah, Kuran'da, Allah'ın kulları üzerindeki haklarına riâyet etmeyen, emredilen vacibâtları yerine getirmeyen, yasakladığı şeylerden kaçınmayan, nefsinin arzu ve heveslerine uyan, dünyayı âhirete tercih eden kimseleri azap ile tehdit etmiştir. Fakat Allah'ın emir ve yasaklarına riâyet eden takva sahibi kimseleri de, Allah'ın velisi olarak isimlendirmiş, âhirette de azaptan emin olan kimseler olduğunu haber vermiş, cennet ile müjdelemiştir.⁹⁶ Ayette Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır. *“Kim Rabbinin makamından korkarsa ve nefsinin heva ve heveslere karşı uzaklaştıran kimsenin varacağı yegâne yer şüphesiz cennettir.”*⁹⁷ Ayette hukukullah'a riâyet eden takva sahibi kimseler cennet ile müjdelenirken hukukullaha riâyet etmeyen küfür ehli kimseler de cehennem azabı ikaz edilmiştir. Ayette Allah (c.c.) *“Ehl-i kitap ve müşriklerden olan kafirler, içinde ebedî olarak kalacakları cehennem ateşindedirler.”*

⁹⁴Çağırıcı, Mustafa “Hak”, *DİA*, TDV. Yay., Ankara, 1997, XV, 151.

حدثنا محمد بن بشار حدثنا غندر حدثنا شعبة عن ابي حصين والاشعث بن سليم سمعا الاسود بن هلال عن معاذ بن جبل قال قال النبي صلى الله عليه وسلم « يا معاذ اتدرى ما حق الله على العباد . قال الله ورسوله اعلم . قال « ان يعبدوه ولا يشرکوا به شینا ، اتدرى ما حقهم علیه قال الله ورسوله اعلم . قال « ان لا یعذبهم

⁹⁵Müslim, *Sahihu'l-Müslim*, IV, 324, İmân, 49, Hadis no: 2643

⁹⁶Muhasibî, Ebu Abdillah el-Haris b. Esed, *er-Riâye lihukûkullah*, Daru Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, ty., thk. Abdulkadir Ahmet Âtâ, 34

⁹⁷Naziât 79/ 40-41.

İşte halkın en şerlileri onlardır.⁹⁸ buyurmaktadır. Buna göre şekâvet, Allah'ın hakkına riayet etmemek, iman yolunu terk edip küfre dalmak, vacibâtları ve ahlakî ilkeleri terk etmek şeklinde özetlenebilir.

1.5.2. Hukuku'l-İbâda Riâyet Etmemek

Kul hakkı, insanın diğer insanlarla olan hukuku, kişinin yetkileri, ve diğer varlıklara karşı olan görevlerdir. Yüce Allah, insanı kerim kılmış ve İnsanların canlarına, mallarına, ırz ve namuslarına, mânevî şahsiyetlerine, dinî inanç ve yaşayışlarına yönelik kötülükte bulunmayı yasaklamıştır.⁹⁹ Kişinin emanete hıyanet etmesi, maişet endişesinden ya da korkusundan dolayı çocuklarını öldürmesi,¹⁰⁰ yeryüzünde fitne çıkarması,¹⁰¹ yetim malını kendi malına katarak onun rızası olmaksızın yemesi.¹⁰² Allah'ın haram kıldığı fâizi yemesi,¹⁰³ Anne babasına karşı gelmesi, Allah'ın insana bahşetmiş olduğu nimetlere karşı nankörlük edip israf etmesi, zina etmesi, meşru bir sebep olmadan Allah'ın vermiş olduğu cana kıyması, Ölçü ve tartıya riayet etmemesi, gurur kibir yapması,¹⁰⁴ iffet sahibi bayana iftira atması¹⁰⁵ gibi kul hakkına taalluk eden fiillerde taşkınlık yapması kişiyi şakî kılan ve kişiyi cehenneme götüren sebeplerdir.

أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا

⁹⁸Beyyine 98/6.

⁹⁹ Çağırıcı, Mustafa "Kul hakkı", *DİA*, TDV. Yay., Ankara, 2000, XXVI, 350-351

وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ حَسْبِيَ إِمْلَاقٍ نَزَرْتُمْ وَإِيَّاكُمْ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا

¹⁰⁰ İsrâ 17/31.

فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَرَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ . وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ (١١) أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِن لَّا يَشْعُرُونَ

¹⁰¹ Bakara, 2/10-12.

وَاتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا

¹⁰² Nisâ, 4/2.

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّهِ فَاتْتَهَىٰ فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

¹⁰³ Bakara, 2/275.

وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَن تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَن تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا

¹⁰⁴ İsrâ 17/37.

إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعْنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

¹⁰⁵Nur 24/23-24.

عَنْ شَرَحْبِيلِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ : سَمِعْتُ أَبَا أَمَامَةَ قَالَ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ : " إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ أَعْطَى كُلَّ ذِي حَقٍّ حَقَّهُ

Hadiste Allah Resülü (s.a.s) Allah'ın her hak sahibine hakkını verdiğini haber vermiş,¹⁰⁶ Allah'ın insana bahşettiği haklara riâyet etmeyen kişiyi müflis olarak nitelemiştir. Ebu Hüreyre'den nakledilen hadiste, Hz. Peygamber'in (s.a.s) ashabına, "Müflis kimdir, biliyor musunuz?" diye sorduğu haber verilmektedir. Onlar da, "Müflis, parası ve malı olmayan kimsedir." şeklinde cevap verirler. Bunun üzerine peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuştur:

*"Şüphesiz ki ümmetimin müflisi, kıyamet günü namaz, oruç ve zekât gibi ibadetlerini yerine getirmiş olarak Allah'ın huzuruna çıkar. Bununla beraber kimine sövmüş, kimine iftira etmiş, kiminin malını yemiş, kiminin kanını dökmüş ve kimini de dövmüştür. Bu durum karşısında onun iyiliklerinden elde ettiği sevaplar, kendisinden alınarak hak sahiplerine dağıtılır. İbadetleri ve iyilikleri, ihlal ettiği kul haklarını ödemeye yetmezse, hak sahiplerinin günahlarından alınıp kendisinin günahlarına eklenir. Böylece sevapları gitmiş, günahları artmış, neticede iflas etmiş olarak cehenneme atılır."*¹⁰⁷

Hadiste, kul hakkına riâyet etmemek, kişinin cehenneme girmesine sebep olduğu belirtilmiştir. Buna göre şakî hak hukuka riâyet etmeyen serkeş kimsedir. Genel olarak bakıldığında, Kuran'da insanı cennete götürecektir her türlü söz fiil ve davranış saâdet nedeni kabul edilirken, kişiyi cehenneme götüren her türlü söz fiil ve davranışın da şekâvet sebbi olduğu belirtilmiştir.

Netice itibariyle Kuran'da saîd ve şakî kavramlarına bakıldığında, insanların ahirette saîd (cennetlik) ve şakî (cehennemlik) olmak üzere iki gruba ayrıldığı, saîd olanların ebedi olarak cennette kalacakları belirtilmiştir. Allah'ı inkar eden, taşkınlık gösterip isyan eden, azgınlıkları kendilerine galip gelen şakî kimselerin ise cehennem azabıyla azaplandırılacağı haber verilmiştir. Kuran'da insanı dünyada mutlu kılacak bazı etkenlere işaret edilse de asıl mutluluğun ahiret mutluluğu olduğuna vurgu yapılmış, asıl saâdetin cennet ve cemâlulah olduğu belirtilmiştir.

¹⁰⁶Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *Sünen (Cami'ul Kebir)*, Thk. Beşşâr Avvad M'aruf, Dar'ul Ğarbi'l-İslami, Beyrut, 1996, III, 505, Vesâyâ, 5, Hadis no: 2121

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ « أَتَذَرُونَ مَا الْمُفْلِسُ » . قَالُوا الْمُفْلِسُ فِينَا مَنْ لَا يَرِيهِمْ لَهُ وَلَا مَتَاعَ . فَقَالَ « إِنَّ الْمُفْلِسَ مَنْ أَتَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِصَلَاةٍ وَصِيَامٍ وَزَكَاةٍ وَيَأْتِي قَدْ شَتَمَ هَذَا وَقَذَفَ هَذَا وَأَكَلَ مَالَ هَذَا وَسَفَكَ دَمَ هَذَا وَضَرَبَ هَذَا فَيُعْطَى هَذَا مِنْ حَسَنَاتِهِ وَهَذَا مِنْ حَسَنَاتِهِ فَإِنْ فَنِيَتْ حَسَنَاتُهُ قَبْلَ أَنْ يُفْضَى مَا عَلَيْهِ أَخَذَ مِنْ خَطَايَاهُمْ فَطَرِحَتْ عَلَيْهِ ثُمَّ طُرِحَ فِي النَّارِ » .

¹⁰⁷ Müslim, *Sahihu'l-Müslim*, IV, 1997, Birr ve sıla, 59. Hadis no: 2581.

2. HADİSLERDE SAÂD VE ŞAKÎ

Hadis kaynaklarında saâdet ve şekâvet ile ilgili rivayetlere bakıldığında, Hz. Peygamberden nakledilen rivayetlerin bazısı uhrevî saâdete işaret ederken, bazı rivayetlerin de dünyevî saâdete işaret ettiği görülmektedir. Uhrevî saâdete işaret eden hadislerde, Allah katında insanların saîd (cennetlik) ve şakî (cehennemlik) olmak üzere iki gruba ayrıldığı, saâdet ve şekâvetin kader ile irtibatlandırıldığı görülmektedir.

Dünyevî saâdete işaret eden hadislere bakıldığında, Saliha bir eş; uygun bir ev; iyi bir binek; ahlaklı iyi bir komşu gibi dünyada insanı mutlu kılan birçok etkenin zikredildiği görülür. Dünyevî saâdete sebep olan etkenlere baktığımızda, hemen hemen hepsinin insanın kişisel, ailevî, psikolojik ve sosyolojik ihtiyaçlarıyla yakından irtibatlı olduğu görülür. Şimdi konuyla ilgili hadisleri ayrı ayrı başlıklar altın toplayıp açıklamamız konunun daha rahat anlaşılmasında bize yardımcı olacaktır.

2.1. DÜNYEVÎ SAÂDET

Dünyaya gelen her insan mutlu olma yollarını araştırmış ve ulaşmayı arzu ettiği en yüce gaye olan saadete ermek için çaba göstermiş, hayatını ona göre yönlendirip şekillendirmek için çeşitli yollara başvurmuştur. Fakat birçok insan, saâdeti yanlış metodlarda ve yanlış yerlerde aramışlardır. Yusuf el'Karâdâvî'nin dediği gibi *“Birçok insan, saâdeti yanlış yerlerde arar. Bunların durumu sahrada inci arayan kimseye benzer. Bunlar bedenlen çok emek sarf eden, fakat eli boş dönen kimselerdir.”*¹⁰⁸

Dünya hayatı son derece önemlidir. Çünkü dünya hayatı ile insan âhiret hayatını kazanır veya kaybeder. Dünya hayatında insanlar yaşantıları itibariyle üç gruba ayrılırlar.¹⁰⁹ Kimileri, sadece dünya saâdetini isterler, dünya hayatını âhirete tercih edip, hayatları sadece dünya hayatıyla sınırlıymış gibi yaşarlar. Kendi menfaatlerini ve zevklerini Allah'ın rızasından üstün tutarlar. İnsanlardan sadece

¹⁰⁸ Karadâvî, Yusuf, *El'iman ve'l-hayat*, Müessesetü'r-Risale yay., Lübnan, 2006, 36.

¹⁰⁹ M. Âsım Köksal, “Dünya ve Âhiret Saadetinin Yolları”, *Diyanet İlmi Dergi*, 1962, cilt: I, sayı: 4, 3-4

dünya hayatı ve menfaatleri için Allah'a yönelen insanlar olduğunu Allah (c.c.) ayette şöyle belirtmektedir. *“Öyle insanlar vardır ki, Allah'a, sırf bir hesaba binaen, imanla küfrün arasında bir yerde ibadet eder. Şayet umduğu faydayı elde ederse onunla huzur bulup sevinir, eğer bir sıkıntı ve imtihana mâruz kalırsa yüzüstü dönüverir. Dünyayı da âhireti de kaybeder. İşte besbelli olan hüsrân budur.”*¹¹⁰ Ayette, Allah'ı inkâr edenlerin, ahiret hayatına inanmadıkları ve yaşantılarını sadece dünya hayatından ibaret gördüklerini anlıyoruz. Oysa dünyayı ahirete tercih etmek büyük hatadır. Çünkü dünya saâdeti veya dünya şekâveti, ahiret hayatına nisbeten denizde bir katre gibidir. Dünyada, nimet ve saâdet sahibi nice kimseler ahirette şakî ve bedbahttır. Ya da tam tersi dünyada şekâvet ve sıkıntı içinde olan nice kimseler de, ahirette saâdete eren saîd kimselerdir. Dolayısıyla, kişinin saîd veya şakî olduğu dünyada sahip oldukları şeye göre değerlendirilmez.¹¹¹

Kimileri, sadece âhiret saâdetini ister ve dünyadan el etek çekip ruhban bir şekilde yaşarlar. Bunlar, dünyadan el etek çekip ibadetlerinde aşırıya kaçan, ruhban kimselerdir. Hadis kaynaklarında, Hz. Peygamber'in sâde yaşantısını anlatan Kitabu'z-Zühhdler tedvin edilse de, Hz. Peygamber'in ruhabanlığı yasakladığı görülmektedir. Hadisi şerifte, Enes (r.a) anlattığına göre, üç grup sahabinin, Hz. Peygamber'in ibadetlerini sormak üzere Efendimizin hane-i saâdetlerine geldiler. Hz. Peygamber'in ibadet hayatını sordular. Kendilerine Hz. Peygamber'in ibadet hayatı anlatıldığında, Hz. Peygamber'in ibadetlerini az buldular. Biz Hz. Peygamber ile bir olamayız. Allah O'nun gelmiş geçmiş bütün günahlarını bağışlamıştır. Bizim daha çok gayret etmemiz gerekir. Dediler. Bu sebeple onlardan biri, bundan böyle bütün gece namaz kılacağım. Dedi. Diğeri, bütün yıl oruçlu geçireceğini, bir diğeri ise, bundan sonra hiç evlenmeyeceğini söylemişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s) *“Böyle böyle diyen siz misiniz? Vallahi ben Allah'tan en çok korkanınızım. Fakat*

¹¹⁰Hac 22/11

¹¹¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXI, 106

حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ أَخْبَرَنَا حَمِيدُ بْنُ أَبِي حَمِيدٍ الطَّوِيلُ أَنَّهُ سَمِعَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - يَقُولُ جَاءَ ثَلَاثَةٌ رَهْطٍ إِلَى بُيُوتِ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْأَلُونَ عَنْ عِبَادَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا أُخْبِرُوا كَانَتْهُمْ تَقَالُوهَا فَقَالُوا وَأَيْنَ نَحْنُ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ غَفَرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأَخَّرَ . قَالَ أَحَدُهُمْ أَمَا أَنَا فَإِنِّي أَصَلَّى اللَّيْلَ أَبَدًا . وَقَالَ آخَرُ أَنَا أَصُومُ الدَّهْرَ وَلَا أَفْطِرُ . وَقَالَ آخَرُ أَنَا أَعْتَزِلُ النِّسَاءَ فَلَا أَتَزَوَّجُ أَبَدًا . فَجَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ « أَنْتُمْ الَّذِينَ قُلْتُمْ كَذَا وَكَذَا أَمَا وَاللَّهِ إِنِّي لأُخْشَاكُمْ لِلَّهِ وَأَتَّقَاكُمْ لَهُ ، لِكِنِّي أَصُومُ وَأَفْطِرُ ، وَأَصَلِّي وَأَرْفُدُ وَأَتَزَوَّجُ النِّسَاءَ ، فَمَنْ رَغِبَ عَن سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي »

bazen oruç tutar bazen yerim, namaz kılarım ve uyurum, kadınlarla evlenirim, nikahbenim sünnetimdir. Her kim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir."¹¹² buyurmuştur. Hadiste, Hz. Peygamber dünyadan el etek çekmek isteyen o sahabilere şefkat göstererek ruhbanlığı yasakladığı görülmektedir.¹¹³ İbnu'l-Cevzi (r.h), Hz. Peygamber döneminde zühd'ün iman ve islam olduğunu, fakat daha sonraki dönemlerde, İbadetlerde aşırıya giden, dünyadan el etek çeken bid'ât ehli bazı fırkaların zühdte ifrada kaçtıklarını belirtir.¹¹⁴

Kimileri de, hem dünya, hem de âhiret saâdetini isterler. Kuran ve sünnete baktığımızda, iki dünya saâdetine tâlip olmamız gerektiği belirtilmiştir. Ayette Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır. " ... *İnsanlardan bazıları: Ey Rabbimiz! Bize dünyada iyilik ver, derler. Böyle kimselerin ahiretten hiç nasibi yoktur.*" Onlardan bir kısmı da: *Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver. Bizi cehennem azabından kuru! derler.*"¹¹⁵ Ayette, geçen hasene konusunda, âlimlerin ihtilaf ettiği görülse de, hasene kavramı, dünyada insanı mutlu kılan, ilim, rızık, âfiyet, ve iyilik olduğu belirtilmiş, âhirette ise, cennet olduğu söylenmiştir.¹¹⁶

Enes b. Malik'ten Nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.s) en çok şöyle dua ederdi. 'Allah'ım, bize dünyada iyilik ver, âhirette de iyilik ver ve bizi cehennem azabından kuru!'"¹¹⁷ Hadis şârihleri, Hz. Peygamber'in bu duası, dünya ve âhiret nimetlerinin her çeşidini kapsadığını belirtmişlerdir. Hadiste, hasene kavramı, dünyada ve ahirette olmak üzere iki defa nekre olarak zikredilmiştir. Beyan ilmi âlimleri, nekre olan bir isim iki defa tekrarlandığında, ikinci ismin, birincisinden daha hayırlı olduğunu belirtmişlerdir. Buna binaen, hadiste her ne kadar dünya saâdetine işaret edilmişse de, âhiret saâdetinin daha hayırlı olduğu belirtilmiştir.¹¹⁸

¹¹²Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî, *Sahihu'l-Buhârî*, Thk. Mustafa Dîb el-Bugâ, Daru İbn Kesîr, Beyrut, 1987, Nikâh, 1, Hadis no: 4776

¹¹³İbn Hacer, Ahmet b. Ali, *Fethu'l-Bârî*, Dâru Ma'rife, Beyrut, 1379. IX, 105.

¹¹⁴İbnu'l-Cevzî, Cemaluddin Ebu'l-Ferec bdurrahman b. Ali, Teblisu'l-İblis, Daru'l-Fikr, Beyrut, 2001, 145.

¹¹⁵Bakara 2/200-201

¹¹⁶Taberî, *el-Câmû'l-Beyân*, IV, 205.

سَأَلَ قَتَادَةَ أَنَسًا: أَيُّ دَعْوَةٍ كَانَ يَدْعُو بِهَا النَّبِيُّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ) أَكْثَرَ؟ قَالَ: كَانَ أَكْثَرَ دَعْوَةٍ يَدْعُو بِهَا يَقُولُ: «اللَّهُمَّ إِنَّا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةٌ وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

¹¹⁷Müslim, *Sahihu'l-Müslim*, Zikir, 26, Hadis no: 2690.

Hız. Peygamber'den nakledilen hadislerde, dünya ve ahiret saâdetine işaret edilmiş asıl saâdetin uhrevî saâdet olduğuna vurgu yapılmıştır. Rivayetlerde dünya saâdetini elde etmek için insanların ihtiyaç duyduğu birçok etken zikredilmiştir. Dünyada insanı mutlu kılan bu etkenlere bakıldığında, bazısının insanın kişisel, alevîve psikolojik hayatıyla irtibatlı olduğu, bazısının ise insanın sosyal hayatıyla irtibatlı olduğu görülmektedir. Şimdi bu etkenleri ayrı ayrı başlıklar halinde ele alıp konuya açıklık getirmek istiyorum.

2.1.1. KİŞİSEL VE AİLEVÎ ETKENLER

İnsanın hayatını sürdürmesi ve idâme ettirmesi için zorunluluk taşıyan ve bireyin refahı için gerekli olan, beslenme, barınma, evlenme gibi birçok temel etkene ihtiyaç vardır. Dünya saâdetine işaret eden hadislere bakıldığında, kişinin oturmaya müsait bir eve, iyi bir bineğe, ve salih bir eşe, uzun bir ömre sahip olması kişiyi dünyada mes'ûd kılan etkenler olduğu haber verilmektedir.

2.1.1.1. Saliha Bir Eş

Allah (c.c.), İnsan neslinin devamını sağlamak, hayatın sıkıntılarını paylaşmak ve insanın onurunu ve iffetini muhafaza etmek için evliliği meşru kılmıştır. Evlilik, toplumun maslahatını korumada ve insanın mutlu olmasında önemli bir işleve sahiptir.¹¹⁹ Bu nedenle, birçok hadiste, Hız. Peygamber'in evliliğe teşvik ettiği görülür. "Nikâh benim sünnetimdir. Kim benim sünnetime uygun davranmazsa benden değildir. Evlenin. Çünkü ben (kıyamet günü diğer) ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim..."¹²⁰ buyurmaktadır. Hız. Peygamber (s.a.s) hadiste, meşru bir neden olmadığı müddetçe evlenmeyi tavsiye etmiş, insanın karşı cinse duyduğu ilgiyi meşru yollarla gidermesini tavsiye etmiştir.¹²¹

¹¹⁸Sanânî, Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmâîl, *et-Tenvîr Şerhu Camiû's-Sağîr*, Mektebetü Daru's-Selam, Riyad, 2011, VIII, 464.

¹¹⁹Abdulvahhab Halef, *Ahkamu'l-Ahvalu's-Şahsiyeti fi's-Şeriâti'l-İslamiyye* yay., Kuveyt, 1990, 15.
عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : " النَّكَاحُ مِنْ سُنَّتِي ، فَمَنْ لَمْ يَعْمَلْ بِسُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي ، وَتَزَوَّجُوا فَإِنِّي مَكَاتِرٌ بِكُمْ الْأُمَّمُ

¹²⁰İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *Sünen-i İbn Mâce*, Thk. Şuayb el-Arnevût ve dğr., Daru'r-Risale, 2009, Byy., III, 54, Nikâh, 1, Hadis no: 1846.

¹²¹Sindî, Ebû'l-Hasen Nûruddîn Muhammed b. Abdilhâdî, *Hâşiyetü's-Sindî 'alâ Süneni İbn Mâce*, Daru'l-Cîl, Byy., ty. I, 567.

Ayette Allah (c.c.) “Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır.”¹²² buyurmaktadır. Ayette, Allah (c.c.) insanı sıkıntı ve hüzün hallerinden kurtarmak için, insana kendi cinsinden eşler ihsan ettiğini ve eşler huzur bulsun diye aralarına sevgi ve muhabbet yerleştirdiğini haber vermektedir.

İnsana huzur veren, muhabbet ve sevgi kaynağı kabul edilen eş, insan için mutluluk nedeni kabul edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s) “Üç şey ademoğlunun mutluluğundadır. Üç şey de âdemoğlunun bedbahtlığındandır. Âdemoğlunun mutluluğundan olan şeyler; Saliha bir eş, oturmaya müsait uygun bir ev ve uygun bir binektir. Âdemoğlunun bedbahtlığından olan şeyler ise, kötü bir eş, kötü bir ev ve kötü bir binektir.”¹²³ buyurmaktadır. Hadis bazı rivayetlerde şu senetle nakledilmiştir. “Ademoğlunun bedbahtlığından olan şeyler, Gördüğünde hoşnut olmadığın, ve konuştuğunda seni rahatsız eden eş, kötü bir ev ve kötü bir binektir.”¹²⁴

Hadiste, mutluluk vesilesi kabul edilen Saliha bir eş, kişinin gördüğünde huzur bulduğu, kendisiyle konuşmaktan hoşnut olduğu, kendisinin yokluğunda iffetini muhafaza eden, isyan etmeyen, dindar hanımlar olarak nitelenmiştir. Kişinin salih eşe sahip olması, dünyada kendisinden faydalandığımız her şeyden daha hayırlı olduğu belirtilmiştir.¹²⁵ Hadiste Hz. Peygamber Hz. Ömer'i kast ederek şöyle

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْتَقِرُونَ

¹²² Rum 30/21

حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) : “مِنْ سَعَادَةِ ابْنِ آدَمَ ثَلَاثَةٌ وَمِنْ شِقْوَةِ ابْنِ آدَمَ ثَلَاثَةٌ: مِنْ سَعَادَةِ ابْنِ آدَمَ الْمَرْأَةُ الصَّالِحَةُ وَالْمَسْكَنُ الصَّالِحُ وَالْمَرْكَبُ الصَّالِحُ وَمِنْ شِقْوَةِ ابْنِ آدَمَ الْمَرْأَةُ السُّوءُ وَالْمَسْكَنُ السُّوءُ وَالْمَرْكَبُ السُّوءُ.”

Hadisin bazı senetleri zayıf kabul edilsede, hadisi, İbn Mace, Tirmizi ve Ahmed b. Hanbel Sa'd b. Ebi Vakkas'tan sahih bir senetle, Buhari, Edebu'l-Müfred'te nakletmiştir. Tirmizi hadisin hasen garip olduğunu söylemiştir.

حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) : “مِنْ سَعَادَةِ ابْنِ آدَمَ ثَلَاثَةٌ وَمِنْ شِقْوَةِ ابْنِ آدَمَ ثَلَاثَةٌ: مِنْ سَعَادَةِ ابْنِ آدَمَ الْمَرْأَةُ الصَّالِحَةُ وَالْمَسْكَنُ الصَّالِحُ وَالْمَرْكَبُ الصَّالِحُ وَمِنْ شِقْوَةِ ابْنِ آدَمَ الْمَرْأَةُ السُّوءُ وَالْمَسْكَنُ السُّوءُ وَالْمَرْكَبُ السُّوءُ.”

¹²³ İbn Hanbel, Ahmed Ebu Abdillah eş-Şeybânî, Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel, Müessesetü'r-Risale, Kahire, Ty.,I, 169.

¹²⁴ Âynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed, *Umdetü'l-kâri*, Daru İhyau't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, ty. XX, 89.

¹²⁵ Âynî, *Şerhu Süneni Ebi Dâvud*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1999, VI, 417.

buyurmuştur: “Sana kişinin sahip olabileceği hayırlı hazineyi haber vereyim mi? kocası yüzüne baktığında kocasına huzur veren, ondan bir şey istediğinde yerine getiren ve kocasının yokluğunda onun saygınlığını koruyan iyi ve salih bir kadın!”¹²⁶ buyurmaktadır. Farklı metinlerle nakledilen hadislerde, Hz. Peygamber (s.a.s) Saliha bir eşin vasıflarını belirtmiş, kişinin Saliha bir eşe sahip olması, dünyada sahip olunan her şeyden daha hayırlı olduğunu bildirmiştir.¹²⁷

Her insan evlenerek mutlu olmayı ve huzurlu bir aile hayatı kurmayı gaye edinmektedir. Evliliklerde, eşler arasında muhabbet, uyum ve güven varsa, bu mutluluk sebebidir. Çünkü kişinin baktığında huzur bulduğu, kendisiyle konuşmaktan hoşnut olduğu, yokluğunda iffetini muhafaza eden Saliha bir eşe sahip olması en büyük zenginlik kabul edilmiştir. Fakat, kişinin Hz. Peygamber’in ifadesiyle “الْمَرْأَةُ السُّوءُ” “kötü bir eş” sahip olması ise mutsuzluk nedenidir. Çünkü, birbirlerine muhabbet beslemeyen, söz ve fiilleriyle birbirlerini rahatsız eden ve birbirlerinin şeref ve haysiyetlerine yönelik ithamlarda bulunan, birbirlerinin hak hukuna riâyet etmeyen eşler mutlu olamazlar. Tüm bu sıkıntılar eşler arasında şiddetli geçimsizliğe sebep olur ve boşanırlar.¹²⁸ Oysa İslâmda tavsiye ve arzu edilen, evliliğin bir ömür boyu huzurla devam etmesidir. Zor şartlarda bile olsa karı kocanın birbirlerine destek olmaları, sevinç ve güzellikleri, acıları beraber paylaşmaları, aile ortamını sıcak bir yuvaya dönüştürmeleridir. Bu nedenle, Peygamberimiz (s.a.s) “*Yüce Allah'a en sevimsiz gelen meşru işlerden biri, boşanmadır.*”¹²⁹ buyurmuştur. Boşanma, mutsuz bir evlilikten kurtuluş olarak kabul edilse de, boşanma ile parçalanmış aile, kişisel ve sosyal birçok sıkıntıyı da beraberinde getirir. Bu da kişiyi hep huzursuz eder.¹³⁰ Genel olarak bakıldığında, eş insanı dünya mutlu kıldığı gibi kişi için huzursuzluk sebebi de olabilmektedir.

¹²⁶ Ebû Dâvûd, Zekât, 32.

¹²⁷ Aynî, *Şerhu Süneni Ebi Dâvud*, VI, 417.

¹²⁸ Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, Erkam yay., İstanbul, 2012, 424.

عن ابن عمر عن النبي (صلى الله عليه وسلم) قال: “ابغض الحلال الى الله عز وجل الطلاق.”

¹²⁹ İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mace*, III, 180, Talâk, 1, Hadis no: 2018.

¹³⁰ Aktaş, Özgül, *Boşanma nedenleri ve boşanma sonrasında karşılaşılan güçlükler*, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, DEÜSBE, 2011, 33.

2.1.1.2. Oturmaya Müsait Bir Ev

Mesken, kişini ailesi ile sürekli oturmak amacıyla yerleştiği yeri ifade etmektedir. İnsanın ömrünün yarısından fazlasını içerisinde geçirdiği meskenler, insanın hayatında önemli bir yere sahiptir. Çünkü, meskenler, aile mahremiyetinin muhafaza edildiği önemli yerlerdir.

İnsanın mesken olarak kullandığı yerler toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel yapısını yansıtır. Kuran'da, geçmiş ümmetlerin gerek güç ve kuvvetlerini, gerek zulüm ve zorbalıkları ile mesken arasında bir ilgi kurulduğu görülür. Ayette, Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır. *“Andolsun, Sebe' kavmi için oturduğu yerlerde büyük bir ibret vardır. Biri sağda, diğeri solda iki bahçeleri vardı. (Onlara:) Rabbinizin rızkıdan yeyin ve O'na şükredin. İşte güzel bir memleket ve çok bağışlayan bir Rab!”*¹³¹ Ayette, sonraki ümmetlere ibret olsun diye, sahip oldukları meskenler ve bahçeler ile gurur ve kibre kapılan, kibirlerinden dolayı helak olan Sebe kavminden bahsedilmektedir.¹³²

Meskenlerin kişi üzerinde önemli etkisi vardır. Büyük bir devlet adamı olan Sir Winston Churchill'nin dediği gibi “ Meskenlerimizin şeklini biz ta'yin ederiz. Fakat müteâkiben meskenlerimiz bizim hayatımızın şeklini tespit eder.”¹³³ demiştir. Yapısı itibariyle bazı meskenler, insanı mutlu kılarken, bazıları da insan hayatında mutsuzluk nedenidir. Hz. Peygamber'den nakledilen hadiste Allah Resülü şöyle buyurmaktadır. *“Üç şey insanoğlunun mutluluğundan, üç şey de insanoğlunun bedbahtlığındandır. İnsanoğlunun mutluluğundan olan şeyler; Saliha bir eş, oturmaya müsait uygun bir ev ve uygun bir binektir. İnsanoğlunun bedbahtlığından olan şeyler ise, kötü bir eş, kötü bir eve kötü bir binektir.”*¹³⁴ Başka rivayetlerde, insanı mutlu kılan ev için, “geniş bir ev” ve insanı mutsuz kılan ev için de “dar bir ev” dendiği görülmektedir. Evin genişliği veya darlığı ihtiyaca göre kişiden kişiye

لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكِنِهِمْ آيَةٌ جَنَّتَانِ عَنْ يَمِينٍ وَشِمَالٍ كُلُوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ

¹³¹Sebe 34/15.

¹³²Zemahşeri, Ebu'l-Kasım Muhammed b. Amr b. Ahmed, el-Keşşâf ân Hakaiki Ğavamidi't-Tenzil, Da'ru'l-Kutubi'l-Arabî, Beyrut, 1407, III, 575.

¹³³Talas, Cahit. "Mesken Davamız". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 10 / 01 (Ocak 1955)

¹³⁴İbn Hanbel, *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, I, 169.

değişir.¹³⁵ Bunun için hadiste, geçen “المَسْكَنُ الصَّالِحُ” ibaresinin kişiye uygun ev olarak tercüme edilmesi daha uygun olacaktır.

Geniş bir ev, insana huzur verdiği gibi, aile içerisinde mahremiyetin daha kolay korunmasını sağlar. Küçük evlerde mahremiyetin yeterince korunamayacağı ve ona bağlı olarak değerlerin kaybolacağı düşünülür. Örneğin, geniş olmayan dar bir evde, anne-baba gibi yakın akraba ile bir arada yaşayan kimseler, rahat hareket edemediğinden rahatsız olurlar. ya da eve gelen misafir konakladığı sürece, ev sakinlerinin mahremiyetin zedelenebileceğinden endişe etmeleri, aile bireylerini rahatsız edebilir. Bunun gibi birçok hikmete binaen Hz. Peygamber (s.a.s) geniş bir eve sahip olmayı saâdet vesilesi kabul etmiştir.

İslam hukuku, mesken problemi konusunda ferdi ve toplumu ilgilendiren önemli hükümler getirmiştir. Buna göre meskenler, plan ve tasarımı islama uygun, aile mahremiyetinin rahatça korunduğu ölçüde ve kullanışlı olmalıdır. Yapılırken mimarın zevkine göre değil, içinde yaşayacak olan insanların şahsi ihtiyaç ve taleplerine uygun yapılmalı ve insanın günlük ihtiyaçlarına cevap vermelidir.¹³⁶ İslami ölçülere uygun yapılan evler mutluluk yuvasına haline gelen insanı mesûd kılan evlerdir. İnsanın ihtiyaçlarına cevap vermeyen İslami ölçülere uygun yapılmayan evler ise insana huzursuzluk veren, içinde yaşayanları mutsuz kılan evlerdir.

2.1.1.3. İyi Bir Binek

Dünyada, insana cazip kılınan ve haz veren nimetlerden biri de, kişinin uygun bir bineğe sahip olmasıdır. Kişinin, uygun bir bineğe sahip olması, huzur ve refahın temin edilmesinde, zorluk ve sıkıntıların giderilmesinde önemli bir işleve sahiptir. Hz. Peygamber'den nakledilen hadiste, insanın iyi bir bineğe sahip olması, saâdet vesilesi kabul edilirken, kişinin kötü bir bineğe sahip olması şekâvet nedeni olduğu belirtilmiştir. Hz. Peygamber'den nakledilen hadiste şöyle buyrulmuştur: “*Üç şey insanoğlunun mutluluğundan, üç şey de insanoğlunun bedbahtlığındandır.*”

¹³⁵Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifin b. Nûriddîn Alî, *et-Teysîr bi-şerhi'l-Câmi 'i's-Sağîr*, Mektebetü's-Şâfiî, Riyad, 1988. II, 59.

¹³⁶Aydın, “Nevzat, Hadislerde Mesken Mahremiyetini Tehdit Eden Unsurlara Karşı Önlemler”, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 19 Sayı: 63

*İnsanoğlunun mutluluğundan olan şeyler; Saliha bir eş, oturmaya müsait uygun bir ev ve uygun bir binektir. İnsanoğlunun bedbahtlığından olan şeyler ise, kötü bir eş, kötü bir ev ve kötü bir binektir.*¹³⁷ Hadiste sayılan nimetlere sahip olan kişinin hayatı kolaylaşır. Dünya ve ahiret saâdetine nâil olur.

Kuran-ı Kerim'in birçok ayetinde, Allah'ın insana bahşettiği sonsuz nimetlerden bahsedilmektedir. Bunlardan biri de, Allah'ın, insanları yolculuk yaparken meşakkatten kurtarmak için, atları, katırları ve merkepleri yaratmasıdır. Ayette Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır. *“Atları, katırları ve eşekleri binmeniz ve (gözlere) zinet olsun diye (yarattı). Allah şu anda bilemeyeceğiniz daha nice (nakil vasıtaları) yaratır.”*¹³⁸ Ayeti kerimede, Allah'ın, atları ve katırları binek olarak insanın hizmetine sunduğu bildirilmiş ve insanın hayal edemediği nice şeyler yaratacağı belirtilmiştir.¹³⁹ Ayette, *“يَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ”* *“Bilmediğiniz daha nice şeyler”* denmiş olması ve hadiste, *“الْمَرْكَبُ الصَّالِحُ”* *“Uygun bir binek”* denmiş olması, binek olarak kullanılan şeylerin, at, katır ve merkep ile sınırlandırılmayacağı, günümüzde kullanılan araba, tren, gemi ve uçak gibi her türlü aracın saâdet nedeni olduğu söylenebilir.

Saâdet, sadece iyi ve uygun bir bineğe sahip olmak değildir. Saâdet, kişinin sahip olduğu imkanı nasıl kullandığına bağlıdır. Hadiste, Hz. Peygambereatlar sorulduğunda, *“... Atlar üç çeşittir. Bazısı sahibine yüküdür. Bazısı sahibi için muhafazadır. Bazısı da, sahibi için ecir ve mükafattır. ...”*¹⁴⁰ buyurmuştur. Sahibine yük olan atlar, gösteriş için beslenen ve kendisiyle taşkınlık yapılan, kumar için koşturulan,¹⁴¹ sahibinin kendisiyle gurur ve kibre kapıldığı atlardır. Bu atlar kıyamette sahibi için büyük bir yüküdür. Sahibi için ecir ve mükafat sebebi olan atlar, cihatta kullanmak için yetiştirilen ve hayır işlerinde kullanılan atlardır. Sahibini

¹³⁷İbn Hanbel, *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, I, 169.

وَالْأَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ . وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ . وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَىٰ بَلَدٍ لَّمْ تَكُونُوا بِالْغِيَةِ إِلَّا بِشِقِّ الْأَنْفُسِ إِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ . وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ

¹³⁸ Nahl Süresi 16/8

¹³⁹Beydâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vil*, Daru İhyau't-Turasi'l Arabi, Beyrut, 1418, III, 220.

¹⁴⁰ Müslim, *Sahihu'l-Müslim*, II, 682, Zekat, 70, Hadis no: 987.

¹⁴¹Ebu Zehra, Muhammed b. Ahmed b. Mustafa b. Ahmed, *Zehretü't-Tefâsir*, Daru'l-Fikri'l-Arabi, Byy. Ty. III, 1138.

muhafaza eden atlar ise, beslenen üretilen ve çoğaltılıp satılan ve sahibi için geçim kaynağı olan atlardır.¹⁴²

İyi bir bineğe sahip olmak, her insanın arzuladığı bir durumdur. İnsanın iyi bir bineğe sahip olmak istemesi, karşı cinse ilgi duyması, zengin olma arzusu, insanın yaratılışında var olan şeylerdir. Ayette Allah (c.c.) “*“Nefsani arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı. Bunlar, dünya hayatının geçici menfaatleridir. Halbuki varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır.”*¹⁴³ buyurmaktadır. Tüm bu nimetler, Allah'ın rızası doğrultusunda kullanırsa, iki dünya saâdetine vesile olur. Aksi takdirde şekâvet sebebidir.

Hiz. Peygamber'den nakledilen hadiste Allah Resulü şöyle buyurmaktadır. “*Müslüman'a atından ve hizmetçisinden dolayı zekat yoktur.*”¹⁴⁴ Hiz. Peygamber (s.a.s) zengin olmayanın mali mükellefiyetlerle sorumlu olmadığını ve zekatın ancak zenginlikten dolayı olduğunu belirtmiştir. İslam âlimleri bunun gibi hadislerle dayanarak, insanı helak olmaktan koruyan, insanın asli ihtiyaçlarından olan evi, ev eşyasını, at ve katır (günümüzde araba) gibi binek araçlarının zekata tabi olmadığına ittifak etmişlerdir.¹⁴⁵ Asli bir ihtiyaç kabul edilen uygun bir ev, Saliha bir eş ve iyi bir binek insanı mulu kılan etkenlerdir. İnsan ancak bu temel ihtiyaçların karşılanması ile mutlu olur.

2.1.1.4. Uzun Ömür

Hayat dediğimiz ömür, Allah'ın insan için takdir ettiği zaman dilimidir. Ölümü ve hayatı yaratan Allah, dünya hayatında her canlıya sınırlı bir ömür bahsetmiştir. Ömür sınırlı olmasına rağmen, her insanda uzun yaşama isteği vardır. Bu durum, Enes b. Mâlik'in Hiz. Peygamber'den naklettiği hadiste, şöyle İzah

¹⁴²Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *el-Minhac Şerhe Sahihi Muslim*, Daru İhyau't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, 1392. VII, 68.

رُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَاَبِ

¹⁴³ Âli İmran 3/14

أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : " لَا زَكَاةَ عَلَى الرَّجُلِ الْمُسْلِمِ فِي عَيْدِهِ وَلَا فَرَسِهِعَنْ

¹⁴⁴ Buhari, Zekat, 45, 46; Müslim, Zekat, 9.

¹⁴⁵Balta, Yusuf, “Belli başlı kaynaklarda havâic-i asliye”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III, Sayı 1, 2016, 227-239.

edilmektedir. “*Âdemoğlu büyürken beraberinde şu iki şey de büyür: Mal sevgisi ve uzun ömür (dileği).*”¹⁴⁶ Hadiste, insanın arzu ve isteklerinin mal ve uzun ömür ile sınırlandırılmış olması, insanın en çok bu ikisine reğabet duymasındandır. Kurtubî, hadise dayanarak insanın hırsla mal sahibi olmak istemesini ve uzun ömürlü olma arzusunun dinen kerih görüldüğünü belirtmiştir.¹⁴⁷

Yüce Allah kıyamette, insanın yaptıklarına mazeret beyan etmemesi için, onları Allah’a davet eden Peygamberler göndermiş, insana ömür ve ilim bahşetmiştir. Ayette Allah (c.c.) “*İnkâr edenlere de cehennem ateşi vardır. Öldürülmezler ki ölsünler, cehennem azabı da onlara biraz olsun hafifletilmez. İşte biz, küfürde ileri giden her nankörü böyle cezalandırırız. Onlar orada: Rabbimiz! Bizi çıkar, (önce) yaptığımızın yerine iyi işler yapalım! diye feryad ederler. Size düşünecek kimsenin düşünebileceği kadar bir ömür vermedik mi? Size uyarıcı da gelmedi mi? (Niçin inanmadınız?) Şimdi tadın (azabı)! Zalimlerin yardımcısı yoktur.*”¹⁴⁸ buyurmaktadır. Ayette insana bahşedilen ömrün buluş çağı, kırk ve altmış yaş olduğu söylenmiştir.¹⁴⁹ Ebu Hüreyre’den nakledilen hadiste, Hz. Peygamber (s.a.s) “*Allah ecelini altmış yaşına kadar geciktirdiği kimseye mazeret hakkı tanımaz.*”¹⁵⁰ buyurmaktadır. Allah’ın kendisine altmış yaş gibi bir ömür bahşettiği kimse, kıyamette eğer Allah bana mühlet verseydi, Allah’ın emir ve yasaklarına riâyet ederdim gibi bir mazeret ileri süremez. Hadiste, altmış yaşın zikredilmiş olması, kişinin nefsiyle mücadele edebildiği, huşu ile Allah’a yöneldiği ve insanın kemale erdiği bir dönem olmasındandır.¹⁵¹

Allah’ın insana bir lütuf olarak bahşettiği hayatta, insanın asıl gayesi, kendisine lütfedilen nimetleri yerinde kullanarak ebedi saâdete ermektir. Hadis kaynaklarına baktığımızda, Salih amellerle süslenmiş uzun ömür, kişi için mutluluk

¹⁴⁶Buhârî, *Sahihu’l-Buhârî*, Rikâk, 5. Hadis no: 6058.

¹⁴⁷Kastallânî, Ebü’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed, *İrşâdü’s-Sârî Lişerhi Sahihi’l-Buhârî*, Matbaâtu’l-Kubra el-Emiriyye, Mısır, 1323, IX, 243.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ لَا يُقْضَىٰ عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذَابِهَا كَذَلِكَ نَجْزِي كُلَّ كَافِرٍ

¹⁴⁹Fatır 35/36-37.

¹⁴⁹Elmalî, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul 1992. IV, 160.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ : " أَعْدَرَ اللَّهُ إِلَىٰ أَمْرِي آخَرَ أَجَلَهُ حَتَّىٰ بَلَغَهُ سِتِّينَ سَنَةً

¹⁵¹Buhârî, *Sahihu’l-Buhârî*, Rikâk,8. Hadis no: 6057.

¹⁵¹İbn Battâl, Ebü’l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik, *Şerhu Sahihi’l-Buhârî libn Battâl*, Mektebetü’r-Rüşd, Riyâd, 2003, X, 152.

kaynağı kabul edilmiştir. Nakledilen hadiste, Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır. “Ölümü arzu etmeyin. Zirasekerâtü'l-mevt (can vermek) çok zordur. Allah'ın insana, tevbe ile kendisine yönelmesi için kişinin uzun ömürlü olması onun için mutluluk sebebidir”¹⁵² Hadiste kısa ömürlü olmak yerilmiş veya sadece uzun ömür övülmüş değildir. Yerilen durum, Allah'ın kişiye uzun ömür bahsetmiş olmasına rağmen, dünyadan âhirete eli boş olarak göç eden veya kişiyi helaka götüren amellerle Allah'ın huzuruna çıkan kimsenin durumudur.¹⁵³

Tayyibî, zaman ve ömür sahibi insanı, büyük sermaye sahibi bir tüccara benzetmiştir. Büyük sermaye sahibi tüccar eğer o sermayesiyle kârlı bir ticaret yaparsa, sermayesini artırır. Eğer sermayesini, kazancı az bir ticarete yatırır, iflas eder. İnsan da tıpkı bu tüccar gibi, Allah'ın ona bahsettiği ömrü, iman ve iman gereği olan Salih amellerle sarf ederse, Allah katında ecri ve mükafâtı büyük olur. Uhrevî saâdete nâil olur. Ama eğer ömrünü boş ve fayda vermeyen şeylerle heba ederse, helak olur demiştir.¹⁵⁴

2.1.2. SOSYOLOJİK ETKENLER

İslam dini, sosyal hayata özel bir önem vermiştir. Öyle ki, dinde sosyal boyutu bulunmayan çok az ibadet bulunmaktadır. Bakıldığında, hac, zekat, oruç ve namaz gibi her bir ibadetin sosyal yönü olduğu görülmektedir. Mesela, bireyler arasında sevgi ve dayanışmaya vesile olan, sosyal iletişimi en güzel şekilde yaşama imkanı sunan cemaatle namaz, kişinin tek başına kıldığı namazdan daha faziletli olduğu belirtilmiştir. Peygamber Efendimizin buyurduğu gibi, “Cemaatle kılınan namaz, tek başına kılınan namazdan yirmi yedi kat daha faziletlidir.”¹⁵⁵

عَنْ الْحَارِثِ بْنِ أَبِي يَزِيدَ قَالَ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) «لَا تَمَنَّوْا الْمَوْتَ فَإِنَّ هَوْلَ الْمَطَّلَعِ شَدِيدٌ وَإِنَّ مِنَ السَّعَادَةِ أَنْ يَطُولَ عُمُرُ الْعَبْدِ وَيَرْزُقَهُ اللَّهُ الْإِنَابَةَ.»

¹⁵³İbn Hanbel, *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, III, 333

¹⁵³Keşmîrî, Muhammed Enver Şâh Hüseyinî, *el-'Arfü's-ş-şezî 'alâ Câmi'i't-Tirmizî*, Dru't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, 2004, III, 274.

¹⁵⁴Mubarekfurî, Muhammed b. Abdurrahman b. Abdurrahîm, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, Daru Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, ty. VIII, 512

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ قَالَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ «صَلَاةُ الْجَمَاعَةِ تَفْضُلُ صَلَاةِ الْفَدَى بِسَبْعٍ وَعِشْرِينَ دَرَجَةً»

¹⁵⁵ Buhârî, Ezân, 30

Sosyal bir varlık olan insan, mecburen veya isteyerek sürekli başkalarıyla diyalog kurmak ve irtibat halinde olmak zorundadır. Sosyal hayatta bu diyaloglar, aile fertleri, akrabalar, arkadaşlar ve sosyal çevre ile gerçekleşir. Hz. Peygamber'den nakledilen hadislerde, insanın, Salih bir arkadaşa, İyi bir Komşuya sahip olması, sıla-ı rahime riayet etmesi, adaletli olması, fitnenin her çeşidinden uzak durması gibi nedenlerin insanı mutlu kıldığı belirtilmektedir. Kısaca, insanın çevresini ve çevrenin de insanı olumlu veya olumsuz etkilememesi mümkün değildir. Şimdi insanı mutlu kılan sosyal etkenleri ayrı ayrı başlıklar halinde ele alıp konuya açıklık getirelim.

2.1.2.1. İyi bir Komşu

جَار fiilinden türeyen, جوار ve مجاورة masdarlarından isim olan komşu, ev, işyeri, köy ve şehir gibi birbirine yakın olan meskenlerin aldıkları isme komşu denir.¹⁵⁶ İmam Şafî komşuyu, iki şekilde tanımlamaktadır. Birincisi, evi birbirine yakın olan kimse anlamında, ikincisi, aynı evi veya aynı ortamı paylaşan ortak alana sahip kimseler olarak tanımlamaktadır. Bu tanıma binaen kişinin eşine de, komşu anlamında جَار denilmiştir.¹⁵⁷

Komşuluk sınırı hakkında İslam âlimleri ihtilaf etmişlerdir. Bazıları, komşuyu, evi evine yapışık olan kimse olarak tarif etmekte, bazıları ise evinin herbir tarafında bulunan kırk evi komşu kabul etmiştir. Bazıları da, aynı mahallede oturan herkesin birbirinin komşusu olduğunu söylemiştir. İmam Ali (r.a.) komşuyu, “*Evinde seslendiğin zaman sesini duyan kimse*” olarak tarif etmektedir.¹⁵⁸

Kuran ve sünnete bakıldığında, komşuya iyilik yapmayı emreden, birçok ayet hadis vardır. Ayette, Allah (c.c.) komşuluk hakkıyla kendisine ibadet edilmesini yan yana zikretmiş ve komşuya iyi davramayı emretmiştir. Ayette Allah (c.c.) “*Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere,*

¹⁵⁶Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, Küveyt yay. Küveyt, 1972, XVI, 479.

¹⁵⁷ İbnü'l-Esir, Ebü's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn, *eş-Şâfi Şerhu Müsnedi's-Şâfi'i*, Mektebtü'r-Rüşd, Riyad, 2005, V, 176.

¹⁵⁸İbn Mulakkin, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Ali b. Ahmed el-Ensârî el-Mısırî, *et-Tavzîh li-Şerhi'l-Câmi'i's-Sahîh*, Daru'n-Nevadir, Dimeşk, 2008, XV, 27.

وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا ۚ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا

yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşa, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlar (köle, cariye, hizmetçi ve benzerlerine) iyi davranın; Allah kendini beğenen ve daima böbürlenip duran kimseyi sevmez.”¹⁵⁹buyurmaktadır.

Müfessirler ayette geçen yakın komşu ve uzak komşu konusunda farklı görüşler beyan etmişlerdir. Buna göre, *الْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ* senin üzerinde hem komşuluk, hem de akrabalık bağı bulunan kimsedir. *الْجَارِ الْجُنُبِ* uzak komşu ise, aranızda hiçbir yakınlığı bulunmayan uzak komşu anlamına gelmektedir. Ayette Allah (c.c.) akraba olsun veya olmasın komşunun komşuya iyilikte bulunması gerektiği belirtilmiştir.¹⁶⁰Nakledildiğine göre, Hz. Peygamber minbere çıktığı esnada, art arda üç kez, “*Vallahi iman etmemiştir.*” dedi. Hz. Peygamber’in kimi kastettiğini Merak eden sahâbîler, “Kim yâ Resûlallah?” diye sorduklarında Hz. Peygamber, “*Komşusunun, kendisine kötülük yapabileceği kaygısından kurtulamadığı kimse*”¹⁶¹ diye cevap verir.¹⁶²

Komşu, sana en çok yakın olan, senin sırlarına vakıf olan, sevincini ve hüznünü paylaşan kimsedir. Dolayısıyla kişinin Salih bir komşuya sahip olması, kişi için saâdet vesilesidir. Hz. Peygamber’den nakledilen hadiste, uygun bir ev ve iyi bir binek gibi dünyada insanı mes’ûd kılan birçok etken zikredilmiştir. Nafî b. Abdilharis’ten nakledilen hadiste, “... *Salih bir komşu kişinin saâdetindedir.*”¹⁶³ buyurmaktadır. Salih bir komşu insanı mes’ûd kılar. Çünkü güzel ahlak sahibi güvenilir bir komşu insana güven verir. İmam Suyuti’nin Camiû’l-Kebîr olarak bilinen Cemû’l-Cevami’ isimli kitabında zayıf kabul edilen hadiste, “*Ev almadan önce komşu al*”¹⁶⁴denilmektedir.

¹⁵⁹ Nisa 4/36

¹⁶⁰ Es-Sabunî, Muhammed Ali, *Safvetü’l-Tefasir*, Daru’s-Sabunî, Kahire, 1997. I, 257.

عَنْ أَبِي شَرِيحٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ « وَاللَّهِ لَا يُؤْمِنُ ، وَاللَّهِ لَا يُؤْمِنُ ، وَاللَّهِ لَا يُؤْمِنُ » . فَيَقِيلُ وَمَنْ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ « الَّذِي لَا يَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقِهِ »

¹⁶¹ Buhârî, *Sahihu’l-Buhârî*, V, 2240, Edeb, 29. Hadis no: 5670.

¹⁶² Keşmîrî, Muhammed Enver Şâh Hüseyinî, *Feyzü’l-Bârî ‘Alâ Şahîhi’l-Buhârî*, Daru Kutubi’l-İlmiyye, Lübnan, 2005, VI, 129.

حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ عَنْ سَفْيَانَ عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ حَدَّثَنِي جَمِيلٌ أَخْبَرَنَا وَمَجَاهِدٌ عَنْ نَافِعِ بْنِ عَبْدِ الْحَارِثِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ سَعَادَةِ الْمَرْءِ الْجَارُ الصَّالِحُ وَالْمَرْكَبُ الْهَيِّئُ وَالْمَسْكَنُ الْوَاسِعُ

¹⁶³ İbn Hanbel, *Müsnedü’l-İmam Ahmed b. Hanbel*, III, 408

¹⁶⁴ Süyûtî, Ebû’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, *el-Câmi’u’l-kebîr*, el-Ezherî’ş-Şerif yay., Kahire, 2005, II, 28.

Bu gün birçok insan, ev alırken, evin konumunu, umumi hizmetlere olan yakınlığını, ulaşımını önemseydiği kadar komşusunu önemsememektedir. Oysa ev seçerken dikkat edilmesi gereken husus, komşularının ahlaklı ve güvenilir olup olmadığı olmalıdır. Kişinin güzel ahlak sahibi ve güvenilir bir komşuya sahip olması mutluluk vesilesidir. Çünkü en güzel ev, komşuları Salih ve güzel ahlak sahibi olan evdir. En kötü ev de, komşuları kötü olan evdir. Öyle ki, ev komşularıyla değer kazanır ve komşularıyla değer kaybeder.¹⁶⁵

2.1.2.2. İyi Bir Arkadaş

Günümüzde, kalabalık ortamlarda yaşamasına rağmen yalnızlaşan insan, kendisini karşılıksız sevecek, sıkıntılarını ve mutluluklarını paylaşacak, hastalandığında hiçbir menfaat beklemeden kendisini ziyaret edecek, sadakatli ve vefalı dostluklara muhtaçtır.

Hiz. Peygamber'in hayatına baktığımızda, Allah Resülü'nün ashabıyla kurduğu gerçek dostluklar göze çarpmaktadır. Dünyalık hiçbir menfaate dayanmayan bu dostluklar, öyle bir hale bürünmüştü ki, sahabi, "Anam babam sana feda olsun! Ya Resulellah" demekten kendini alamamıştır. Bu kadar içten ve samimi olan ashap, Hiz. Peygambere tabi olmuş, Allah'ın kendilerine bahşettiği maddi ve manevi her türlü imkân ile Hiz. Peygamber'e destek olmuşlardır.

Hiz. Peygamber üstün ahlakıyla tevazu göstermiş, samimi ashabıyla dostluklar kurmuştur. Yakınlık duyduğu bazı sahabilerle istişarede bulunmuş, bazısını sırdaş edinmiş, bazısıyla yolculuk etmiştir.¹⁶⁶ Kısaca Hiz. Peygamber (s.a.s) ashabıyla bütünleşmiş ve her Peygamberin kendisine tabi olan ve kendisini destekleyen dostları olduğunu haber vermiştir. İbn Mes'ûd'dan rivayet edildiğine göre, Hiz. peygamber şöyle buyurmuştur: "Allah'ın benden önce bir topluma gönderdiği her peygamberin ümmeti içinde havârilere ve sünnetine tâbi olup emirlerine uyan dostları vardır..."¹⁶⁷

¹⁶⁵San'ânî, *et-Tenvîr şerhu Câmi 'i's-şagîr*, III, 183.

¹⁶⁶Kandahlevî, Muhammed b. Yusuf b. Muhammed b. İlyas b. Muhammed b. İsmail, *Hayatu's-Sahabe*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1999, I, 53.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) قَالَ: "مَا مِنْ نَبِيٍّ بَعَثَهُ اللَّهُ فِي أُمَّةٍ قَبْلِي، إِلَّا كَانَ لَهُ مِنْ أُمَّتِهِ حَوَارِيُونَ وَأَصْحَابٌ يَأْخُذُونَ بِسُنَّتِهِ وَيَقْتَدُونَ بِأَمْرِهِ..."

¹⁶⁷Müslim, *Sahihu'l-Müslim*, I, 69, İmân, 80, Hadis no: 50.

İnsanın iyi ve Salih bir arkadaşa sahip olması, iki dünya saâdetindedir. Çevresindeki samimi arkadaşlarla ünsiyet kurmak, insanı bu dünyada mutlu kıldığı gibi, hakkı söyleyip, hakkı tavsiye eden, İslam ahlakıyla ahlaklanan Salih arkadaşlar kişinin âhirette de kurtuluşuna vesile olur. Hz. Peygamberden nakledilen hadiste, Allah'ın yeryüzünde, zikir ehlini ve Allah'ı yâd edenleri arayan melekleri vardır. Bunlar, Allah'ı anan bir topluluk bulduklarında, sevinçle “Koşun, gelin arayıp durmakta olduğunuz şey burada diyerek birbirlerine seslenirler. Dünya semasında kanatlarıyla o topluluğu çepeçevre kuşatırlar.

Allah (c.c.), kullarının halini bildiği halde meleklerle sorar: Bırakıp geldiğinizde kullarım ne yapıyordu.

Melekler: Tekbir getiriyor, Seni tesbih ediyor, sana hamd ediyor ve seni övgü ile anıyorlardı. Diye cevap verirler.

Allah (c.c.): Peki, beni gördüler mi?

Melekler: Hayır ya Rabbi. Dediler.

Allah (c.c.): Görselerdi nasıl olurdu? Dedi.

Melekler: Eğer seni görselerdi, sana daha çok ibadet eder, seni daha çok anar ve daha çok överlerdi.

Allah (c.c.): Benden ne istiyorlar? Dedi.

Melekler: Senden cenneti istiyorlar.

Allah (c.c.): Cenneti gördüler mi? Dedi.

Melekler: Hayır ya Rabbi, vallâhi onu görmediler.

Allah (c.c.): Görselerdi ne olurdu? Dedi.

Melekler: Eğer Cenneti görselerdi. Onu daha hırslı, daha arzulu ve daha hevesli isterlerdi. Dediler.

Allah (c.c.): Hangi şeyden sakınıyorlar? Dedi.

Melekler: Cehennemden. Dediler.

Allah (c.c.): Cehennemi gördüler mi? Dedi.

Melekler: Hayır, vallahi onu görmediler.

Allah (c.c.): Cehennemi görselerdi nasıl olurdu? Dedi.

Melekler: Eğer Cehennemi görselerdi ondan kesinlikle daha çok sakınır, daha çok korkarlardı.

Allah (c.c.): Öyle ise siz şahit olun, ben onları bağışladım.

Melekler: Allah'ım! Onlar arasında falanca kişi tesadüfen orada idi. Seni anmak için değil Bir ihtiyacını gidermek için gelmişti. Dediklerinde,

Allah (c.c.): O topluluğun içinde kötüler barınmaz.”¹⁶⁸ buyurmaktadır.

Hadiste, Allah'a inanan ve Allah'ı anan ve O'nu yâd eden bir toplulukta bulunan kimse, onların ecir ve mükafatlarından nasipleneceği ve ahirette şekâvet ehlinden olmayacağı belirtilmiştir.¹⁶⁹

İnsanoğlu bulunduğu ortama göre değer kazanır veya değer kaybeder. Ebû Musa'dan nakledilen hadise göre, Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “İyi arkadaşıyla kötü arkadaşı'nın durumu misk taşıyan kimse ile körük üfüren kimseye benzer. Misk taşıyan ya sana onu ikram eder ya da sen ondan miski satın alırsın veya ondan güzel bir koku duyarsın. Körük üfüren kimse ise ya elbiseni yakar ya da ondan kötü bir koku duyarsın!”¹⁷⁰ Hadiste Hz. Peygamber'in Salih bir arkadaşı misk taşıyan birine, sefahat ehli, kötü bir arkadaşı da körük üfüren birine benzetmiş olması, insanın kötü arkadaştan kendisini sakındırmak istemesindedir. Çünkü insan, dostluk kurduğu kişilerden hem düşünce hem de davranış bakımından etkilenir.¹⁷¹ Kuran'da kafirlerin hayat tarzlarını ve hayata bakış açılarından etkilenmemiz için, zaruri durumlar dışında onları dost edinmemeyi emretmektedir.¹⁷²

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ « إِنَّ لِلَّهِ مَلَائِكَةً يَطُوفُونَ فِي الطَّرِيقِ ، يَلْتَمِسُونَ أَهْلَ الذُّكْرِ ، فَإِذَا وَجَدُوا قَوْمًا يَذْكُرُونَ اللَّهَ تَنَادَوْا هَلُمُّوا إِلَى حَاجَتِكُمْ . قَالَ فَيُحْفَوْنَهُمْ بِأَجْنِحَتِهِمْ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا . قَالَ فَيَسْأَلُهُمْ رَبُّهُمْ وَهُوَ أَعْلَمُ مِنْهُمْ مَا يَقُولُ عِبَادِي قَالُوا يَقُولُونَ يُسَبِّحُونَكَ ، وَيُكَبِّرُونَكَ ، وَيُحْمَدُونَكَ وَيُمَجِّدُونَكَ . قَالَ فَيَقُولُ هَلْ رَأَوْنِي قَالَ فَيَقُولُونَ لَا وَاللَّهِ مَا رَأَوْكَ . قَالَ فَيَقُولُ وَكَيْفَ لَوْ رَأَوْنِي قَالَ يَقُولُونَ لَوْ رَأَوْكَ كَانُوا أَشَدَّ لَكَ عِبَادَةً ، وَأَشَدَّ لَكَ تَمَجُّدًا ، وَأَكْثَرَ لَكَ تَسْبِيحًا . قَالَ يَقُولُ فَمَا يَسْأَلُونِي قَالَ يَسْأَلُونَكَ الْجَنَّةَ . قَالَ يَقُولُ وَهَلْ رَأَوْهَا قَالَ يَقُولُونَ لَا وَاللَّهِ يَا رَبِّ مَا رَأَوْهَا . قَالَ يَقُولُ فَكَيْفَ لَوْ أَنَّهُمْ رَأَوْهَا قَالَ يَقُولُونَ لَوْ أَنَّهُمْ رَأَوْهَا كَانُوا أَشَدَّ عَلَيْهَا حِرْصًا ، وَأَشَدَّ لَهَا طَلْبًا ، وَأَعْظَمَ فِيهَا رَغْبَةً . قَالَ فَمِمَّ يَتَعَوَّدُونَ قَالَ يَقُولُونَ مِنَ النَّارِ . قَالَ يَقُولُ وَهَلْ رَأَوْهَا قَالَ يَقُولُونَ لَا وَاللَّهِ مَا رَأَوْهَا . قَالَ يَقُولُ فَكَيْفَ لَوْ رَأَوْهَا قَالَ يَقُولُونَ لَوْ رَأَوْهَا كَانُوا أَشَدَّ مِنْهَا فِرَارًا ، وَأَشَدَّ لَهَا مَخَافَةً . قَالَ فَيَقُولُ فَأَسْهَدُكُمْ أَنِّي قَدْ غَفَرْتُ لَهُمْ . قَالَ يَقُولُ مَلِكٌ مِنَ الْمَلَائِكَةِ فِيهِمْ فَلَانَ لَيْسَ مِنْهُمْ إِنَّمَا جَاءَ لِحَاجَةٍ . قَالَ هُمْ الْجُلُوسَاءُ لَا يَشْفَى بِهِمْ جَلِيسُهُمْ »

¹⁶⁸Buhâri, *Sahihu'l-Buhâri*, V, 2353, Deavât,66. Hadis no: 6045.

¹⁶⁹Tayyibî, Şerefu'd-Din el-Hüseyin b. Abdillâh, *el-Kâşif ân hakâiki's-Sünen*, Mektebetü'n-Nezzâr Mustafa el-Bâz, Riyad, 1997, V, 1429.

عَنْ أَبِي مُوسَى، عَنِ النَّبِيِّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) قَالَ: «إِنَّمَا مَثَلُ الْجَلِيسِ الصَّالِحِ وَالْجَلِيسِ السَّوِّءِ، كَحَامِلِ الْمِسْكِ وَنَافِخِ الْكَبِيرِ، فَحَامِلِ الْمِسْكِ، إِذَا أَنْ يُحْذِيكَ، وَإِذَا أَنْ تَبْتَاعَ مِنْهُ، وَإِذَا أَنْ تَجِدَ مِنْهُ رِيحًا طَيِّبًا، وَنَافِخِ الْكَبِيرِ، إِذَا أَنْ يُحْرِقَ ثِيَابَكَ، وَإِذَا أَنْ تَجِدَ رِيحًا خَبِيثَةً.»

¹⁷⁰Müslim, *Sahihu'l-Müslim*, IV, 2026, Birr, 146, Hadis no: 2628.

¹⁷¹Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî, *İkmâlû'l-Mu'lim bi-fevâ'id (fi şerhi Şahîh)i Müslim*, Daru'l-Vefa, Mısır, 1998, VIII, 108.

¹⁷²Nesefî, Ebû'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, *Medârikü't-tenzil ve hakâ'iku't-tevil*, Daru'l-Kelimi't-Tayyib yay., Beyrut, 1998, I, 248.

لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقْيَةً وَيَحْذَرُكُمْ اللَّهُ نَفْسَهُ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ

Ayette şöyle buyurmaktadır. “*Müminler, müminleri bırakıp inkâr edenleri dost edinmesinler.*”¹⁷³

Hız. Peygamber’den nakledilen hadiste Allah Resûlu şöyle buyurmaktadır. “*Mümin ile dostluk kur. Takva ehli kimse ile yemeğini paylaş*”¹⁷⁴ buyurmaktadır. Hadiste, takva ehli kimselerle gönül birliği etmeyi, onlarla aynı sofrayı paylaşmayı tavsiye etmektedir. Allah’ın emir ve yasaklarına uymayan kimselerle iç içe olmayı nehyetmektedir. Çünkü birbiriyle arkadaşlık edenler, birbirlerinin fikirlerinden ve yaşam tarzlarından etkilenirler ve birbirlerinin etkisi altında kalırlar. Bu nedenle, Arkadaş arkadaşına iyiliği emreden, kötülükten alıkoyan, birbirlerini hayra teşvik eden kimseler olmalı, tıpkı Hız. Peygamberin Ashabıyla olan dostlukları gibi, sevgilerinde samimi olmalı ve sevdiğini Allah için sevmelidir. Samimi takva ehli bir arkadaş, insana bu dünyada huzur verdiği gibi, kıyamette kişinin ebedi saâdete kavuşmasına da vesile olur. Hız. Peygamber’den nakledilen hadiste, “*... Birbirini Allah için seven, Allah için bir araya gelen ve Allah için birbirinden ayrılan kimseler, ahirette hiçbir himayenin olmadığı bir günde Allah’ın himayesine alacağı haber verilmiştir. ...*”¹⁷⁵

Sosyal hayatta birbirbiriyle dostluk kuran hemen hemen herkesin birbirine yakın fikirlere sahip olduğu görülür. Meşhur bir sözde denildiği gibi “*Her kuş kendi cinsiyle uçar.*” Kuş misali insanlardan İman eden takva ehli kimseler, kendisi gibi kimselerle dostluk kurarlar. Allah’ı inkâr eden ve isyan ehli kimseler de kendisi gibi sefahete dalmış kimselerle dostluk kurarlar. Ayette Allah (c.c.) küfür ehli kimseleri dost edinen, onların düşünce ve tarzlarını tarz edinenlerin, ahirette pişmanlıklarını nasıl dile getirdiklerini bize şöyle belirtmektedir. “*O gün zalim kimse, (çaresizlik*

¹⁷³ Âl-i İmrân, 3/28.

حَدَّثَنَا سُؤَيْدُ بْنُ نَصْرٍ أَخْبَرَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ حَيْوَةَ بْنِ شَرِيحٍ حَدَّثَنِي سَالِمُ بْنُ عَيْلَانَ أَنَّ الْوَلِيدَ بْنَ قَيْسٍ التَّجِيبِيَّ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ قَالَ قَالَ سَالِمٌ أَوْ عَنْ أَبِي الْهَيْثَمِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ - أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ « لَا تُصَاحِبْ إِلَّا مُؤْمِنًا وَلَا يَأْكُلْ طَعَامَكَ إِلَّا تَقِيٌّ »

¹⁷⁴ Tirmizî, Sünen, IV, 179, Zühd, 55, Hadis No: 2395.

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي حُبَيْبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ حَفْصِ بْنِ عَاصِمٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ « سَبْعَةٌ يُظَاهِمُهُمُ اللَّهُ تَعَالَى فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ إِمَامٌ عَدْلٌ ، وَشَابٌّ نَشَأَ فِي عِبَادَةِ اللَّهِ ، وَرَجُلٌ قَلْبُهُ مُعَلَّقٌ فِي الْمَسَاجِدِ ، وَرَجُلَانِ تَحَابَّا فِي اللَّهِ اجْتَمَعَا عَلَيْهِ وَتَفَرَّقَا عَلَيْهِ ، وَرَجُلٌ دَعَتْهُ امْرَأَةٌ ذَاتُ مَنْصِبٍ وَجَمَالَ فَقَالَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ ، وَرَجُلٌ تَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ فَأَخْفَاهَا حَتَّى لَا تَعْلَمَ شِمَالُهَا مَا تُنْفِقُ يَمِينُهُ ، وَرَجُلٌ ذَكَرَ اللَّهَ خَالِيًا فَفَاضَتْ عَيْنَاهُ »

¹⁷⁵ Buhârî, Sahihu'l-Buhârî, II, 517, Zekât, 16, Hadis no: 1357.

içinde) ellerini ısırıp şöyle diyecektir: Ne olurdu ben de peygamberle beraber aynı yolu tutsaydım! Yazık bana! Keşke falancayı (batıl yolcusunu) dost edinmeseydim! Çünkü zikir (Kur'an) bana gelmişken o, hakikaten beni ondan saptırdı. Şeytan insanı (uçuruma sürükleyip sonra) yüzüstü bırakıp rezil rüsvay eder.”¹⁷⁶ Bazı tefsir kaynaklarında, keşke falancayı dost edinmeseydim sözünden kasıt şeytan olduğu belirtilse de, cinlerden ve insanlardan şeytanlaşmış herkesi kapsamaktadır.¹⁷⁷ Nakledildiğine göre, Ukbe b. Ebi Muît, Ümeyye b. Halef ile yakın arkadaş oldukları belirtilir. Ukbe b. Muît'in Müslüman olduğunu duyan Ümeyye b. Halef “Eğer sen Muhammed'e biât ettiysen seninle yüzyüze gelmek bana haram olsun.” Deyip tehdit etmesi üzerine Ukbe irtidat edip küfre geri döndüğü haber verilir. Kıyamette, Ukbe b. Muît ile Ümeyye b. Halef karşılaştıklarında, Ukbe b. Muît'in “Keşke falancayı dost edinmeseydim.” diyeceği belirtilir.¹⁷⁸

Tüm bu örnekler ve tavsiyeler doğrultusunda, arkadaş edindiğimiz kimselerde şu özelliklerin bulunmasına dikkat edilmelidir. Arkadaş, Hak yoldan çıkmış fasık, bid'ât ehli ve dünyaya fazla düşkün olmamalı, akıllı ve güzel ahlaklı olmalıdır. Zira Hz. Ali'ni şöyle dediği rivayet olunur. “Cahille arkadaşlık etme, çünkü nice cahiller vardır ki, halim bir kimseye arkadaş olduğunda onu felakete sürükler. Kişi arkadaşıyla kıyas edilir.”¹⁷⁹ Netice itibariyle arkadaş, kişiyi mes'ûd kıldığı gibi, kişiyi dünya ve ahirette felakete de sürükleyebilir.

2.1.2.3. Sıla-ı Rahim

Sıla-ı Rahim, kavuşma, buluşma, iletişim anlamında kullanılan sıla kelimesinin,¹⁸⁰ ceninin anne karnında geliştiği yer, şefkat, rahmet, merhamet, kalp inceliği, iyilik ve akrabalık anlamına gelen rahîm¹⁸¹ kelimesine izafe edilmesiyle meydana gelen mürekkebe isimdir. Buna göre kavuşma ve buluşma anlamına gelen sıla ile rahîm kavramlarından terkipli oluşan sıla-ı rahîm, kişinin akraba ve

يَا وَيْلَتَى لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا (28) لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذُّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ خُدُولًا

¹⁷⁶ Furkân, 25/27-29.

¹⁷⁷ Komisyon, *Kur'an Yolu Tefsiri*, IV, 119-120

¹⁷⁸ Taberî, *Camîu'l-Beyan fi Te'vli'l-Kur'an*, XIX, 263.

¹⁷⁹ Gazzâlî, *Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, İhya-u Ulumi'd-Dîn*, Trc. Ali Arslan, Merve yay., İstanbul, Ty., II, 468.

¹⁸⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XI, 726.

¹⁸¹ a.g.e., XII, 230.

yakınlarını ziyaret etmesi, hal ve hatırlarını sorması, onlara iyilikte bulunması anlamına gelen ahlaki bir terimdir.

Kuran'ı Kerim'de birçok ayette Allah (c.c.), emir ve yasaklarına aykırı davranmaktan sakınmayı, sıla-i rahime, akraba, eş ve dost ile irtibatın koparılmasını emretmektedir. Ayette Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır. *“Ey insanlar! Sizi tek bir kişiden yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden de birçok erkek ve kadın üreten Rabbinize karşı gelmekten sakının. Adını anarak kendisini vesile ederek birbirinizden istekte bulunduğunuz Allah'a karşı gelmekten ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir.”*¹⁸² İslam âlimleri akrabalık bağıni koparmamayı emreden ayet ve hadislere dayanarak sıla-i rahimin farz olduğunu, terk etmenin ise haram olduğunu belirtmişlerdir.¹⁸³ Ayette geçen “Erham” kelimesi, sadece, kan bağından olanları değil, komşuluk, arkadaşlık, meslektaş gibi her çeşit beşeri bağa işaret etmektedir.¹⁸⁴

Hadislerde, sıla-i Rahim konusu, Allah'ın Rahmân ismiyle irtibatlanılarak ele alınmış, akraba ile irtibatı koparmamanın rahmete vesile olacağına işaret edilmiştir. Abdullah b. Amr'dan nakledilen hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *“Merhametli olanlar, Rahmân'ın merhamet ettiği kimselerdir. Siz yeryüzündekilere merhamet edin ki göktekiler de size merhamet etsin! 'Rahim' Rahmân'(dan) bir bağdır. Kim onunla irtibatını sürdürürse Allah da onunla irtibatını sürdürür; kim de onu koparırsa Allah da o kimseyle ilişkisini koparır.”*¹⁸⁵ Hadiste, merhametli olma hususunda herhangi bir sınır konulmamış, genel anlamda bütün mahlûkâta karşı merhametli olmaya teşvik edilmiştir.¹⁸⁶

Hız. Peygamber (s.a.s.), akrabalarını ziyaret eder, onlarla selamlaşır, işini göremeyen, yardıma muhtaç zayıf kimselere yardım eder, misafir ağırlar ve

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا

¹⁸² Nisa 4/1

¹⁸³ Râzi, *Mefâtihu'l Ğayb*, IX, 164-166.

¹⁸⁴ Canan, İbrahim, *Kütüb-ü Sitte Tercüme ve şerhi*, Akçağ Yay., Ankara, 1988, .XV, 522-524.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ): “الرَّاحِمُونَ يَرْحَمُهُمُ الرَّحْمَنُ ارْحَمُوا مَنْ فِي الْأَرْضِ يَرْحَمَكُمُ مَنْ فِي السَّمَاءِ، الرَّحْمُ شَجْنَةٌ مِنَ الرَّحْمَنِ فَمَنْ وَصَلَهَا وَصَلَهُ اللَّهُ وَمَنْ قَطَعَهَا قَطَعَهُ اللَّهُ.”

¹⁸⁵ Tirmizî, *Sünen*, III, 388, Birr, 16, Hadis No: 1924.

¹⁸⁶ Ali el-Kari, Ebü'l-Hasen Nürüddîn Alf b. Sultân Muhammed, *Mirkâtü'l-mefâtiḥ*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 2002, VIII, 3113.

musibete düşer olanlara yardımcı olurdu.¹⁸⁷ Ya Resülellah kime iyilik yapayım diye soran sahabiye, Hz. Peygamber (s.a.s) “*üç defa annene dedikten sonra babana ve yakın olandan başlayarak bütün akarabalarına ...*”¹⁸⁸ buyurmuştur. Hadiste, “el-akrab fe'l-akrab”denmiş olması, iyilik yaparken ilk önce anne, baba ve kardeşlerden başlayarak en yakından uzağa doğru irtibat halinde olduğumuz herkese yardım etmemiz gerektiği belirtilmiştir. Ashabı kiram (r.a.) Hz. Peygamber’in minbere çıkarken her basamakta “*âmîn*” dediğini işittim ve Hz. Peygamber’e “Ey Allah'ın Resûlü! Üç kere 'âmîn' dediğini işittik, bunun hikmeti nedir?” diye sorunca, Allah Resûlü şöyle buyurmuştur. “*Birinci basamağa çıktığım zaman, Cibrîl (as) bana gelip dedi ki: Ramazan'a yetişip de günahları bağışlanmadan bu ayı bitiren kul bedbaht olsun! Ben, âmîn, dedim. Sonra dedi ki: Ana ve babasına yahut bunlardan birine kavuşan bir kulu, bunlar (anne-babası) cennete koymamışsa, o kul bedbaht olsun! Ben, âmîn, dedim.*”¹⁸⁹

Hadislerde Sıla-i rahmin dünyevî ve uhrevî faydalarından bahsedilmiş, ahirette, hesabın kolaylaşması, günahların bağışlanması cennete nâil olma gibi hususlar sıla-i rahimle irtibatlandırılmıştır. Hz. Peygamber bir hadîste “*Akrabalarıyla ilişkisini kesen cennet'e giremez.*”¹⁹⁰ buyurmuştur. Sıla-ı rahme riayet etmenin önemine işaret eden hadislerde, sıla-ı rahime riâyet etmemenin büyük günah olduğu belirtilmiş ve akraba ile irtibatını kopranı Allah'ın rahmetinden mahrum ettiği haber verilmiştir. Sılayı rahime riâyet eden akrabayla irtibatını

187Dölek, Adem, “Hadisler Işığında Akrabalarla İletişim Kurmak ve Sosyal Yardımlaşmada Akarabalık Hakkını Gözetmek”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 / 2 (Aralık 2010): 33-56.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ بَهْزِ بْنِ حَكِيمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَنْ أَبْرُ قَالَ « أُمَّكَ ثُمَّ أُمَّكَ ثُمَّ أُمَّكَ ثُمَّ أَبَاكَ ثُمَّ الْأَقْرَبَ فَأَلْقَرَبَ »

¹⁸⁸ Ebû Dâvûd, Edeb, 119-120.

حدثنا عبد الرحمن بن شيبه قال أخبرني عبد الله بن نافع الصانغ عن عصام بن زيد وأثنى عليه بن شيبه خيرا عن محمد بن المنكدر عن جابر بن عبد الله : أن النبي صلى الله عليه وسلم رقى المنبر فلما رقى الدرجة الأولى قال آمين ثم رقى الثانية فقال آمين ثم رقى الثالثة فقال آمين فقالوا يا رسول الله سمعناك تقول آمين ثلاث مرات قال لما رقيت الدرجة الأولى جاءني جبريل صلى الله عليه وسلم فقال شقي عبد أدرك رمضان فانسح منه ولم يغفر له فقلت آمين ثم قال شقي عبد أدرك والديه أو أحدهما فلم يدخله الجنة فقلت آمين ثم قال شقي عبد ذكرت عنده ولم يصل عليك فقلت آمين

¹⁸⁹Buhârî, el-Edebü'l-müfred, 224.

حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَسْمَاءَ الضُّبَيْعِيُّ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ عَنْ مَالِكٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ أَبَاهُ أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ « لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَاطِعٌ رَجِمَ »

¹⁹⁰Müslim, *Sahihu'l-Müslim*, IV, 1981, Birr, 19, Hadis no:2556.

kopramyan kimseyi Hz. Peygamber cennet ile müjdelemiş, akrabaya karşı görevlerini yerine getiren kimseye uhrevî saâdet olan cennet vaâd edilmiştir.¹⁹¹

Hadislerde, dinin emir ve yasaklarına riâyat eden ve akrabalık görevlerini yerine getiren kimseye dünya saâdeti vaâd edilmiş, Allah'ın kendisini uzun ömür ve bol rızık ile rızıklandıracağı haber verilmiştir. Enes b. Malik'ten nakledilen hadiste, Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur. “*Kim rızıkının kolaylaştırılmasını ve ömrünün uzamasını isterse sıla-ı rahime riâyat etsin*”¹⁹² Hadiste sıla-ı rahime riâyat edene dünya saâdeti vaâd edilmiş, sıal’i rahime riâyat edenin rızıkını kolay yoldan temin edeceği, ömrünün bereketli olacağı, Allah'ın razı olduğu işler işlemeye muvaffak olacağı ve arkasında yâdı cemil ile yâd olunacağı belirtilmiştir.¹⁹³

2.1.2.4. Fitneden Uzak Durmak

Fitne kelimesi, sözlükte altın ya da gümüşün kalitesini artırmak ve diğer maddelerden temizlemek maksadıyla ateşte eritmek anlamına gelir.¹⁹⁴ Fitne kelimesi, İstılahta çok geniş anlamda kullanılmıştır. Buna göre fitne, insanlar arasında meydana gelen ihtilaf, kavga ve eşkiyalık gibi anlamlara gelir.¹⁹⁵

Kuran'a baktığımızda, fitne kelimesi çeşitli türevlerde ve anlamlarda kullanıldığı görülmektedir.¹⁹⁶ Kuran'da fitne kelimesi Azap,¹⁹⁷ Şirk,¹⁹⁸ Küfür,¹⁹⁹

¹⁹¹ Kâdî İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî, İkmâlü'l-Mu'lim bi-fevâ'id (fi şerhi Şahîh) Müslim, Daru'l-Vefa, Mısır, 1998, VIII, 20.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي يَعْقُوبَ الْكِرْمَانِيُّ حَدَّثَنَا حَسَّانُ حَدَّثَنَا يُونُسُ حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ « مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُبْسَطَ لَهُ رِزْقُهُ أَوْ يُنْسَأَ لَهُ فِي أَثَرِهِ فَلْيَصِلْ رَحِمَةً » .

¹⁹² Buhârî, *Sahihu'l-Buhârî*, II, 768, Büyü', 13. Hadis no: 1961.

¹⁹³ Nevevî, *el-Minhac Şerhu Sahihi Müslim*, VIII, 21.

¹⁹⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XIII, 317.

¹⁹⁵ Babanzâde, Ahmet en-Nâim, (ö.1353/1934), *Sahih-i Buharî Muhtasarı Tecridi Sarih Tercemesi*, DİB yay. Ankara 1982, XII, 290.

¹⁹⁶ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzı'l-Kur'ân'i'l-Kerîm*, Kâhire: Dâru'l-Hadis, 2001.

دُوقُوا فِتْنَتَكُمْ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ

¹⁹⁷ Zâriyât 51/14.

“... وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ...”

¹⁹⁸ Bakara 2/217.

“... وَاللَّعْنَةُ فِتْنَتُمْ أَنْفُسَكُمْ وَتَرَبَّصْتُمْ وَإِرتَبْتُكُمْ وَعَرَّتْكُمْ الْأَمَانِيُّ حَتَّى جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ وَعَزَّكُمْ بِاللَّهِ الْغُرُورُ”

¹⁹⁹ Hadîd 57/13-14

وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ انذَنْ لِي وَلَا تَفْتِنِّي ؕ أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ

Günah,²⁰⁰ İşkence, eziyet,²⁰¹ Belâ ve imtihan,²⁰² Ta`zîb ve Gönül incitme,²⁰³ adam öldürme,²⁰⁴ Sırat-ı müstekîm`den saptırma,²⁰⁵ Dalâlet ve tereddüde düşürme,²⁰⁶ Özür ve illet,²⁰⁷ Delilik ve Gaflet²⁰⁸ gibi birçok anlamda kullanıldığı görülür.

Hadis kaynaklarına baktığımızda ise Nesa`i hariç bütün hadis kitaplarında “kitabü`l-Fiten” bölümlerine yer verilmiş. Fiten bölümlerinde, Hz. Peygamber`invefatından sonra meydana gelecek olaylar, kıyamet ve ahiretle ilgili birçok rivayet bir arada toplanmıştır. Hadis kaynaklarında, fiten ile ilgili rivayetler, sadece kitabü`l-Fiten bölümleriyle sınırlandırılmamış. fiten bölümü dışında başka bölümlerde de dağılık olarak ele alındığı görülür.

Fitne ile ilgili hadislerde fitne kavramı, bazen deccale, bazen de dünyaya izafe edilmesi gibi birçok isme ve vakıâyaya izafe edildiği görülmektedir.²⁰⁹ Fitne genel olarak iki çeşittir. Birincisi, Allah`ın takdiriyle meydana gelenler, güneşin batıdan doğması gibi, ikincisi ise, küfür, şirk, zulüm, adam öldürme gibi kulların iradesiyle meydana gelenlerdir.²¹⁰ Kulların iradesiyle meydana gelen fitnelerin birçok sebebi vardır. Bunlar, idarecilerin bozulması ve tebaâsına zulmetmesi, dini hayatın zayıflaması, iyiliği emreden kötülükten sakındıran kimsenin olmaması, müteşabih ayetler yorumlanarak ehl-i sünnete muhalif davranılması, cehaletin yaygınlaşması

²⁰⁰Tevbe 9/49.

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَكُم مِّنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجْرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ

²⁰¹Nahl 16/110

وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ

²⁰²Ankebût 29/3

إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ جَهَنَّمُ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ

²⁰³el-Bürûc 85/10

“... إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا...”

²⁰⁴Nisâ 4/101

وَإِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِي أُوحِيتَ إِلَيْكَ لَيَفْتَرِي عَلَيْنَا غَيْرَةَ وَإِذَا لَا تَأْخُذُوكَ خَلِيلٌ

²⁰⁵İsra 17/73

فَاتَكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ . مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ بِفَاتِينَ

²⁰⁶Saffât 37/161-163

ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ

²⁰⁷En`Âm 6/23

بِأَيْكُمْ الْمُفْتُونُ . إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ

²⁰⁸Kalem 68/5-6

حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ عَنْ مُصْعَبِ بْنِ سَعْدٍ يَأْمُرُ بِخَمْسٍ وَيَذْكُرُهُنَّ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ كَانَ يَأْمُرُ بِهِنَّ « اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْبُخْلِ ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْجُبْنِ ، وَأَعُوذُ بِكَ أَنْ أُرَدَّ إِلَى أَرْذَلِ الْعُمُرِ ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الدُّنْيَا يَعْنِي فِتْنَةَ الدَّجَالِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ » .

²⁰⁹Buhârî, *Sahihu`l-Müslim*, V, 20341, Deavât, 37. Hadis no: 6004.

²¹⁰Rağib el-İsfehânî, *el-Müfredât*, I, 643.

gibi birçok neden zikredilebilir. Çünkü cehaletin yaygın olduğu, adaletin gözetilmediği, hak hukuka riâyet edilmediği bir toplumda kargaşa ve zulüm eksik olmaz.²¹¹ Hz. Peygamber'den nakledilen hadiste üç defa “*Şüphesiz mutlu kimse, fitnelerden uzak kalandır.*” Dedikten sonra “*Mutlu kimse bir belaya uğradığında sabredendir. Fitneye katılana vah yazık!*”²¹² buyurmuştur.

2.1.2.5. Adaletli Olmak

Sözlükte, doğru hareket etmek, herşeyi yerli yerince yapmak, hakikate göre hüküm vermek, anlamına gelen adalet, sosyal ve ferdi hayatta düzeni, hakkaniyetli ve eşit davranmayı sağlayan ahlakî bir terim olarak tarif olunmaktadır.²¹³

Kuran'ı Kerim'de adalet kavramına baktığımızda, adalet bazen Allah'a nisbet edildiği bazen de kula nisbet edildiği görülür. Allah'a nisbet edildiğinde adalet, her hak sahibine hakkını vermek, yaratılana i'tidal vermek, herşeyi bir ölçü ve mizan ile yaratmak, kullarına güç yetiremeyeceği şeylerden mes'ûl tutmamak, âhirette insanların yaptıklarına karşılık eksiksiz bir şekilde mükafatlandırmak veya cezalandırmak gibi anlamlara bürünür.

Adalet kavramı kula nisbet edildiğinde ise, hak hukuka riâyet etme, ifrat ve terfide kaçmadan i'tidal ve istikamet üzere olmak, Allah'a şirk koşmamak, söz ve davranışlarında ölçülü olmak, doğru yoldan sapmamak gibi anlamalara bürünür.²¹⁴

Yüce bir ahlak üzere olan Hz. Peygamber'in hayatına baktığımızda, Allah Resülü'nün sözünde, davranışlarında, alışverişte, aile hayatında, verdiği hükümlerde ve çevresine karşı davranışlarında adaletle hükmetmiş ve asla adaletten şaşmamıştır. Revâzin seferi sonrasında Ci'rane'de biriktirilen ganimetlerin taksimi sırasında, payını almak için sabırsızlanıp ileri geri laf eden, gönlüne henüz iman yerleşmemiş mali hesap peşinde olan, Müslümanların galibiyeti ya da yenilgisinden daha ziyade elde edeceği ganimetler ile meşkul olan bir bedevi, Hz. Peygamber'i adaletsizlikle

²¹¹Çelik, Ali, *Hz. Peygamber'in Sünnetinde Fitne Kavramı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, MÜSBE, 1987. 20.

²¹² Ebû Dâvûd, *Fiten ve melahim*, 2.

²¹³Çağırıcı, Mustafa, *İslamda İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, IV., 1703.

²¹⁴Elmalı, Abdurrahman, *Kur'an-ı Kerim'de Adâlet (Adl) Kavramı*, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1997, sayı: 3, 283-328.

itham etme küstahlığını göstermiş, Hz. Peygamber'e "Adil ol" diyerek sesini yükseltmiştir.²¹⁵ Bunun üzerine Hz. Peygamber, "Eğer ben adalet etmezsem bedbaht olurum."²¹⁶ şeklinde cevap vermiştir. Hadiste, Hz. Peygamber (s.a.s) eğer ben âdil olmazsam dalâlete sapanlardan olurum.²¹⁷ Şeklinde anlayan şarihler olduğu gibi, Hz. Peygamber'e âdil ol diyen kişiye, eğer sen âdil olmayan bir peygambere tabi olduğuna inanıyorsan bedbahtsın, ya da Hz. Peygamber'in adaletli olmadığına kanaat ediyorsan şâkisin şeklinde yorumlayanlar da vardır.²¹⁸

İslam dini, adaleti temel esas kabul etmiş, Allah'ın kulları üzerindeki haklarına ve kulların kullar üzerindeki haklarına riâyet etmesini emretmiştir. Ayette Allah (c.c.) "...eğer hüküm verirsen, aralarında adaletle hükmet. Allah adil olanları sever."²¹⁹ Eğer toplumda, insanlar arasında eşitlik gözetilmez ve adalet ile hükmedilmezse, hak hukuka riâyet edilmez. İnsanlar arasında zulüm, kin ve nefret artar. Zülmün artığı yerde yaratılış düzeninde sapmalar olur. Bu da toplumu helaka sürükler.²²⁰ Hz. Peygamber (s.a.s) hak ve adaletin önemine işaret ederek şöyle buyurmuştur. "Sizden öncekiler ancak aralarında soylu biri hırsızlık ettiğinde onu bırakıvermeleri; zayıf biri hırsızlık ettiğinde ise ona had cezası uygulamaları sebebiyle helâk olmuştur. Allah'a yemin olsun ki, Muhammed'in kızı Fâtıma hırsızlık etse muhakkak onun da elini keserdim."²²¹ Tüm bu bilgiler muvacehesinde, adalet ferdi ve toplumsal hayatta düzenin ve huzurun sağlanması vazgeçilmez gerçektir.

²¹⁵İbn Hişam, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdümelik, *es-Sîretü'n-nebeviyyel'İbn Hişâm*, Thk. Mustafa es-Sakâ ve dğr., Mektebetü'l Mustafâ, Mısır, 1955, II, 494.

حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ بْنُ أَبِرَاهِيمَ حَدَّثَنَا قُرَّةٌ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ بَيَّنَّمَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْمُ غَنِيمَةً بِالْجِعْرَانَةِ إِذْ قَالَ لَهُ رَجُلٌ اغْدِلْ . فَقَالَ لَهُ « شَقِيَّتْ إِنْ لَمْ اُغْدِلْ »

²¹⁶ Buhârî, *Sahihu'l-Buhârî*, III, 1143, Farzu'l-humus, 15. Hadis no: 2969.

²¹⁷ Aynî, *Umdetü'l Kari*, XV, 64.

²¹⁸ Bağdâdî Ebü'l-Ferec, Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed, *el-Keşf li-Müşkili's-Şahîhayn*, Thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb, Daru'l-Vatan, Riyad, ty. III, 47.

"...وَإِنْ حَكَمْتَ فَأَحْكُم بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ"

²¹⁹ Maide süresi 5/ 42

²²⁰ Salahuddin el-Muneccid, *el-Muctemiû'l-İslamu fi Zilli'l-Âdale*, Daru'l-Kutubi'l-Cedid, Beyrut, 1987, 17.

عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ قُرَيْشًا أَهَمَّهُمْ شَأْنُ الْمَرْأَةِ الْمُخْرُومِيَّةِ الَّتِي سَرَقَتْ فَقَالُوا مَنْ يَكَلِّمْ فِيهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا وَمَنْ يَجْتَرِئُ عَلَيْهِ إِلَّا أَسَامَةُ حِبِّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . فَقَلَمَةُ أَسَامَةَ . فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ « أَتَشْفَعُ فِي حَدِّ مَنْ حُدِّدَ اللَّهُ » . ثُمَّ قَامَ فَاخْتَطَبَ فَقَالَ « أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا أَهْلَكَ الَّذِينَ قَبْلَكُمْ أَنَّهُمْ كَانُوا إِذَا سَرَقَ فِيهِمْ الشَّرِيفُ تَرَكَوهُ وَإِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الضَّعِيفُ أَقَامُوا عَلَيْهِ الْحَدَّ وَإِيمَ اللَّهُ لَوْ أَنَّ فَاطِمَةَ بِنْتُ مُحَمَّدٍ سَرَقَتْ لَقَطَعْتُ يَدَهَا

²²¹ Müslim, *Sahihu'l-Müslim*, III, 1315, Hudûd, 8, Hadis no: 1688.

2.1.3. PSİKOLOJİK ETKENLER

Ruh ve bedenden müteşekkil olan insanın maddi ihtiyaçları olduğu gibi manevi ihtiyaçları da vardır. İnsanoğlu madden herşeye sahip olsa da manevi ihtiyaçları karşılanmadığı sürece mutlu olmaz. Çünkü insandaki herşeye sahip olma arzusu ve hırsı, insanı duyumsuz ve mutsuz kılar. Bu nedenle, insanın mutlu olması için maddi ihtiyaçlarının yanında, manevi ihtiyaçlarının da karşılanması gerekir. Çünkü her insan Allah'ın kendisine bahşettiği temiz fitratı muhafaza etmek için, nefsin hevesi ve şeytanın vesveseleri karşısından savunmasız kalmamak için, inanmaya, sığınmaya, tevekkül etmeye, güzel ahlak ile ahlaklanmaya, iyi ve hayırlı olana ihtiyaç duyar. İnsan mutluluğa ancak bu manevi ihtiyaçların karşılanmasıyla erişir.

2.1.3.1. İnanç

Yeryüzünde, İnsanlık tarihi boyunca, inanca ihtiyaç duymayan hiçbir topluluk yoktur. İnsan yapısının en belirgin özelliği inanmaktır. İnsan her koşulda, ihtiyaçlarına cevap verecek ve her şartta onu himaye edecek, onu destekleyip koruyacak bir güce ihtiyaç duymaktadır.²²² Allah (c.c.) Hz. Adem'i yarattığında, zürriyetinden misâk aldı. “ *Ben sizin Rabbiniz değil miyim?* ” dedi.²²³ “ *Onlar evet sen bizim Rabbimizsin.* ” diye cevap verdiler. Böylece, Allah (c.c.) kâlû belâda insanlığa varlığını ve rububiyetini te'yid ettirdi. Yeryüzünde yaşayan herkes kâlû belâ'da Allah'a verdiği bu söz ile yaşar. Dolayısıyla, bir yaratıcıya inanma duygusu insanın yapısında var olan fitrı bir duygudur.

Kullarına güven bahşeden Allah (c.c.), “mümin” sıfatıyla bütün kullarını gözetip, himaye etmektedir.²²⁴ Böylece inanan kişinin, dünya hayatında yalnız olmadığını, onu himaye eden, ona şah damarından daha yakın olan, zor durumlarında ona yardım eden bir Allah'a inanıyor olması insana güç verir. Bu öyle manevi bir güçtür ki, bu güce sahip olan kişi, asla ruhî darlığa düşmez. İnanacından kaynaklanan

²²² Aydın, Ali Rıza, “İnanma İhtiyacı ve Dini Ritüellerin Psikolojik Değeri”, *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IX (2009), sayı: 3

²²³ Mubarekfürî, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, VIII, 360.

²²⁴ Karagöz, İsmail, *Ayet ve Hadisler Işığında Allah'ın İsim ve Sıfatları*, DİB. Yay., Ankara, 2011, 313.

teslimiyet ile dünya hayatında dengeli yaşar ve sağlıklı bir ruh haline sahip olur. İnsana huzursuzluk veren her türlü gam, keder, sıkıntı, korku ve endişeden kurtulur.

Bir yaratıcıya inanma veya bir dine bağlanmak, insana sağlıklı bir ruh hali bahsettiği gibi insanın maddi birtakım rahatsızlıklarını da giderir. Dünyanın birçok yerinde, hastalara, yüce bir yaratıcının yardımına güvenmeleri tavsiye edilerek tedavi edilmektedir. Ateist olan hastaların bile, bu tedaviden faydalandıkları ifade edilmektedir.²²⁵ Yüce bir yaratıcıya inanan insan aklen ve ruhen huzur bulur, insana sıkıntı veren ve insanı arahatsız eden her türlü halden korunmuş olur. Böylece dünyada da saâdete nâil olur.

İnsanın yüce bir yaratıcıya inanmasının uhrevî birçok faydaları da vardır. Çünkü, Allah'a inanan insan, Allah'ın her an kendisini gördüğünü, her yaptığından haberdar olduğunu bilir, her işini ihsan ile yapar. Cibril hadisi olarak bilinen hadiste, Hz. Peygamber'e ihsan nedir diye sorulduğunda, “Allah'ı görüyormuşçasına ibadet etmendir. Sen O'nu görmesen de O seni görüyor.”²²⁶ Şeklinde cevap vermektedir. Buna göre, kulluk vazifesini yerine getiren kişi, Allah'ın kendisini görüp murâkabe ettiğini bilir. İhlas ile kulluk vazifesini yerine getirir. Böylece uhrevî saâdete nâil olur.

Yeryüzünde, yaratıcısını tanımak, Allah'ı bilmek ve Allah'a kulluk etmek üzere yaratılan insanın bu amaçtan uzaklaşarak imandan yoksun bir şekilde yaşaması, Allah'ı ve Allah'ın kesin bir şekilde emrettiği dini esasları inkâr etmesi şekâvet nedenidir. Kuran ve sünnette, Allah katında insanların iman ile değer kazandığı ve kalbinde İman olan herkesin cennete gireceği haber verilmiştir. Hz. Peygamber'den nakledilen hadiste, “Her kim kalbiyle tasdik ederek Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna şehadet eder ve kalbiyle

²²⁵ Aydın, Ali Rıza, “İnanma İhtiyacı ve Dini Ritüellerin Psikolojik Değeri”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IX (2009), sayı: 3

حَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ عُمَارَةَ - وَهُوَ ابْنُ الْقَعْقَاعِ - عَنْ أَبِي زُرْعَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ « سَلُونِي » فَهَابُوهُ أَنْ يَسْأَلُوهُ . فَجَاءَ رَجُلٌ فَجَلَسَ عِنْدَ رُكْبَتَيْهِ . فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا الْإِسْلَامُ قَالَ « لَا تُشْرِكُ بِاللَّهِ شَيْئًا وَتَقِيمَ الصَّلَاةَ وَتُؤْتِيَ الزَّكَاةَ وَتَصُومُ رَمَضَانَ » . قَالَ صَدَقْتَ . قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا الْإِيمَانُ قَالَ « أَنْ تُؤْمِنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتَابِهِ وَلِقَائِهِ وَرُسُلِهِ وَتُؤْمِنَ بِالْبَيْعِ وَتُؤْمِنَ بِالْقَدْرِ كُلِّهِ » . قَالَ صَدَقْتَ . قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا الْإِحْسَانُ قَالَ « أَنْ تَخْشَى اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنَّكَ إِنْ لَا تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ ...

²²⁶ Müslim, *Sahihu'l-Müslim*, I, 40, İmân, 7, Hadis no: 10.

tasdik ederse Allah onu cehenneme haram kılar.”²²⁷ buyurur. Buna binaen Allah’a inanan ve Allah’ın emir ve yasaklarına riayet eden herkese saîd diyebiliriz. Çünkü saîd, Allah’ın rızasını kazanmış, cennete giren kimsedir.

2.1.3.2. İbadet

Sözlükte, boyun eğme, itaat etme, kul olmak, tapmak ve alçak gönüllü olmak anlamlarına gelen ibâdet, istılahta ibadet, kişinin Allah’a karşı duyduğu saygı ve sevgi gereği Allah’ın razı olacağı her türlü söz, fiil ve davranışlarda bulunmasıdır.²²⁸ Ubudiyet, kişinin, ahde vefa göstermesi, Allah’ın emir ve yasaklarına uyması, haddini aşmaması, var olana rıza göstermesi ve kaybettiklerine de sabretmesidir.²²⁹

İnsanın yaratılış gayesi olan ubudiyet, kişiyi dünyada ve âhirette mesûd kılar. Kuran’da, Allah’ı inkâr eden ve O’na kulluk etmeyen kimselerin yargılandığı bir sahnede, Allah (c.c.) inkar ve isyan ehline sorar, “*Size âyetlerim okunurdu da onları yalanlardınız değil mi?*” Derler ki: “*Rabbimiz! Kötü yanımıza yenildik; biz bir sapkınlar topluluğu olduk.*”²³⁰ Ayette inkarcılar, biz kötü yanımızın, nefsanî arzularımızın, beşerî zaâflarımızın etkisinde kaldık ve sapkınlar topluluğu olduk derler.²³¹ Dolayısıyla kişinin dünyada ibadetleri terketmesi, haddini aşması, kötü yanlarının etkisinde kalması şekâvet nedenidir.

Hadislerde, Allah’a inanan ve İslam üzere yaşayan herkesin mesûd olduğu, Allah’ı inkar eden ve isyan ehli herkesin de şakî olduğu haber verilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s) “*Şakî (bedbaht) dışında kimse cehennem ateşine girmez.*” Dediklerinde, sahabîşakî’yi merak etmiş ve Hz. Peygamber’e kimin şakî olduğunu sormuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s), “*İster günahkar, ister kafir olsun, Allah için vecibeleri yerine getirmeyen, Allah için ma’siyeti terk etmeyen kişinin şakî*

حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وَمُعَاذٌ رَدِيفُهُ عَلَى الرَّحْلِ قَالَ: «يَا مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ» قَالَ: لُبَيْبُكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَسَعْدُوكَ. قَالَ: «يَا مُعَاذُ! قَالَ: «لُبَيْبُكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَسَعْدُوكَ، ثَلَاثًا.» قَالَ: «مَا مِنْ أَحَدٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ... صِدْقًا مِنْ قَلْبِهِ إِلَّا حَرَّمَ اللَّهُ عَلَى النَّارِ»

²²⁷ Buhârî, *Sahihu'l-Buhârî*, I, 59, İlim, 49. Hadis no: 128.

²²⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, III, 273.

²²⁹ Cürcanî, *et-Ta'rifat*, III, 190.

وَأَنْ أَقِمَّ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (١٠٥) وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ فَإِنْ فَعَلْتَ فَإِنَّكَ إِذَا مِنَ الظَّالِمِينَ

²³⁰ Mûminun 23/105-106

²³¹ Komisyon, *Kur'an Yolu Tefsiri*, IV, 46.

olduğunu söylemiştir. ²³²Buna göre, Allah'ın emir ve yasaklarına uyan cennetlik herkese saâd, Allah'ın varlığını ve nimetlerini inkâr eden, emir ve yasaklarına riâyet etmeyen cehennemlik herkese de şakî denir.

Hiz. Peygamber (s.a.s) farzlara özen gösteren, samimi bir şekilde yerine getirmeye dikkat eden, kimsenin Allah'ın rızasına nâil olacağını ve cennete ulaşacağını haber vermiştir. Üstü başı dağınık bir bedevî Hiz. Peygamber'e sordu dedi ki, "Ey Allah'ın Resûlü! Allah'ın bana farz kıldığı namazların neler olduğunu söyle." Allah Resûlü, "Beş vakit namaz, ama nafile de kılabilirsin." diyerek karşılık verdi. Bedevî, "Allah'ın bana farz kıldığı orucun ne olduğunu söyle." Diye soru sorduğunda, Hiz. Peygamber, "Ramazan ayında tutulan oruç, ama nafile oruç da tutabilirsin." dedi. Bedevî soru sormaya devam etti dedi ki, "Allah'ın farz kıldığı zekâtın ne olduğunu söyle." dedi. Hiz. peygamber zekâtı ve İslâm'ın temel ilkelerini de anlattıktan sonra bedevî, "Sana ikram eden Allah'a yemin ederim ki, nafile ibadet yapmayacağım! Fakat Allah'ın bana farz kıldığı ibadetleri eksiksiz ve harfiyen yerine getireceğim." dedi. Bunun üzerine Hiz. Peygamber bedevî için, "Sözüne sadık kalırsa kurtuluşa ermiştir" veya "cennete girer." buyurdu. ²³³

Kişinin, kendisini koruyup gözeten, herşeye gücü yeten Allah'a yakın olma ve Allah ile irtibat kurma çabası içinde olması, insan psikolojisini olumlu yönde etkiler. Üniveriste öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada, muhafazakâr yaşam tarzları ile psikolojik iyi oluşları incelendiği çalışmada, dinî tutum" ile "psikolojik iyi olma" arasında anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. ²³⁴ İnsan ibadete devam ettikçe, depresyon, kaygı bozukluğu, bedensel ağrı ve yakınma, olumsuz benlik, çevresine

²³² İbn Mâce, Zühhd, 35

Hadis senet zincirindeki İbn Hiâ'dan dolayı zayıf kabul edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Sindi, *Hâşiyetü's-Sindi 'alâ Süneni İbn Mâce*, II, 578.

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِي سُهَيْلٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ أَنَّ أَعْرَابِيًّا جَاءَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَائِرَ الرَّأْسِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَخْبِرْنِي مَاذَا فَرَضَ اللَّهُ عَلَيَّ مِنَ الصَّلَاةِ فَقَالَ « الصَّلَوَاتُ الْخُمْسَ ، إِلَّا أَنْ تَطَوَّعَ شَيْئًا » . فَقَالَ أَخْبِرْنِي بِمَا فَرَضَ اللَّهُ عَلَيَّ مِنَ الصِّيَامِ قَالَ « شَهْرَ رَمَضَانَ ، إِلَّا أَنْ تَطَوَّعَ شَيْئًا » . قَالَ أَخْبِرْنِي بِمَا فَرَضَ اللَّهُ عَلَيَّ مِنَ الزَّكَاةِ قَالَ فَأَخْبِرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَرَائِعَ الْإِسْلَامِ . قَالَ وَالَّذِي أكرمك لَا أَتَطَوَّعُ شَيْئًا وَلَا أَنْقُصُ مِمَّا فَرَضَ اللَّهُ عَلَيَّ شَيْئًا . فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ « أَفَلَحَ إِنْ صَدَقَ » . أَوْ « نَحَلَّ الْجَنَّةَ إِنْ صَدَقَ » . وَقَالَ بَعْضُ النَّاسِ فِي عِشْرِينَ وَمِائَةَ بَعِيرٍ حَقَّتَانِ . فَإِنْ أَهْلَكَهَا مُتَعَمِّدًا ، أَوْ وَهَيْهَا أَوْ اِخْتَالَ فِيهَا فِرَارًا مِنَ الزَّكَاةِ ، فَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ .

²³³ Buhârî, *Sahihu'l-Buhârî*, II, 669, Hiyel, 3. Hadis no: 1796.

²³⁴ Kaya, Mevlüt, Küçük, Nurettin . "İbadetler ile Hayatın Anlamı ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0 / 42 (Eylül 2017): 17-43.

düşmanca duygular besleme gibi insanı huzursuz eden hallerden kurtulur. Dünyada ve âhirette mesûd olur.

2.1.3.3. Kadere Rıza Göstermek

Sözlükte kader ve kaza kavramları, Allah'ın olayları ve nesnelere özellikle sorumluluk doğuran beşerî her türlü fiili ezelde planlayıp zamanı gelince yaratması anlamında kullanılmaktadır.²³⁵ İstılahta kader kavramı, İslam bilginleri tarafından farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Ehli Sünnete göre kader, Allah'ın nesnelere ve olaylara ilişkin ezeli planını gerçekleştirmesidir.²³⁶

Abdullah b. Ömer'den nakledilen hadiste, Allah Resûlü (s.a.s) şöyle buyurmuştur: *“Herşey bir kadere (ölçü ve plana) göredir...”*²³⁷ Ashab-ı kiram Allah'ın ilmiyle herşeyi kuşattığına işaret eden ayetlere ve Hz. Peygamber'den nakledilen hadislerle dayanarak, Allah'ın herşeyi ezeli ilmiyle bildiğine iman etmişlerdir. Birçoğu, kader, ilim ve kitap kavramlarının aynı anlama geldiğini savunmuşlardır.

Selef âlimleri, kadere iman etmiş ama asla tembellik göstermemişlerdir. Hz. Ömer (r.a) Medine'den Şam'a gittiğinde, Ebû Übeyde b. Cerrâh komutasındaki İslam ordu ile Suriye-Hicaz sınırında karşılaşır. Ebû Übeyde, Hz. Ömer'e Şam civarında, veba salgını olduğunu bildirir. Hz. Ömer (r.a.) Durumu görüşmek üzere muhacir ve ensarı toplar istişarelerde bulunur. İstişareden ittifakla insanları tehlikeye atmamak için geri dönme kararı çıkar. Bunun üzerine Hz. Ömer, Medine'ye geri dönme emri verir. Büyük ihtimalle istişare ortamında bulunmayan Ebû Ubeyde b. Cerrah Hz. Ömer'e, *“Allah'ın kaderinden mi kaçırıyorsun?”* diye sorar. Hz. Ömer, *“Evet, Allah'ın bir kaderinden diğer bir kadere kaçırıyoruz.”* diye cevap verir ve sözlerine şöyle devam eder: *“Develerini olatmak için, biri verimli diğeri kıraç iki yamaçlı bir vadiye götürsen ve onları ister otu bol yerde ister çorak yerde olatırsan, sonuçta her iki yerde de Allah'ın kaderiyle olatmış olmaz mısın?”* diye sorar. Tam da o sıra daha önce işi gereği aralarından ayrılmış olan Abdurrahman b. Avf çıkageldi ve *“Bu*

²³⁵Cürcanî, *et-Ta'rifât*, 220

²³⁶Ezherî, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbu'l-Luğa*, thk.:Abdulhalim en-Neccâr, Mevkiu'l-Verrâk, Mısır. 1964. III, 183.

...عَنْ طَاوُسٍ، أَنَّهُ قَالَ:...وَسَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) : «كُلُّ شَيْءٍ بِقَدَرٍ»

²³⁷Müslim, *Sahihu'l-Müslim*, IV, 2045, Kader, 18. Hadis no: 2655.

konuyla ilgili bende bir bilgi var.” diyerek Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu nakletti: “Şayet bir yerde veba hastalığı olduğunu iştirseniz oraya gitmeyin. Bir yerde veba hastalığı çıkarsa ve siz orada bulunursanız vebadan kaçarak oradan çıkmayın.”²³⁸Abdurrahman b. Avf tarafından nakledilen hadisle, Hz. Ömer'in öncülüğünde yapılan istişarede, veba hastalığının yaygınlaştığı yere girmeme kararının isabetli olduğu anlaşılmıştır.²³⁹

Tüm bu rivayetlere bakıldığında, sahabenin kader anlayışında farklı görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Bir tarafta tedbiri yetersiz görenler ve diğer taraftan insanın tedbir ve tercihlerinin de kaderin bir parçası olduğunu düşünenlerin olduğu anlaşılmaktadır. Fakat, rivayetlerin hepsi beraber değerlendirildiğinde, salgın ve bulaşıcı hastalıkları Allah'ın kaçınılmaz bir kaderi olarak görmek, tedbir almaksızın bu hastalığa rıza göstermenin yanlış olduğu görüşünün tercihe şayan olduğu anlaşılmaktadır.²⁴⁰

Kadere iman, insanın dünya ve ahiret hayatı için en büyük huzur kaynağıdır. İnsanın Allah'ın kendisi için verdiği hükme rıza göstermesi, kişiyi dünya hayatında mutlu kılan etkenlerden biridir. Hadis kaynaklarında Sa'd b. Ebû Vakkâs'tan nakledilen hadiste Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “İnsanoğlu, Allah'ın takdirine rıza gösterirse mutlu olur. Şayet, insan Allah'tan hayırlı olanı ummayı terk eder ve Allah'ın kendisi için takdir ettiğine kızıp isyan ederse bedbaht olur.”²⁴¹Kadere iman eden, dünya ve ahiret işlerini Allah'a havale ettiğinden ağır bir yükten kurtulmuş olur. Geçmişte kaçırdığı fırsatlar için, böyle olmasaydı şöyle olurdu! veya şöyle yapsaydım böyle olmazdı. Gibi lâfların ruha sıkıntı vermektense öte bir fayda sağlamadığını bilir. Geçmişin yükünü sırtından atar. Allah'a dayanarak istikbale doğru yol almaya koyulur ve huzur bulur.

عن عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ « إِذَا سَمِعْتُمْ بِهِ بِأَرْضٍ فَلَا تَقْدَمُوا عَلَيْهِ وَإِذَا وَقَعَ بِأَرْضٍ وَأَنْتُمْ بِهَا فَلَا تَخْرُجُوا فِرَارًا مِنْهُ »

²³⁸Muvatta', Câmi, 7.

²³⁹ Keşmirî, Muhammed Enver Şâh Hüseyinî, *Feyzü'l-bârî 'alâ Şahîhi'l-Buĥârî*, Daru Kütübü İlmiyye, 2005, VI, 57.

²⁴⁰ Komisyon, *Hadislerle İslam*, I, S.602.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي حُمَيْدٍ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَعْدِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ « مِنْ سَعَادَةِ ابْنِ آدَمَ رِضَاهُ بِمَا قَضَى اللَّهُ لَهُ وَمِنْ شَقَاوَةِ ابْنِ آدَمَ تَرْكُهُ اسْتِخَارَةَ اللَّهِ وَمِنْ شَقَاوَةِ ابْنِ آدَمَ سَخَطُهُ بِمَا قَضَى اللَّهُ لَهُ ».

²⁴¹ Tirmizî, *Sünen*, IV, 24, Kader, 15, Hadis No:2151

Tayyibî, kadere rıza göstermek iki nedenden dolayı insanı mes'ûd kılar demiştir. Birincisi, kadere rıza gösteren kişi, yaşanan olaylar ile aşırı meşgul olmaz. Her işini Allah'ın takdirine bırakır. Allah'ın hükmüne karşı teslim olur ve Allah'a tevekkül eder. Huzurlu bir şekilde Allaha ibadet etmek ile meşgul olur. Bu da kişiyi mes'ûd kılar. İkincisi, Allah'ın hükmüne râzı olmak, Allah'ın rızasını kazanmaya vesile olur. Bu da insanı ebedi saâdete nâil kılar.²⁴²

Günümüzde, yaygın bir hastalık haline gelen depresyonun temel nedeni, teslimiyetsizlik ve tevekkülsüzlüktür. Kadere rıza göstermeyen depresyona mübtela olan kişi, karamsarlığa kapılır. Her şeyin kötü hale bürüneceğini düşünür, Kendisini işe yaramaz, değersiz olarak görmeye başlar.²⁴³ Allah'ın kendisi için takdir ettiğine rıza gösteren, ilahi irade karşısında en küçük bir şikayette bulunmayan, kısmetine râzı olan kişi ruhen sıkıntı veren her şeyden kurtulur. Sağlıklı bir ruh haline bürünür. Çünkü, Kadere iman kişiyi gam ve kederden kurtarır. Dünya ve âhîret saâdetine nâil kılar. Darbı mesel olan “*Kadere iman eden kederden emin olur.*” sözü Kadere rıza göstermenin dünya saâdetindeki rolüne işaret eder.

2.1.3.4. İstihare: Hayırlı Olanı İsteme

İstihâre sözlükte, yapılması tasarlanan bir işin Allah katında hayırlı olacak şekilde gerçekleşmesini istemek anlamında kullanılmaktadır.²⁴⁴ Terim anlamda istihâre, yapılması arzulanan mubah bir şeyin, hakkında hayırlı olup olmayacağı hususunda yatmadan önce iki rekât namaz kılarak Allah'a duâ edip Allah'tan yapmayı düşündüğü işin kendisine faydalı ve hayırlı kılmasını istemektir.²⁴⁵

Hz. Peygamber'den nakledilen tavsiyeler doğrultusunda, istihâre öteden beri İslâm dünyasında âdet haline gelmiş ve birçok hususta günlük hayatın bir parçası haline gelmiştir. Yapılması düşünülen bir işin Allah katında hayırlı olan şekliyle gerçekleşmesini isteme anlamında kullanılan istiharenin,²⁴⁶ Müslüman kültüründe önemli bir yeri vardır. Tarihte, birçok komutan sefere çıkmadan, sultanlar

²⁴²Tayyibî, *el-Kâşifân Hakîku's-Sünen*, X, 3338.

²⁴³Aydın, Ali Rıza, “İnanma İhtiyacı ve Dini Ritüellerin Psikolojik Değeri”, *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IX (2009), sayı: 3

²⁴⁴İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, .IV, .264.

²⁴⁵Komisyon, ” *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 333.

²⁴⁶Öğüt, Selim, “İstihâre” *DİA*, TDV yay., 2001, XXIII, 333-334

veliahtlarını belirlemeden önce istihâre yaparlardı ve sonucuna genellikle uyarlardı. Evlenmeden önce evlilik hususunda ve çocukların isimlerinin konmasında istihâre yapmak âdet olmuştur. Bunun dışında birtakım tartışmalı dinî meselelerde bazı âlimler fetva verirken ulaştıkları sonucu, istihâre ile destekleme yoluna gitmişlerdir. Çünkü istihâre, dünyevî veya uhrevî bakımdan kişi için neyin hayırlı olduğu kestirilmeyen işlerde Allah'tan hayırlı olanı istemektir. İstihare, kişinin gerekli çabayı sarfedip araştırma ve istişarelerden sonra hayırlısını takdir etmek için Allah'a dua etmesidir. Bu hal, kulluk şuurunu canlı tutar ve kişiyi kendisi için takdir edilen hükme rıza göstermesini sağlar.²⁴⁷ Kadere rıza göstermek ve Allah hayırlısını nasip eder düşüncesiyle Allah'tan gelen her şeye razı olmak, kişinin ruh sağlığını da olumlu etkiler.

Hiz. Peygamber'in birçok hadiste istihareyi teşvik ettiği görülmektedir. Cabir b. Abdullah'tan nakledilen rivayette, Hiz. Peygamber'in (s.a.s) kendilerine Kuran'ı öğrettiği gibi işlerinde istihare yapmalarını da öğrettiğini haber vermektedir.

“Biriniz bir işe niyetlendiği zaman önce iki rekât namaz kalsın, sonra şu duayı söylesin: Allah'im, ilminle Sen'den bu işin hayırlısını dilerim. Kudretinle bana güç vermeni, Sen'in o büyük fazlından (bana da lütfetmeni) isterim. Çünkü Sen'in her şeye gücün yeter, benim ise gücüm yetmez. Sen (her şeyi) bilirsin, ben ise bilmem. Ve Sen bütün gaybı (bana görünmeyenleri) çok iyi bilirsin. Allah'im, şu işin dinim, hayatım ve âhiretim (veya dünya ve âhiret işim) hakkında bana hayırlı olduğunu bilmekte isen bunu bana mukadder kıl ve bunu bana kolaylaştır. Sonra müyesser kıldığın bu işte bana bereketler ihسان eyle! Ve şu işin dinim, hayatım ve âhiretim (veya dünya ve âhiret işim) hakkında bana şerli olduğunu bilmekte isen, bu işi benden; beni de o işten uzak tut. Ve hayır her nerede ise, onu benim için takdir et. Sonra da beni bu hayırdan razı kıl.”²⁴⁸

²⁴⁷Dölek, Adem, "Hadisler Işığında Mutluluğu Kazandıran Durumlardan Bazıları", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5 / 1 (Haziran 2014): 195-214. 12.)

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعَلِّمُنَا الْإِسْتِخَارَةَ فِي الْأُمُورِ كَمَا يُعَلِّمُنَا السُّورَةَ مِنَ الْقُرْآنِ يَقُولُ « إِذَا هَمَّ أَحَدُكُمْ بِالْأَمْرِ فَلْيَرْكَعْ رَكَعَتَيْنِ مِنْ غَيْرِ الْقَرِيضَةِ ثُمَّ لِيَقُلِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَخِيرُكَ بِعِلْمِكَ وَأَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ ، وَأَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيمِ ، فَإِنَّكَ تَقْدِرُ وَلَا أَقْدِرُ وَتَعْلَمُ وَلَا أَعْلَمُ وَأَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ، اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الْأَمْرَ خَيْرٌ لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي - أَوْ قَالَ عَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلِهِ - فَاقْدُرْهُ لِي وَيَسِّرْهُ لِي ثُمَّ بَارِكْ لِي فِيهِ ، وَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الْأَمْرَ شَرٌّ لِي فِي دِينِي

Müminin, dua ile Allah'tan hayırlı olanı istemesi, Allah'tan işlerini hayırlı ve bereketli kılmasını istemesi ibadettir. Çünkü dua ibadetin özüdür.

İstihâre, bazılarının şahsi tecrübelerine dayanarak yaptığı gibi, yapacağı işin hayırlı olup olmadığını öğrenmek için yatıp rüya görmekten ibaret değildir. İstihare, hayatın her alanında Allah'tan hayırlı olanı isteme bilincine ulaşabilmektir. Allahım istediğim şey benim için hayırlı ise onu bana nasip eyle! deyip, Allah'ın takdir ettiği hükme rıza göstermek ve Allah'tan hayırlı olanı istemektir. İbnü'l-Hâc el-Abderî, meşru olan istihâre'nin rüyadan ibaret olmadığını, bir işaret almak amacıyla kişinin veya bir başkasının onun adına rüya görmek üzere uyumasının, gün ve kişi adlarından uğur çıkarma gibi davranışların bid'at olduğunu belirtir. Kim bidat bir işe bulaşırsa o işte başarıya ulaşılmaz ve o işin tamamlanamayacağını söylemiştir.²⁴⁹

Dünya hayatında insanı mutlu eden etkenlerden biri de, Allah'tan hayırlı olanı istemek anlamında kullanılan istihâre bilincidir. Kulun Allah'tan hayırlısını istemesi, hayrın Allah'tan olduğunu bilmesi huzur verici bir durumdur. Çünkü, mü'min bilir ki, Allah bir müsibet verirse ya da bir sıkıntı ile imtihan ederse, mutlaka ona daha hayırlı bir nimet bahşedecektir. Bu da kişiye dayanmaya gücü verir ve huzur bulur. Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın rivayet ettiği bir hadîste Hz. Peygamber (s.a.s), “*Kişinin, Allah'a istihârede bulunması, âdemoğlunun saâdetindedir. Kişinin, Allah'a istihârede bulunmayı terk etmesi de mutsuz olmasının sebeplerinden biridir.*”²⁵⁰ Buyurmuştur.

İstihare, bütün işlerinde hayrı ve şerri de yaratan Allah'tan hayırlı olanı istemektir. Çünkü insan neyin hayırlı neyin şer olduğunu bilmeyebilir. Bazen şer zanettiği şeyde hayır, hayır zanettiği şeyde de kendisi için şer vardır. Zira Allah (c.c.) “*Savaş, hoşunuza gitmediği halde size farz kılındı. İhtimal ki hoşlanmadığınız şey sizin iyiliğinizdir ve ihtimal ki sevdiğiniz bir şey sizin kötülüğünüzdür. Siz*

وَمَعَاشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي - أَوْ قَالَ فِي عَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلِهِ - فَأَصْرِفْهُ عَنِّي وَاصْرِفْنِي عَنْهُ ، وَأَقْدِرْ لِي الْخَيْرَ حَيْثُ كَانَ ثُمَّ أَرْضِنِي - قَالَ - وَيُسَمَّى حَاجَتَهُ « .

²⁴⁸Buhârî, Sahihu'l-Buhârî, I, 391, Tehecçüd, 25. Hadis no: 1109.

²⁴⁹İbnü'l-Hâc el-Abderî, Muhammed b. Muhammed, *El-Medhâl*, Daru't-Turas, Byy. Ty. IV, 37.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي حُمَيْدٍ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَعْدِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ « مِنْ سَعَادَةِ ابْنِ آدَمَ رِضَاهُ بِمَا قَضَى اللَّهُ لَهُ وَمِنْ شَقَاوَةِ ابْنِ آدَمَ تَرْكُهُ اسْتِخَارَةَ اللَّهِ وَمِنْ شَقَاوَةِ ابْنِ آدَمَ سَخَطُهُ بِمَا قَضَى اللَّهُ لَهُ » .

²⁵⁰Tirmizî, *Sünen*, IV, 24, Kader, 15, Hadis No:2151

*bilmezsiniz, Allah bilir.*²⁵¹ Kişi hayırlı olanı Allah'tan isteyerek öyle bir mertebeye ulaşır ki "...Allah'ım, hayır sendedir. Şer ise sana nisbet edilmez ve şer ile sana yaklaşılmaz..."²⁵²der.²⁵³ Nitekim Enes b. Mâlik'in vasıtasıyla Resûlullah'tan naklettiği bir rivayette şöyle denilmektedir: "*İstihare eden aldanmaz, istişare eden de pişman olmaz.*"²⁵⁴

2.1.3.5. Güzel Ahlak

Güzel ahlak, faziletli olanı benimsemek, günahlardan ve kötülüklerden sakınmak, Allah'ın emrettiği ve tasvip ettiği amelleri yapmaktır. Konuşurken doğru konuşmak, insanlarla olan muâmelelerimizde güzel davranmak, güler yüzlü olmak, sila-ı rahime riâyet etmek, cömert olmak, söz ve davranışlarımızda ölçülü olmak, selamı yaymak, küçüklere şefkat, büyüklere saygı göstermek, gönül kırmamak, af edici olmak, edebe riâyet etmek, kendi için istediğini başkası içinde istemek gibi birçok ahlaki ilkeyi içinde barındırır.²⁵⁵

Kadî İyaza göre güzel ahlak, insanlara güler yüzle, severek ve şefkat ile muâmele etmek, insanlardan gelen sıkıntılara sabretmek, gurur, kibir, kin ve nefreti terk etmektir. Hasan Basrî'ye göre, güzel ahlak, iyilik yapmak ve başkasına eziyet vermekten sakınmaktır.²⁵⁶ demiştir.

Güzel ahlak imanın bir tezahürüdür. Nitekim güzel ahlakı tamamlamak için gönderilen Hz. Peygamber (s.a.s) hadisi şerifte, "*Müminlerin iman bakımından en mükemmeli, ahlâk bakımından en güzel olanıdır.*"²⁵⁷ buyurmaktadır. İnsanlar iman bakımından birbirinden farklıdır. Kimisi imanının en üst derecesini yaşarken, kimisi, en alt derecesini yaşar. Güzel ahlak sahibi kimse, insanlar arasında en kâmil imana

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰ أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

²⁵¹ Bakara 2/216

"...عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، ... وَالْخَيْرُ كُلُّهُ فِي يَدَيْكَ وَالشَّرُّ لَيْسَ إِلَيْكَ

²⁵²Muslim, *Sahihu'l-Muslim*, IV, 1932, Müsâfirîn, 20, Hadis no: 2485.

²⁵³Ali el-Karî, *Mirkatü'l-Mefatih Şerhu Mişkati'l-Mesabih*, VIII, 326.

²⁵⁴Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-evsat*, Nşr.Daru'l-Haremeyn, Kahire, ty., VI, 365.

²⁵⁵Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, II, 539.

²⁵⁶Nevevî, *el-Minhâc Şerhe Sahihi'l-Muslim*, XV, 79.

عن ابى هريرة قال: قال رسول الله (صلى الله عليه و سلم): "اكمل المؤمنين ايماننا احسنهم خلقا"

²⁵⁷Ebü Dâvûd, *Sünnet*, 15

sahip kimsedir.²⁵⁸ Kuran ahlakıyla ahlaklanmış, üstün ahlakıyla Allah'ın övgüsünü nâil olmuş, Hayatın her alanında insanlığa rehber olarak gönderilen Hz. Peygamber'in görev alanı, sadece iman ve ibadet konularından ibaret değildir. Hz. Peygamber'in görevlerinden biri degüzel ahlakı tamamlamaktır. Bu durum hadiste Hz. Peygamber'in ifadesiyle şöyle izah edilmektedir. “*Ben güzel ahlâkı tamamlamak gönderildim*”²⁵⁹

Güzel ahlak, sahibinin cennete girmesine vesile olur. Allah Resülü'ne hangi hal ve davranışımız ve hangi sözümüz cennete girmemize vesile olur? Diye sorulduğunda, Peygamber (s.a.s)“*Allah'a saygı ve güzel ahlâk*”²⁶⁰ cevabını vermiştir. Allah'ın emir ve asaklarına uyan ve insanlara güzel ahlakıyla muamele eden kimseyi Hz. Peygamber, cennet ile müjdelemektedir.

Güzel ahlak, insanın ebedi saâdete kavuşmasına vesile olduğu gibi, insanı dünyada da mesûd kılar. Çünkü güzel ahlak sahibi kimse, kin, nefret, kıskançlık, Kendini üstün görme, hırs, aç gözlülük ve hased gibi toplumda huzursuzluk nedeni kabul edilen her türlü kötü ahlaktan arınmış, herkes tarafından sevilen ve sayılan kimsedir.²⁶¹

2.1.3.6. Takva

İnsanı en güzel sürette yaratan Allah (c.c.), insana hem günahlardan sakınma, takvaya meyiletme kabiliyeti, hem de günaha sapma eğilimi bahşetmiştir. İşte günaha sapan Rabbini unutan kimseler şakî, takva ve iman ehli kimseler ise saîd kimselerdir. İbn Ömer'den nakledildiğine göre, Resûlullah (s.a.s), Mekke'nin fethi günü insanlara hitaben şöyle buyurmuştur: “*Ey İnsanlar! Allah sizden câhiliye gururunu ve atalarla*

²⁵⁸Şevkanî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdillâh, *Neylü'l-Evtâr*, Daru'l-Hadîs, Mısır, 1993, VI, 245.

وَحَدَّثَنِي عَنْ مَالِكٍ أَنَّهُ قَدْ بَلَغَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ «بُعِثْتُ لِأَتَمِّمْ حُسْنَ الْأَخْلَاقِ

²⁵⁹Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, Nşr. Muhammed Fuâd Abdulkakî, *Muvatta'*, Daru İhyau't-Turasi'l-Arabî, Mısır, ty. II, 904, Hüsünü'l-huluk, 1, Hadis no: 1609.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: سَأَلَ النَّبِيَّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) : مَا أَكْثَرَ مَا يُدْخِلُ الْجَنَّةَ؟ قَالَ، «التَّقْوَى وَحُسْنَ الْخُلُقِ

²⁶⁰ İbn Mâce, *Süneni İbn Mace*, V, 513, Zühd, 29, Hadis no: 4246.

²⁶¹Kahtanî, Saîd Ali, *Hulukul-Hasen Fi Davi'l-Kitabi ve's-Sünne*, Mektebetü'l-Meliki Fahd, Riyad, 1431, 10.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ « قَدْ أَذْهَبَ اللَّهُ عَنْكُمْ عِبِّيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ وَفَخَّرَهَا بِالْأَبَاءِ مُؤْمِنٌ تَقِيٌّ وَفَاجِرٌ شَقِيٌّ وَالنَّاسُ بَنُو آدَمَ وَآدَمُ مِنْ تَرَابٍ

övünme âdetini gidermiştir. İnsanlar iki gruptur: biri, saîd, İyi, takva sahibi, Allah katında değerli kişi, ikincisi, şakî, günahkâr, bedbaht Allah katında değersiz kişi. İnsanlar, Âdem'in çocuklarıdır ve Allah, Âdem'i topraktan yaratmıştır...²⁶²

Hiz. Ömer'den Nakledilen bu hadiste, Allah Resülü (s.a.s), gurur ve kibrin her çeşidini yasaklamıştır. Eğer gurur kibir yapan müttâki mümin ise yapmaması gerektiğini belirtmiştir. Eğer gurur ve kibre kapılan kişi, günahkâr veya kâfir ise, Allah katında, gururlarının hiçbirşey ifade etmediğini ve bunların Allah katında zelil olduğunu vurgulamıştır. Çünkü Allah katında en değerli kişi Allah'a karşı gelmekten sakınan, Allah'tan en çok korkan kimsedir. Yüce Allah ayet'i kerimede, "Ey insanlar! Doğrusu sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Birbirinizle tanışmanız ve kaynaşmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Şüphesiz Allah katında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah her şeyi bilendir, her şeyden haberdardır."²⁶³

Hattâbî hadisi şu şekilde yorumlamaktadır. İnsanlar iki gruptur. Biri, takva sahibi mümin, diğeri ise, günahkar ve şakî olandır. Takva ehli mümin, kavmi arasında saygın olmasa da Allah katında faziletli ve üstündür. Günahkâr ve şakî ise, kavmi arasında saygın biri olsa da gurur ve kibre kapılsa da Allah katında zelildir.²⁶⁴ demiştir.

Ebü Hüreyre'nin (r.a) naklettiği hadiste, Resûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "...İşi/amelî kendisini geri bırakan kimseyi, soyu ileriye geçirmez."²⁶⁵ Allah'ın amel sahibi insanlar için hazırladığı mertebeye ancak amel edenler ulaşabilir. Hadiste, amel etmeyen dünyada sahip olduğu imkanlarla övünüp taşkınlık çıkaranların, gurur ve kibre kapılanların aldandıkları belirtilmektedir. Çünkü Allah (c.c.) insanların süretlerine ve cisimlerine bakmaz. Amellerine ve niyetlerine bakar. Bu nedenle Allah katında en değerli kişi Allah'tan en çok korkan takva ehli kimsedir.

²⁶²Tirmizî, *Sünen*, VI, 229, Menâkıb, 74, Hadis No:3957.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا ۗ إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتَقَاهُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ

²⁶³Hucurat Süresi 49/13

²⁶⁴Azîmâbâdî, Ebü't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr Alî ed-Diyânüvî, *Âvnu'l Ma'bûd*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415, XIV, 16

عن ابى هريرة قال: قال رسول الله (صلى الله عليه وسلم): "...ومن بطا به عمله لم يسرع به نسبه."

²⁶⁵Müslim, *Sahihu'l-Müslim*, IV, 2074, Zikir, 38, Hadis no: 2699.

2.1.3.7. Kanaât

Her insan, mala mülke karşı aşırı arzu ve istek duymaktadır.²⁶⁶ Hz. Peygamber'in ifadesiyle, "Âdemoğlunun bir vadi dolusu altını olsa, iki vadi olmasını ister! Onunağzını ancak toprak doldurur."²⁶⁷ İnsan sınırlı imkanlara sahip olmasına rağmen, sınırsız arzu ve isteklerine cevap veremediğinden mutsuz olmaktadır. Fakat, insan, Allah'ın takdir ettiği kismete rıza gösterip kanaat ederse, dünya nimetlerine aşırı istek duymazsa, tûli emeli terk edip gelecek endişesi taşımazsa mutlu olur. Çünkü mutluluk, imkânlar ile istekler arasında makul bir denge kurmak, gerçekleşmesi mümkün olmayan hayalleri terk etmek, olmayan şeylere üzülmemek, var olanla yetinmek ile mümkündür.²⁶⁸ Sahip olduğu imkanlarla yetinmeyip, şükretmesini bilmeyen ne kadar zengin olursa olsun fakir sayılır. Bazı kaynaklarda hadis diye nakledilen,²⁶⁹ fakat İbn Hibbân'ın edep ve ahlak konularıyla ilgili ayetleri, hadisleri ve hikmetli sözleri, edebî usulpla işlediği vaaz ve nasihat kitabında, Muhammed b. Münkedir'in babasına nisbet ettiği hikmetli bir sözde, "*Kanaat tükenmeyen bir hazinedir.*"²⁷⁰ denilmiştir. Ebu Hüreyre'den nakledilen hadiste, Hz. Peygamber (s.a.s), "*Asıl zenginlik mal çokluğu değil gönül zenginliğidir.*"²⁷¹ buyurmuştur.

Her insan mutlu olmak ister ve bu mutluluğun ömür boyu devam etmesini ister. Fakat birçok insan mutluluğu maddi hazlarda arar oysa bu büyük bir yanılgıdır. Gerçek mutluluk, kişinin kişinin iç âlemini zenginleştirmesi, manen tatmin olması, Kendi düşünce, bilgi ve duygu dünyasını geliştirmesi ile mümkündür. Her türlü maddi imkana sahip fakat iç dünyası fakir olan kimse asla mutlu olamaz. Tarihte, hiçbir topluluk, modern çağda yaşayan insanın sahip olduğu imkanlara sahip

²⁶⁶Faysal b. Abdulaziz el-Mubarek, *Tatrizu Riyazi's-Salihin*, thk. Abdulaziz b. Abdullah b. İbrahim, Daru'l-Âsime, Riyad, 2002, 33.

حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ صَالِحٍ عَنِ ابْنِ شَهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ « لَوْ أَنَّ لِإِبْنِ آدَمَ وَادِيًا مِنْ ذَهَبٍ أَحَبُّ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَادِيَانِ ، وَلَنْ يَمْلَأَ فَاهُ إِلَّا التُّرَابَ ، وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَى مَنْ تَابَ »

²⁶⁷ Buhârî, *Sahihu'l-Buhârî*, V, 2365, Rikâk, 10, Hadis no: 6075.

²⁶⁸Gazzâlî, *Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, ihyâu ûlumi'd-Dîn*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, ty. III, 441.

²⁶⁹Aclûnî, *Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî, Keşfü'l-hafâ*, Mektebetü'l-Kudsi, Kahire, 1351. II, 102.

²⁷⁰İbn Hibbân, *Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, Nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd v.dğr., Ravzatü'l-ukalâ ve nüzhetu'l-fuzalâ*, Daru Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1977, 150.

عن ابى هريرة عن النبي (صلى الله عليه وسلم) قال: "ليس الغنى عن كثرة العرض، ولكن الغنى غنى النفس"

²⁷¹Buhârî, *Sahihu'l-Buhârî*, V, 2368, Rikâk, 15. Hadis no: 6081.

olmamış ve böylesine lüks bir hayat yaşamamıştır. Buna rağmen, çağdaş insan kadar mutsuz hiçbir topluluk ta görülmemiştir. Modern hayatta, insana aşılana tüketim hırsı, günübirlik yaşama bilinci, hazların kölesi haline gelmek ve insanda var olan mükemmellik duygusunun istismar edilmesi gibi nedenler insanı huzursuz etmektedir. İnsanı, mutsuz kılan bu hallerden kurtulması ancak kanaât, şükür, paylaşma, fedakarlık ve yardımlaşma gibi yüksek ahlakî değerlere sahip olmak ile mümkündür.²⁷²

Kanaât, kişinin sahip olduklarına rıza göstermesi, Allah'a dayanıp tevekkül etmesidir. Kanaât, tembellik olarak idrak edilmemeli, insan üzerine düşeni yaptıktan sonra, kısmetine rıza gösterip Allah'a tevekkül etmelidir. Çünkü faziletli olan tevekkül ve çabanın bir arada bulunmasıdır. Hz. Ömer (r.a.) tembelliğe kapılan Yemenli bazı insanlarla karşılaştı. Onlara, “Siz kimsiniz?” diye sorduğunda, Onlar, “Biz, mütevkkilleriz yani tevekkül edenleriz.” dediler. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.) onlara, “siz tevekkül edenler değilsiniz. Tam aksine siz hazır yiyicilersiniz. Çünkü gerçek anlamda tevekkül eden, yere tohum ektikten sonra Allah'a tevekkül edendir.” dedi.²⁷³

Hadislerde, iffet, gönül zenginliği, ve tok gözlülük şükürün en ileri derecesi,²⁷⁴ olarak ifade edilen kanaat, insanın kurtuluşa ermesine vesiledir. Abdullah b. Ömer ve Abdullâh b. Abbas'ın Hz. Peygamber'den naklettiği hadiste, Allah Resülü (s.a.s) şöyle buyurmuştur. ““Müslüman olan, kendisine yetecek kadar rızık verilen ve Allah'ın kendisine verdiklerine kanaat eden kimse kurtuluşa ermiştir.”²⁷⁵

²⁷²Kaya, Mahmut, “İslam'da Kanaat Kültürü, Tüketim ve Değerler”, *İstanbul Ticaret Odası Dergisi*, 2010, 32, 67-71

²⁷³ İbn Receb, Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed, *Câmi 'u'l-'Ulûm ve'l-Hikem fi Şerhi Hamsine Hadîşen min Cevâmi 'i'l-Kilem*, Daru's-Selam, 2004, III, 378.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) قَالَ: «أَيُّسَ الْغِنَى عَنْ كَثْرَةِ الْعَرَضِ، وَلَكِنَّ الْغِنَى عَنِ النَّفْسِ.»

²⁷⁴Müslim, *Sahihu'l-Müslim*, II, 726, Zekât, 120, Hadis no:1051.

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْمُقْرِيُّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي أَيُّوبَ حَدَّثَنَا شُرْحَبِيلُ - وَهُوَ ابْنُ شَرِيكَ - عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْحُبَلِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ « قَدْ أَفْلَحَ مَنْ أَسْلَمَ وَرَزَقَ كَفَافًا وَفَتَعَهُ اللَّهُ بِمَا آتَاهُ »

²⁷⁵Müslim, *Sahihu'l-Müslim*, II, 730, Zekât, 125, Hadis no: 1054.

2.1.3.8. Merhametli Olmak

رحم kökünden türeyen merhamet kavramı sözlükte, acımak, korumak ve şefkat etmek anlamlarına gelir. Buna göre Merhamet, insanı başkasına iyilikte bulunmaya sevk eden acıma duygusudur.²⁷⁶ Kaynaklara bakıldığında, merhamet kavramı, Allah'a ve insana nisbet edildiği görülmektedir. Allah'a nisbet edildiğinde, af, mağfiret ve ihsan gibi anlamlarda kullanıldığı, kula nisbet edildiğinde ise acımak, şefkat etmek gibi dugusal anlamda kullanılmaktadır.²⁷⁷ Rahmân ve Rahîmolan Allah (c.c.) sonsuz rahmet ve merhamet sahibidir.²⁷⁸ Ayette Allah (c.c.) "*Rahmetim gazabımı geçti.*"²⁷⁹ Buyurarak yarattığı tüm canlılara merhametiyle muâmele eder, rızıklandırır ve ihsanda bulunur.

Alemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber (s.a.s),²⁸⁰ yıllar önce gördüğü eziyet ve baskı neticesinde terk etmek zorunda kaldığı Mekke'yi fethedip, fatih olarak beldeye girdiğinde, Mekke'lilere " لا تثریب علیکم الیوم یغفر الله لکم وهو ارحم الراحمین " "*Bu gün size bir azarlama yoktur. Allah sizi bağışlasın. O merhametlilerin en merhametlisidir.*" Dedi. Efendimizin bu merhameti karşısında mahcubiyetlerini gizleyemeyen Mekke'liler, İslam ile tanışma fırsatı buldular.²⁸¹ Hz. Peygamber'in merhameti ve şefkati sadece kendisine tâbi olan müminlerle ya da insanlarla sınırlı değildi. O, merhamet kapsamının çok geniş olduğunu belirtmiş bütün mahlukata karşı merhametli olunması gerektiğini tavsiye etmiştir. Hadiste, Allah Resülü, "...Yeryüzündekilere merhamet edin ki, Allah da size merhamet etsin."²⁸² buyurmaktadır.

İman ile merhamet kavramlarının birbiryle bağlantılı olduğu belirtilir. Allah'a inanan kişi iman gereği, Allah'ın yarattıklarına karşı merhametli olur. Hadiste,

²⁷⁶ İbn Manzûr, *Lisanul arap*, xıı, 230.

²⁷⁷ Rağıp el-İsfahanî, *Mufredat*, I, 347

²⁷⁸ Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *el-Maksadü'l-Esnâ fi Şerhi Esmâi'llahi'l-Hüsnâ*, Daru İhyau't-Turasi'l-Arabî, Byy. Ty.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : " لَمَّا قَضَى اللَّهُ الْخَلْقَ ، كَتَبَ كِتَابًا عِنْدَهُ : غَلَبَتْ - أَوْ قَالَ : سَبَقَتْ - رَحْمَتِي غَضَبِي. فَهُوَ عِنْدَهُ فَوْقَ الْعَرْشِ

²⁷⁹ Buharî, *Sahihu'l-Buhârî*, VI, 2745, Kitabu't-Tevhîd, 9, Hadis no:7114.

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ

²⁸⁰ Enbiya 21/107

²⁸¹ Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Nşr. Muhammed Abdulkadir Âta, Daru kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.

²⁸² Ebû Dâvûd, Edeb, 58

Allah Resülü, “*Rahmet, ancak şakîden çıkarılıp alınır.*”²⁸³ buyurmaktadır. Tayyibî’ye göre, merhamet, kalp inceliği ve gönül yumuşaklığıdır. Kalp inceliği imana işaret eder. Rahmetten yoksun olan kimse, imandan da yoksundur. İmandan yoksun olan şakîdir.²⁸⁴

Kuran’da, Allah’ın emir ve yasaklarına riâyet etmeyen, düşüncesiz, bencil ve hoyratça davranan küfür ehli kimselerin kalplerinin kaskatı kesildiği, haber verilmektedir.²⁸⁵ Ayette Allah (c.c.) “*Sonra bunun ardından kalpleriniz yine katılaştı; taş gibi, hatta daha katı oldu. Çünkü taş vardır ki, içinden ırmaklar fışkırır. Taş vardır ki yarılr da içinden sular çıkar. Taş da vardır ki, Allah korkusuyla (yerinden kopup) düşer. Allah, yaptıklarınızdan hiçbir zaman habersiz değildir.*”²⁸⁶ buyurmaktadır.

Hz. Peygamber'den nakledilen bir hadiste, adamın biriyolculuk esnasında bir kuyuya rast geldi. Su içmek için kuyuya indi. Su içtiği kuyudan çıktığında kuyunun kenarında susuzluktan toprağı yalayan bir köpek gördü. Köpeğe merhamet ederek tekrar kuyuya inip ayakkabısına doldurduğu suyu köpeğe içirdi. Bu sayde Allah’ın rahmetine nâil olduğu ve bağışlandığı haber verilmektedir. Sahâbîler bu garip hadiseyi Hz. Peygamber'den işitince merak ederek sormuşlardı, “*Hayvanları sulayınca da sevaba erişir miyiz?*” Resûlullah (s.a.s), “*Elbette, her hayat sahibini sulama karşılığında size ecir vardır.*” buyurmuştur.

2.1.2.9. Dünyevî Üzüntülerden Uzak Durmak

Dünyaya gelen her insan, mutlu olmak ister ve bu mutluluğun bir ömür boyu devam etmesini arzu eder. Fakat hayat sürecinde her insan çeşitli acılara, hüznlere, dertlere, kederlere ve musibetlere maruz kalabilir. Telafisi mümkün olmayan bazı durumlar karşısında tasaya kapılabilir. Zihnini meşgul eden önemli ve önemsiz şeylerden dolayı kederlenebilir. Geçmişte kaçırdıklarına üzülen pişmanlık duyup üzülebilir. İnsana sıkıntı veren bu duygular ve başa gelen musibetler insanı huzursuz

²⁸³ Buhârî, el-Edebü'l-müfred, 136.

²⁸⁴ Münâvî, *et-Teyşir bişerhi'l-Câmî's-Sağîr*, II, 962.

²⁸⁵ Komisyon, *Kuran Yolu Tefsiri*, I, 143-144

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِّنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشْقُقُ فَيُخْرِجُ مِنْهُ الْمَاءَ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ

²⁸⁶ Bakara 2/74.

edebilir. Fakat insanın dünyada sahip olduğu herşeyin yok olmaya mahkum olduğunu, dünya hayatında surur ve hüznün geçiçi olduğunu bilmesi insanı mutlu kılar.²⁸⁷

Hadis kaynaklarına baktığımızda, şekâvet anlamında değerlendirebileceğimiz hemm ve hüzn, korku ve kaygı gibi mutsuzluk ve iç sıkıntıya işaret eden birçok kavrama şahit olmak mümkündür. İnsanı huzursuz eden tüm bu duyguların temel nedeni, insanın geçmişte kaçırdıklarına üzülmeye, gelecek ile ilgili işlerinde endişe etmesidir. Dünya hayatında mutlu olmak ancak içinde bulunduğu zamanı en iyi şekilde değerlendirmek ile mümkündür.²⁸⁸Birçok insan içinde bulunduğu vakti yerinde kullanmıyor. Allah'ın ona bahsettiği nimetten bihaber yaşamaktadır.²⁸⁹ Hz. Peygamber'den nakledilen hadiste, “İki nimet vardır ki insanların çoğu onlardan gafildir: Sağlık ve boş vakit.”²⁹⁰ buyurmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.s) sıkıntılı ve hüznü anlarında dua ile Allah'a iltica eder. Ashabından sıkıntılı olanlara da dua etmelerini tavsiye etmiştir. Nakledilen hadiste, Hz. Peygamber (s.a.s) bir gün mescite olduğu esnada, Ebu Ümâme isimli bir ssahabiye, neden namaz vakitleri dışında senin mescidte göremiyoruz? Borçlar yüzünden sıkıntı yaşayan ensardan Ebû Ümâme, sıkıntılar bunu gerektiriyor ya Resülellah dedi, bunun üzerine Hz. Peygamber, “Sana kederini borcunu ödeme imkanı sağlayacak bir söz öğreteyim mi? Dedi buyur ya Resülellah. Hz. Peygamber, ona şu cümlelerle sabah ve akşam Allah'a sığınmasını tavsiye etmişti: “Allah'ım! Gam ve kederden, çaresizlik ve tembellikten, korkaklık ve cimrilikten, ağır borç altında kalmaktan ve güç sahibi olan kişilerin zulmüne uğramaktan sana sığınırım.”²⁹¹Nakledildiğine göre, Ebu Ümâme Hz. Peygamber'in tavsiyesine uydu ve sıkıntı veren borçlarından kurtuldu.

²⁸⁷İbn Sina, *Hüznün Mahiyet ve Sebepleri*, Çvr. Mehmed Hazmi Tura, Türk Tıp Tarihi Arşivi, 1937, II, sayı: 6, 33-34

²⁸⁸ Âid el-Karnî, *La tahzen*, Mektebetü'l-Abikan, Byy. Ty. 160

²⁸⁹San'ânî, Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh, *et-Tenvîr Şerhu Câmi'i's-Sağîr*, Mektebetü Darü's-Selam, Riyad, 2011, IV, 506.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ): “نِعْمَتَانِ مَغْبُوتُونَ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ، الصَّحَّةُ وَالْفَرَاغُ.”

²⁹⁰Buhârî, *Sahihu'l-Buhârî*, V, 2357, Rikâk, 1, Hadis no: 6049.

²⁹¹ Ebû Dâvûd, *Vitr*, 32.

2.2. Uhrevî Saâdet

Âhiret hayatı, dünya hayatından sonra başlayıp ebediyen devam edecek olan ölümsüz bir hayattır. Kuran'da Âhiret kavramı yaklaşık 110 yerde geçmektedir. Bazı ayetlerde “*el-yevmü'l-âhir*” (son gün), bazı ayetlerde “*en-neş'etü'l-âhire*” (ikinci yaratılış), bazı ayetlerde ise “*dâri'l-âhire*” (son ikamet mahalli) tarzında dünya ile karşılaştırmalı olarak zikredildiği görülmektedir. Kuran'da âhiret hayatının dünya hayatından daha hayırlı ve üstün olduğuna işaret edilmiş. Ebedî olan âhiret hayatının dünya hayatından daha hayırlı olduğuna vurgu yapılmıştır. Ayette Allah (c.c.) mealen şöyle buyurmaktadır. “*Siz dünya hayatını ve zevklerini tercih ediyorsunuz. Halbuki âhiret mutluluğu daha üstün, daha hayırlı, hem de ebedîdir.*”²⁹²

Hadis kaynaklarına baktığımızda, salih bir eş, iyi bir binek, ve müsait bir ev gibi dünya saadetinin varlığına işaret edilse de, asıl saâdetin âhiret saâdeti olduğuna işaret edilmiştir. İslam âlimleri, âhiret saâdetini uzmâ, kusvâ, ulyâ gibi en yüce anlamında bazı kelimelerle nitelemiş, ebedî ve hakiki saâdetin âhiret saâdeti olduğuna ittifak etmişlerdir. Dünya hayatında insanın asıl gayesi ebedî saâdet olan ahiret saâdetine kavuşmak olduğunu beyan etmişlerdir.²⁹³ Dünya saâdeti veya dünya şekâveti, ahiret saâdeti veya şekâvetine göre denizde bir katre gibidir. Dünyada nimet ve saâdet sahibi nice kimseler âhirette şaki ve bedbahttır. Ya da tam tersi dünyada şekâvet ve sıkıntı içinde olan nice kimseler de, âhirette saâdete eren saîd kimselerdir. Dolayısıyla, kişinin saîd veya şakî olduğu dünyada sahip oldukları şeye göre değerlendirilmez.²⁹⁴

Ahiret hayatı, dünya hayatından daha hayırlıdır. Çünkü, âhiret hayatında, hem ruhanî, hem de cismanî lezzetler vardır. Dünyada ise, sadece cismanî lezzetler vardır ve dünya lezzetleri sıkıntılarla kuşatılmıştır.²⁹⁵ Cismani lezzetler ile sınırlı olan Dünya saâdeti, hakiki saâdet olmayıp, gerçekliği olmayan mecazî saâdetdir.²⁹⁶

²⁹² Ala 87/17

²⁹³ Bircan, Hasan Hüseyin, *İslam felsefesi üzerine makaleler*, İstanbul matbaacılık yay., İstanbul, 2010, 48

²⁹⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXXI, 106

²⁹⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXXI, 137.

²⁹⁶ Âmirî, Abdullah Muhammed Ğânim, *es-Saâdetu fi Menzûri'l-İslam*, Dâru İbn Cezm yay., Beyrut, 2005, 34,

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: أَعَدَدْتُ لِعِبَادِي الصَّالِحِينَ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ، وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ، وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ

Şüphesiz Allah (c.c.) ahiret hayatı için hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir aklın hayal etmediği saâdetler vaâd etmektedir.²⁹⁷ Buna binaen, gerçek saâdete kavuşanlar Allah'ın rızasına nail olmuş âhiret saâdetine kavuşan kimselerdir.

Mutkluluk, dünyada sahip olduğumuz imkanlara göre değerlendirilseydi. Karun dünyanın en mutlu insanı olurdu. Eğer mutluluk makam ve mansıpta olsaydı, Firavunun veziri Haman dünyanın en mutlu insanı olurdu. Tüm bu ibretlik yaşamışlıklar bize asıl mutluluğa kavuşmanın ancak Allah'a iman edip, emir ve yasaklarına riâyet etmek ile mümkün olduğuna işaret etmektedir. Ayette Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır. “ ... *Her kim Cehennem azabından uzaklaştırılıp Cennet'e dahil edilirse kurtuluşa ermiştir. Bu dünya hayatı ise aldatma metaından başka bir şey değildir.* ”²⁹⁸

Ahiret inancı, insana ebedi mutluluğa kavuşturduğu gibi dünyada da insanı mes'ûd kılar. Çünkü âhiret inancına sahip kimse, dünya hayatının fani olduğunu bildiği halde ölümle yok olmayacağını bilir. Yaptığı her şeyin karşılığını eksiksiz bir şekilde göreceğine i'timad eder. Zevk ve metanet ile yaşar, hayatından lezzet alır. Fakat Kişi âhiret inancına sahip değilse ölüm ile yok olacağını düşünür. Hayatı onlar için anlamsız kılan ölüm, onları huzursuz eder.²⁹⁹ Dünyada her türlü imkana sahip olsa da elindekinin yok olacağını düşünür ve endişe eder. Tüm bu olumsuzluklar insanı mutsuz kılar.

Genel olarak hadis kaynaklarına bakıldığında, Allah Resülü'ndendünya ve âhiret saâdetine işaret eden birçok rivayet nakledilmiştir. Rivayetlerde, insanı mutlu veya mutsuz kılan birçok etken zikredildiği görülmektedir. Hadislerde zikredilen etkenlere bakıldığında ise, hemen hemen hepsinin insanın kişisel, âilevî, sosyal ve psikolojik temel ihtiyaçlarıyla yakından irtibatlı olduğu görülür. Dünya Saâdetine işaret eden hadisleri beraber değerlendirdiğimizde, saâdeti, her insanın kendi eksikliklerine ulaşma hali olarak tarif edebiliriz.

²⁹⁷Müslim, *Sahihu'l-Müslim*, IV, 2174, Cennet, 2. Hadis no: 2824.

“... فَمَنْ زُخْرِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ ۗ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ”

²⁹⁸ Ali İmran 3/185.

²⁹⁹Cengil, Muammer, “Depresyonu Önlemede Dini İnancın Rolü”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* III (2003), Sayı: 2

Kaynaklarda uhrevî saâdete işaret eden hadislerde ise, Allah katında insanların Cennetlik ve Cehennemlik olmak üzere iki gruba ayrıldığı, üstünlüğün takva ile olduğu, kimin saîd, kimin şakî olduğu Allah'ın ezeli ilmiyle bilindiğine işaret edilmiştir. Biz uhrevî saâdete işaret eden rivayetleri ve bu rivayetlere taalluk eden konuların kelimî boyutlarına kelimî ilminde ayrıntılı bir şekilde ele alacağız.

3. KELÂM İLMİNDE SAİD VE ŞAKÎ

Hadis kaynaklarında, Abdullah ibn Mes'ûd'tan nakledilen hadiste, Hz. Peygamber'in, *“الشَّقِيُّ مَنْ شَقِيَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ، وَالسَّعِيدُ مَنْ وَعِظَ بِغَيْرِهِ”* *“Şakî, annesinin karnında şakî olandır. Saîd ise, başkasından ibret alandır.”* dediği nakledilir. Rivayetin devamında, İbn Mes'ûd'tan nakledilen hadis, Hüzeyfe b. Esîd el-Ğaffârî'ye iletildiğinde, *“وَكَيْفَ يَشْفَى رَجُلٌ بِغَيْرِ عَمَلٍ؟”* *“Kişi amelsiz nasıl şakî olur?”* diyerek şaşkınlığını dile getiren Hüzeyfe b. Esîd'e, bir başka sahabî, *“Sen buna mı şaşıyorsun? Ben Allah Resülünden şöyle bir hadis işittim. Dedi: ‘Nutfenin üzerinden kırk iki gece geçti mi, Allah ona bir melek gönderir. Melek onu şekillendirir; kulağını, gözünü, cildini, etini ve kemiklerini yaratır. Sonra, 'Ey Rabbim! Erkek mi olacak, dişi mi?' diye sorar. Rabbin, dilediğini hüküm buyurur; Melek de yazar. Sonra, 'Ey Rabbim! Eceli ne olacak?' der. Rabbin, dilediğini söyler. Melek yine yazar. Sonra, 'Ey Rabbim! Rızkı ne olacak?' der. Rabbin, dilediğini hükmeder. Melek yine yazar. Sonra melek elindeki sayfayı çıkartır, kendisine emredileni ne artırır ne de eksiltir.”*³⁰⁰

Abdullah b. Mes'ûd'tan nakledilen bu hadise bakıldığında, kul daha henüz anne karnında iken, Yüce Allah'ın insanın ecelini belirlemiş olması, rızkını taksim etmiş olması ve kişinin saîd ya da şakî olacağına önceden hükmetmiş olması, her şeyin Allah'ın ezelf ilmiyle bilinmesi gibi bazı hususlara işaret edilmiştir.³⁰¹ Buna binâen, kelâm ilminde saîd ve şakî kavramlarına, buna bağlı olarak hadiste belirtilen saîd ve şakî kavramının kader ile olan irtibatına, kelim ilminin temel konusu olan kader ve kazâ konularına, kulun fiillerindeki rolünün ne olduğuna, hidayet ve dalâlet bahsine, hadiste geçen ecel ve rızık konularına açıklık getirmenin, saîd ve şakî hadisinin anlaşılmasında bize yardımcı olacağını düşünüyorum.

إِذَا مَرَّ بِالنُّطْفَةِ ثِنْتَانِ وَأَرْبَعُونَ لَيْلَةً بَعَثَ اللَّهُ إِلَيْهَا مَلَكًا، فَصَوَّرَهَا وَخَلَقَ سَمْعَهَا وَبَصَرَهَا وَجَلَدَهَا وَأَحْمَهَا وَعَظَامَهَا، ثُمَّ قَالَ : يَا رَبِّ، أَذَكَرٌ أَمْ أُنْثَى ؟ فَيَقْضِي رَبُّكَ مَا شَاءَ وَيَكْتُبُ الْمَلَكُ، ثُمَّ يَقُولُ : يَا رَبِّ، أَجَلُهُ. فَيَقُولُ رَبُّكَ مَا شَاءَ وَيَكْتُبُ الْمَلَكُ، ثُمَّ يَقُولُ : يَا رَبِّ، رِزْقُهُ. فَيَقْضِي رَبُّكَ مَا شَاءَ وَيَكْتُبُ الْمَلَكُ، ثُمَّ يَخْرُجُ الْمَلَكُ بِالصَّحِيفَةِ فِي يَدِهِ، فَلَا يَزِيدُ عَلَى مَا أَمَرَ وَلَا يَنْقُصُ

(Hadisin senet tahlili için bkz., Yarba, Rıdvan, *Kader ile ilgili bir hadisin tahlili*, D.Ü. Sosyal Bilimler enstitüsü, Hadis ana bilim dalı, yayınlanmamış yüksek lisans Tezine bakınız.)

³⁰⁰Müslim, *Sahihu'l-Müslim*, IV, 2037, Kader, 3. Hadis no: 2645.

³⁰¹ İbnu'l-Vezîr, Muhammed b. İbrahim b. Ali, *el-Âvâsım ve'l-Kavâsım fi'z-Zebbi ân Sünneti Ebi Kâsım*, Müessetü'r-Risâle, Beyrut, 1992, VI, 211.

3.1. Saîd veya Şakî Olmanın Kader ile İrtibatlandırılması

Enes b. Malik, Hz. Ali ve İbn Mes'ud'tan nakledilen hadislerde, kişinin saîd ya da şakî olduğu daha anne karnında iken Allah'ın ilmiyle bilindiği haber verilmektedir. Konu ile ilgili rivayetlere bakıldığında, Senetleri ve metinleri birbirinden farklı olsa da içerik ve anlamları aynı olan birçok rivayet nakledilmiştir.

Hz. Ali'den nakledilen hadiste, Hz. Ali (r.a.) şöyle dediği rivayet edilmektedir. "Medine'deki Bakî' Kabristanı'nda bir cenazede bulunuyorduk. Hz. Peygamber (s.a.s) yanımıza gelip oturdu. Biz de onun etrafında toplandık. Hz. Peygamber, başını düşünceli bir şekilde aşağıya doğru eğdi ve elindeki çubukla yerde çizgiler çizmeye başladı. Sonra,

'مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ ، مَا مِنْ نَفْسٍ مَنْفُوسَةٍ إِلَّا كُتِبَ مَكَانُهَا مِنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ ، وَإِلَّا قَدْ كُتِبَ شَقِيَّةً أَوْ سَعِيدَةً ،'

'Hiçbiriniz, (hatta) hiçbir canlı yoktur ki cennet ve cehennemdeki gideceği yer ile saîd veya şakî olduğu önceden yazılmış olmasın.' buyurdu. Ashaptan biri, 'Ey Allah'ın Resûlü! Öyleyse biz ibadeti ve ameli bırakıp yalnız kaderimize dayanmalı değil miyiz? Çünkü nasıl olsa saâdet ehlinde olan kimse ona uygun işler yapacak; şekâvet ehlinde olan kimse de ona uygun işler yapacak.' dedi. Bunun üzerine Allah'ın Resûlü (s.a.s), tam aksine iyi ameller yapmak gerektiğine ve herkesin ne iş için yaratıldıysa ona kolaylıkla ulaşacağına işaret ederek *'Saâdet ehlinde olan kimseye saâdet ehlinin ameli; şekâvet ehlinde olan kimseye de şekâvet ehlinin ameli kolaylaştırılacaktır.'* Buyurdu. Sonra Leyl sûresinden şu âyetleri okudu: *Allah için elinde bulunandan infak eden, Allah'a karşı gelmekten sakınan ve en güzel sözü (kelime-i tevhidi) tasdik eden kimseyi, biz en kolay olana kolayca iletiriz. Fakat cimrilik eden, kendini Allah'tan mustağni gören ve en güzel sözü (kelime-i tevhidi) yalanlayan kimseyi de, biz en zor olana kolayca iletiriz.'*³⁰² buyurmaktadır.³⁰³

عن علي رضي الله عنه قال : كنا في جنازة في بقيع الغرقد فأتانا النبي صلى الله عليه وسلم ففعد وقعدنا حوله ومعه مخصرة فنكس فجعل ينكت بمخصرته ثم قال (ما منكم من أحد ما من نفس منفوسة إلا كتب مكانها من الجنة والنار وإلا قد كتب شقية أو سعيدة) . فقال رجل يا رسول الله أفلا نتكل على كتابنا وندع العمل فمن كان منا من أهل السعادة فسيصير إلى عمل أهل السعادة وأما من كان منا من أهل الشقاوة فسيصير إلى عمل أهل الشقاوة ؟ قال (أما أهل السعادة فيصرون لعمل السعادة وأما أهل الشقاوة فيصرون لعمل الشقاوة) . ثم قرأ { فأما من أعطى واتقى } الآية

³⁰²Buhari, *Sahihu'l-Buhâri*, I, 458, Cenaiz 82, Hadis no:1296.

³⁰³Komisyon, *Hadislerle İslam*, TDV yay., Ankara, 2013, III, 183

Hadiste geçen saâdet ve şekâvet kavramı, hidayet ve dalâlet olarak ta yorumlanabilir. Çünkü İbnu'l-Cevzi, Kuran'da geçen dalâlet kelimesinin farklı anlamlarına değinerek dalâletin, Doğru yoldan sapmak, batıl, hata, helak, cehalet ve şekâvet gibi anlamlarda kullandığını ve dalâletin hidayetin zıddı olduğunu belirtmektedir.³⁰⁴ Buna görehadisin metninde geçen saâd kavramını hidayete eren, şâkî kavramını da dalâlete sapmış kimse olarak yorumlayabiliriz.

Hadiste, Hidayet ve dalâlet meselesine işaret edilmiş olması, bazı i'tikadî fırkaların hidayet ve dalâlet konusunda insanın irade ve sorumluluğunu görmezlikten gelmesi, bazılarının da bunun tamamen insanın iradesine bağlı olduğunu ileriye sürmesi, ilahi takdiri görmezlikten gelmesi, kişinin saâd ya da şakî olduğu daha henüz anne karnında iken belli olması, saâdet ve şekâvetin kader ve kazâ ile irtibatlandırılmış olması, bizi kader ve kazâ konusunu araştırmaya sevk etmektedir. Abdü'l-kerim İbn Sem'ânî³⁰⁵ der ki, "kaza ve kader konusunda, en doğru bilgi kaynağı Kitap ve Sünnet'tir. En doğru hareket de bunlardan ilham alarak tevakkuf etmektir. Bu ilham ile iktifa etmeyerek ileri gitmek, O bîhudud sahada hayrete ve delâlete düşmektir. Yoksa kalbe emniyet ve huzur verir bir hareket değildir. Çünkü kaza ve kader bilgisi Allah'ın kendisine tahsis ettiği bir sırdır."³⁰⁶ demiştir.

3.2. Kazâ ve Kader

İslam bilginleri tarafından farklı şekillerde tanımlanan kader ve kazâ, genel olarak, Allah'ın nesnelere ve olayları özellikle sorumluluk doğuran beşerî fiilleri, ezelde planlayıp zamanı gelince yaratmasıdır.³⁰⁷ Ehlisünnet ve'l-Cemaât âlimleri, Allah'ın her şeyin yaratıcısı ve Rabbi olduğuna, ondan başka yaratıcı olmadığına, her şeye muktedir olduğuna, Allah'ın dilediğini yarattığına, dilemediğini yaratmadığına ve her şeyin Allah'ın ilmiyle gerçekleştiğine ittifak etmişlerdir. Kulun, Allah'a ve

³⁰⁴İbn Kayyım, el-İmam Ebi Abdullah b. Muhammed b. Ebi bekr, *Miftahu dari's-Saâde*, Daru âlemi'l-Fevâid, Byy.,ty.180.

³⁰⁵ İbn Sem'ânî fıkıh ve hadis âlimlerinin meşhurlarından ve Şafii fukahasıdır. Sem'ânî Temim oğullarından bir kabilenin adı ise de Abdülkerim tarihinde Merv'de doğmuş ve Türk camiası içinde yetişmiştir. Birçok muhalled müellifâtı olup en meşhûru Kitabü'l-Ensâbı'dır.

³⁰⁶Zebîdî, Zeynu'd-din Ahmed b. Ahmed b. Abdillatîf, *Sahihi Buharî Muhtasarı Tecridî Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, Gaye matbaacılık yay. Ankara, ty., XXII, 225.

³⁰⁷Beyhâkî, Ebibekr Ahmed b. El-Hüseyn b. Ali b. Musâ, *Kitabu'l-Kazâi ve'l-Kader*, Mekebetü'l-Âbîkân, Riyad, 2006, 57.

Resülüne itaat etmekle yükümlü olduğunu, Allah'a isyan etmemek ile emredildiğini belirtmişlerdir. Kul eğer itaât ederse, bunun Allah'ın lütfü keremi ve nimeti ile olduğunu, kul eğer isyan ederse, îkab göreceğini ve hiçbir kulun Allah'a mazeret uyduramayacağını, tüm bunların kader ve kazâ ile gerçekleştiğini beyan etmişlerdir.³⁰⁸ EhliSünnete Göre kazâ ve Kader, dört mertebeden oluşmaktadır ve kadere iman tüm bu mertebelere inanmayı gerektirmektedir.³⁰⁹

Birinci Mertebe; Allah'ın olan ve olacak herşeyi, kulun fiillerini, rızkını, ecelini, bütün hal ve hareketini, saîd veya şakî olduğunu, Cennet veya Cehennem ehli olduğunu el-Âlîm sıfatıyla önceden bilmesidir. Ayette Allah (c.c.) “Allah, yedi kat göğü ve yerden bir o kadarını yaratandır. Allah'ın emri bunlar arasından inip durmaktadır ki, böylece Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve her şeyi ilmiyle kuşattığını bilesiniz.”³¹⁰ buyurmaktadır.

Hadiste, Hz. Peygamber'e Cennet ve cehennem ehli kimseler bilinir mi? Diye sorulduğunda, Hz. Peygamber “evet” diye cevap verdi. Bunun üzerine ya Resülellah öyle ise, insanlar niçin amel işliyorlar? Denildiğinde, Hz. Peygamber, “kim niçin yarıldıysa ona uygun işler işlemesi ona kolaylaştırılır.”³¹¹ dedi.³¹² Zikrettiğimiz ayet ve hadisler, Allah'ın herşeyi ezeli ilmiyle bildiğine işaret etmektedir.

İkinci Mertebe; Allah'ın herşeyi Levhi Mahfuzda kitaba yazması, “... Kitap'da Biz hiçbir şeyi eksik bırakmadık; onlar sonra Rablerine toplanacaklardır.”³¹³ “Gökte ve yerde olanı Allah'ın bildiğini bilmez misin? Bunlar hiç şüphesiz Kitap'tadır ve şüphesiz bunlar Allah'a kolaydır.”³¹⁴ gibi Ayetler,

³⁰⁸İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, Daru'l-mecmeu'l-Meliki'l-Fahd., Medine, 1995, VIII, 63.

³⁰⁹Beyhâkî, Ebibekr Ahmed b. El-Hüseyn, *Kitabu'l-Kazâi ve'l-Kader*, Mekebetü'l-Âbikân., Riyad, 2006, 61.

اللَّهِ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا

310 Talak 65/12

عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ قَالَ : قَالَ رَجُلٌ : يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيْعْرِفُ أَهْلَ الْجَنَّةِ مِنْ أَهْلِ النَّارِ ؟ قَالَ : " نَعَمْ ". قَالَ : فَلِمَ يَعْمَلُ الْعَامِلُونَ ؟ قَالَ كُلُّ يَعْمَلُ لِمَا خُلِقَ لَهُ

³¹¹ Ebû Dâvud, Kader, 5.

³¹² Azîmâbâdî, *Avnu'l Ma'bûd*, XII, 312.

وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَالُكُمْ ۚ مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ۚ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ

³¹³ Enam 6/38.

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ۚ إِنَّ ذَلِكَ فِي كِتَابٍ ۚ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ

Allah'ın herşeyi levhi mahfuzda kitaba yazdığını haber vermektedir. Allah'ın herşeyi levhi mahfuzda bir kitaba yazdığına işaret eden ayetler, Allah'ın ezeli ilmiyle herşeyi bildiğini Te'yid etmektedir.

Üçüncü merteye; herşeyin Allah'ın irâdesi ile gerçekleşmesidir. Kuran'da Allah'ın dilediğinin olduğuna, dilemediğinin ise olmadığına, yerde ve gökte herşeyin Allah'ın ilmi ve iradesiyle olduğuna işaret eden yüzlerce ayet vardır. Ayette Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır. *"Allah bir şeyi dilediği zaman, sadece, o şeye "Ol" der, hemen olur."*³¹⁵

Dördüncü merteye; Allah'ın yerde ve gökteki her zerreyi yarattığına, amel sahibi herkesi ve amelini, kısaca herşeyi yarattığına inanmaktır. Ayette Allah (c.c.) *"İbrahim onlara şöyle söyledi: "Yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz? Oysa sizi de, yonttuklarınızı da Allah yaratmıştır."*³¹⁶ buyurmaktadır. İbn Kayyim el-Cevzi gelmiş geçmiş bütün peygamberler ve indirilmiş bütün kitaplar, fitrat ve akıl, Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğuna ittifak etmişlerdir.³¹⁷ demiştir.

Kader ve kaza meselesine bakıldığında, Kader ve kaza ile kulun fiilleri arasında sıkı bir bağ olduğu görülür. Kader, Allah'ın herşeyi ezeli ilmiyle bilmesidir. Buna göre, kulun fiillerini Allah mı yaratır? Yoksa kul kendi fiillerini kendisi mi yaratır? Kulun fiillerini Allah yarattıysa, kul yaptıklarında mecbur mudur? gibi farklı sorular akla gelebilir. Bu sorulara cevap vermek için, önce İslam mezheplerinin efâlu'l-îbâd konusundaki görüşlerine açıklık getirmemiz konunun anlaşılmasında bize yardımcı olacaktır.

3.3. İ'tikadî Mezheplere Göre Efâlu'l-îbâd

Asrı saâdetten bu yana insanın zihnini meşgul eden efâlu'l-îbâd, insanın hem zihnî, hem de bedenî amellerini ifade eden bir terimdir. Ehli sünnete göre insanlardan sadır olan fiiller, iki kısma ayrılır. Biri, Zarurî, insanın iradesi dışında gerçekleşen

³¹⁴Hac 22/70.

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

³¹⁵Yasin 36/82.

فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِينِ . فَأَقْبَلُوا إِلَيْهِ يَزْفُونَ . قَالَ أَتَعْبُدُونَ مَا تَحْتُونَ . وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ

³¹⁶Saffat 37/96.

³¹⁷Zerîi, Ebu Abdullah, Muhammed b. Ebi Bekr Eyyub, *Şifâu'l-Âlil*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1978, 43.

fiiller; Kalp atışı, titreme, nabız atması gibi. Diğeri ise insanın iradesi ile gerçekleşen oturma, kalkma, gitme ve gelme gibi fiillerdir. İslam âlimleri, insanın iradesi dışında gerçekleşen fiillerde insanın hiçbir mudâhâlesinin olmadığına ittifak etmişlerdir. Fakat ihtiyarî amellerde, insanın iradesi ve fiillerinde rolünün ne olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir.

Kuran-ı Kerim’de bazı ayetlerin, herşeyi yaratanın Allah olduğuna delâlet etmesi ve diğeri bazı ayetlerin ise, kulun fiillerinde hür olduğunu gösteriyor olması, mezhepler arasında tartışmaya yol açmıştır. “*Hernefis, kazandığına karşılık bir rehindir.*”³¹⁸ “*Kim iyi bir iş yaparsa, bu kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa aleyhinedir. Rabbin kullara zulmedici değildir.*”³¹⁹ gibi ayetler, kulun yaptıklarında hür olduğuna delâlet eder.

Kulun hür olmadığına ve Allah’ın herşeyin yaratıcısı olduğuna delalet eden diğeri ayetlere bakıldığında, Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır. “*Biz dilesek, elbette herkese hidayetini verirdik. Fakat, "Cehennemi hem cinlerden hem insanlardan bir kısmıyla dolduracağım" diye benden kesin söz çıkmıştır.*” “*De ki: Allah'ın bizim için yazdığından başkası bize asla erişmez. O bizim mevlamızdır. Onun için müminler yalnız Allah'a dayanıp güvensinler.*”³²⁰ gibi diğeri bazı ayetler insanın amellerinde sanki hiçbir etkisi yokmuş gibi bir anlam içerdiği görülmektedir.

Yukarıda kulun hürriyetine işaret eden ayetler ve kulun fiillerinde hür olmadığına işaret eden diğeri ayetler i’tikadî mezhepler arasında ihtilafa neden olmuştur. Tarih boyunca felsefede ve diğeri geçmiş ümmetlerde tartışma konusu olan efâlû’l-îbâd, İslam akidesinde de önemli bir yere sahiptir ve İslam âlimleri arasında da tartışma konusunun temelini teşkil etmektedir.³²¹

كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ

³¹⁸Müddesir 74/38

مَنْ عَمِلْ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ

³¹⁹Fussilet 41/45

قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ

³²⁰Tevbe 9/51

³²¹Abdurrahman b. Salih b. Salih el-Mahmûd, *Mevkifu İbn Teymiyye mine'l-Eşâire*, Daru Mektebetü'r-Rüşd, Riyad. Ty., III, 1325.

3.3.1. Cebriye Mezhebine Göre Ef'âlu'l-İbâd

Cebriye mezhebi, ef'âlu'l-İbâd konusunda, İnsana has bir iradenin olmadığını, insanın zihni, amelî bütün fiillerinin ilahî gücün zorlayıcı tesiriyle meydana geldiğini savunmaktadır.³²² Cebriye, insanırüzgarda savrulan ve rüzgar nasıl eserse öylece yön alan bir tüye benzetir ve insana ait ihtiyarî fiillerin ilâhî irade ve kudretin zorlayıcı tesiriyle meydana geldiğini ve herkesin takdir edilen şey için yaratılmış olduğunu savunur.³²³ Allah'tan başka hiç kimsenin herhangi bir fiiliyatı ve amelî olmadığını savunan Cebriyye, insanın fiillerine mecazi anlam yüklemektedir. Tıpkı doğmak ve batmak fiilinin mecazi olarak Güneşe nisbet edilmesi gibi, fiillerin kula nisbet edilmesinin de, mecazi olduğunu savunmaktadır. Aslında güneşi doğuda doğuran ve batıda da batıran Allah'tır. Dolayısıyla asıl fâil Allah'tır. *"Allah her şeyin yaratıcısıdır."*³²⁴ gibi ayetlere yapılan yorumlara dayanarak, hiçbir istisna bırakmadan, insanın yapıp ettikleri de dâhil olmak üzere, küçük-büyük, kainattaki bütün varlık ve olayların yaratıcısının Allah olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle, insanı ve insanın fiillerini yaratan Allah olduğundan dolayı kul yaptıklarından sorumlu olmadığını savunmaktadırlar.

Cebriye'nin görüşüne bakıldığında, akla ve nassa muhalif olduğu anlaşılır. Çünkü, Kuran'da birçok ayet, insana ait amel ve fiillerin olduğuna ve insanın hür iradeye sahip olduğuna işaret eder. Ayette, Allah (c.c.) *"(Rablerinin huzuruna) kötülükle gelen kimseler ise yüzükoyun cehenneme atılırlar. (Onlara) "Ancak yaptıklarınızın karşılığını görmektesiniz!" (denilir)."*³²⁵ *"İşte onlar, cennetliklerdir; işlediklerine karşılık olarak, içinde ebedî kalacaklardır."*³²⁶ Bunun gibi insanın fiillerine ve hür olduğuna işaret eden ayetler, insanın iradesini yok sayan Cebriye görüşüne reddiye hükmündedir.³²⁷

³²²İrfan Abdulhamîd Fettâh, "Cebriyye" DİA, TDV yay., Ankara, 1993, VII, 205-208.

³²³ Şehristanî, Muhammed b. Abdülkerim b. Ebibekr, *el-Milel ve'n-Nihal*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut 1404, I, 83.

ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ.

324 En'âm 6/102.

وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وَجُوهُهُمْ فِي النَّارِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

³²⁵Neml 27/90.

أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

³²⁶Ahkaf 46/14.

³²⁷İbn Hazm, Ali b. Ahmed b. Said, *el-Fasl fi'l-Milel ve'n-Nihal*, Mektebetü'l-Hanecî, Kahire, ty., III, 15.

Cebriye, kaderi kendisi için delil göstererek insanın irade ve fiillerini yok saymaktadır. Cebriye'nin savunduğu gibi, insanın yaptıkları, insan için önceden takdir edilmiş olsaydı. Kader, insanlar için bir mazeret kaynağı olurdu. O zaman İblis, Firavun, Nuh ve Âd kavmi gibi inkâr ve küfürlerinden dolayı helak olmuş ümmetler için kader bir mazeret sebebi olurdu. Şayet kaderimiz böyle olmasaydı biz inkâr edenlerden olmazdık derlerdi. Fakat bu anlayış Kuran ve sünnete ters düşmektedir.

İbn Teymiyye (rh.) “Biz kadere inanırız fakat kaderi mazeret olarak ileri sürmeyiz. Her kim kaderi mazeret kabul ederse, mazereti kabul edilmez. Şayet kader bir mazeret kabul edilseydi, o zaman İblis ve diğer günahkârlara da bir mazeret sebebi olurdu. Ne dünyada ne de ahirette kimseye azap edilmezdi. Eğer kader bir mazeret kabul edilseydi hırsızın eli kesilmezdi.”³²⁸ demiştir. Ehl-isünnet'in ve İbn Teymiyye'nin kader anlayışına baktığımızda, Allah'ın insanı ve insanın fiillerini yarattığını fakat insan kendi fiillerinde hür bir iradeye sahibi olduğu belirtilmektedir.

3.3.2. Kaderiyye ve Mu'tezile'ye Göre Efâlu'l-İbâd

Kaderiyye, ilahî iradeyi red eden, kaderi inkâr eden ve kader konusuna ölçüsüzce dalan, fiilleri tamamıyla kula nisbet eden fırkanın adıdır. Kaderiyye ekolu kendi içinde iki gruba ayrılır. Biri kadere ölçüsüzce dalan, Allah'ın ezeli ilmiyye herşeyi bildiğini inkâr eden, her şeyin yeni vukû bulunduğunu ve Allah'ın olayları ancak vukû bulduktan sonra bildiğini savunun akımıdır. Bu akımın geçmişi, ta sahabe dönemine kadar uzandığı ve sahabe tarafından tenkid edildiği belirtilmiştir. Bunların imandan ve İslamdan nasibi olmayan kimseler olduğu söylenmiştir. İkinci grup ise, kul kendi fiillerini kendisi yaratır diyen grubun adıdır. Allah'ın meşietini (iradesini) inkâr eden akımdır. Bu akıma mü'tezile akımı da denir. Dolayısıyla kaderiyye ile mü'tezileyi aynı kabul edenler de vardır.³²⁹

Mü'tezile, kulun fiillerini Allah'a isnat etmeyen ve kaderi inkâr eden akımın adıdır. Mü'tezile, kul kendi fiillerini kendisi yaratır ve İnsanın kendi fiillerini yapma

³²⁸ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, VIII, 264.

³²⁹ Kazanç, Fethi Kerim, "İslâm Kelâmında İnsan Fiilleri Bağlamında Kader Anlayışı", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 7 / 1 (Şubat 2007): 125-212.

gücüne ve hür bir iradeye sahip olduğunu savunur.³³⁰ İlk dönemlerde, Mu'tezile ile Kaderiyye birbirinden farklı iki akım olarak tarif edilse de, daha sonra Kaderi inkâr etmeleri ve kul kendi fiillerini kendisi yaratır gibi ortak görüşlerinden dolayı, İmam Maturîdî, Mu'tezile'nin Kaderiyye ile aynı olduğunu savunmuştur.³³¹

Mu'tezile, kulun fiillerini kula atfetmiş ve kul kendi fiillerinin yaratıcısıdır. demiştir. Mu'tezile'ye göre, Eğer kulun fiillerini Allah yarattı denilse, o zaman o fiilleri yapan Allah olur. Çünkü yapmak ve yaratmak aynı anlama gelir. Bu da, küfür, zulüm ve diğer fuhşiyatı Allah'a isnat etmeyi gerektirir. Fakat Allah tüm bu eksik sıfatlardan münezzehtir. Demiştir.

Mu'tezile'nin görüşünü savunmak için ileri sürdüğü bu delil, ilk bakışta haklı olduğu zan edilse de Ehl-i sünnet buna i'tiraz eder. Ehl-i sünnete göre, Allah, kulun bütün fiillerini, hayrı ve şerri yaratandır. Çünkü Allah her şeyin yaratıcısıdır. Fakat kul kendisi şerri veya hayrı kesb eder.³³² Dolayısıyla halku'ş-Şer şer değil kesbu'ş-şer şerdir denilmiştir. Şüphesiz ki Allah, herşeyi yaratan ve mülkünde şeriki olmayandır ve Allah dilediğini yapmakta serbesttir. Buna binaen, insanı, insanın iradesini ve yapabilme gücünü yaratan Allah'tır. Ayette Allah (c.c) buyurduğu gibi “Allah sizi de, yaptığınız şeyleri de yaratmıştır.”³³³ Abdullah b. Mesûd (r.a) “Kişinin elini yüzüne götürmesi dahi kaderdir.” demiştir.³³⁴ Mu'tezile, Hayırlı işleri Allah'a nisbet etmeleri ve şer işleri ise Allah'a nisbet etmediklerinden dolayı Mecusilere benzetildiği belirtilmektedir. Çünkü Mecusilerin hayırlı işleri Allah'a, kötü işleri ise karanlığa ve şeytana nisbet ettikleri belirtilmiştir.³³⁵

³³⁰Salih b. Abdulaziz b. Muhammed, *et-Temhîd Lişerhi Kitabi't-Tevhîd*, Daru't-Tevhîd, Byy. 2003, 543.

³³¹a.g.e.

³³²İmrânî, Ebû'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebi'l-Hayr, *el-İntişâr fi'r-Red 'Ale'l-Kaderiyyeti'l-Eşrâr*, Advâu's-Selef yay., Riyad, 1999, I, 68.

وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ

³³³Saffat 37/96.

³³⁴Buharî, Muhammed b. İsmâil, *Halku Efâlu'l-Îbâd*, Thk. Dr. Abdurrahman Emîr, Daru's-Sanâti ve'n-Neşr, Riyad, Ty.

³³⁵Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir, *el-Farq Beyne'l-fırak*, Mektebetu İbn Sina, Kahire, ty., 240.

İbn Teymiye (rh.) kaderiyye mezhebinin, kader konusunda aşırıya gittiklerini belirtir. Kaderiye mezhebini, görüş ve i'tikadlarına göre iki sınıfta değerlendirdiği görülür. Birincisi, kaderiyye-i mecusiyye, ef'alu'l-ib'ad ve diğer yaratılmış şeylerin Allah'ın iradesi ve küdreti ile olmadığını savunan akımın adıdır. Sahabe ve selef âlimlerinin tümü bu görüşü red etmiştir. İkincisi, Allah'ın herşeyi yarattığını söyleyen, kulun fiillerinde iradenin hiçbir tesirinin olmadığını savunan akımdır. Bunlar, küfre ve şirke düşmeleri sebebiyle kendilerine mazeret arayan ve mazeretlerini Allah'a havale eden akımın adıdır. Bunlara göre iman ile küfür, zulüm ile adalet, iyi ile kötü, cennetlik ile cehennemlik, takva ehli ile günahkar arasında hiçbir fark yoktur. Çünkü, onlara göre tüm bunları yaratan Allah'tır. Kulun iradesinin hiçbir tesiri yoktur. Allah kimi ne için yarattıysa, o onu yapmak zorundadır.³³⁶

İbn Teymiyye, yukarıdaki tespiti yaptıktan sonra, kaderiyye'nin kader konusundaki sapkınlıklarını şu ayetlerle red eder. Ayette Allah (c.c.) *"Allah'ı sayan, haramlardan sakınan müttakilere ise Rab'leri nezdinde na'im cennetleri vardır. Biz hiç, Allah'a itaat ve teslimiyet gösterenleri suçlu kâfirlerle bir tutar mıyız?"*³³⁷ Bir başka ayette, *"Biz hiç, iman edip Salih amel işleyenleri, yeryüzünde fesat çıkararak nizami bozanlarla bir tutmayız? Ya da Allah'a karşı gelmekten sakınanları, yoldan çıkanlarla bir tutar mıyız?"*³³⁸ gibi birçok ayetle Allah'ın Salih amel işleyen takva ehli kimse ile isyankâr ve küfür ehli kimseyi bir tutmadığını, kulun fiillerinde iradenin önemli işleve sahip olduğu belirtilir. Kaderiyye'nin her çeşidini red eder.³³⁹

3.3.3. Kulun Fiillerini Kesbe Dayandıranlar

Maturidî ve Eşârî mezhepleri ve Selef âlimlerinin birçoğu, insanı ve insanın fiillerini Allah yaratır demiştir. Fakat insanın, kesb kabiliyetine sahip olduğunu, insan iradesinin fiilleri üzerindeki etkisinden dolayı sorumlu olduğunu savunmuşlardır.

³³⁶İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, VIII, 59.

أَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ لِلْمُتَّقِينَ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ .

³³⁷Kalem 68/34-35.

أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ

³³⁸Sad 38/29.

³³⁹İbn Teymiyye, a.g.e

Efâlu'l-Îbâd konusu, Eş'ârî mezhebinin ana konulardan birini teşkil eder. Eş'ârilere göre Kulun fiillerinde asıl yaratıcı ve fâil Allah'tır. İnsanın sadece fiillerinde kesb yetkisi vardır. Ayette Allah (c.c.) “Allah sizi de, yaptığımız şeyleri de yaratmıştır.”³⁴⁰ buyurmaktadır. Bunun gibi Ayetlere dayanarak Allah, her şeyi yaratmıştır. Sonradan yaratılanlar yaratılmış olanlardır. Yaratıcı değildirler. Denilmiştir.

Eş'ârî'ye göre, kulun fiillerini ve kudretini yaratan Allah'tır. Kul sadece kesb yetkisine sahiptir. Burada, kul yaptıklarında mecburdur anlamı çıkartılmamalıdır. Çünkü, kesb ile halk aynı anlamı ifade etmemektedir. Allah yaratır, kul kesb eder. Allah (c.c.) kesb edeni de kesb edileni de yaratandır. İnsan bir şey yapmak istediğinde, Allah (c.c.) o an ona o fiili yapma gücü verir. Kul Allah'ın ona bahsettiği kudretle o fiili yapar veya yapmaz.³⁴¹

Eş'ârilere, Allah'ın insanı ve insanın yaptıklarını yarattığına delalet eden birçok ayeti delil olarak ileri sürmektedirler. Ayette, İbrahim (a.s) “*Â! Siz ellerinizle yonttuğunuz bu heykellere mi tapıyorsunuz? Halbuki sizi de yaptığımız şeyleri de yaratan Yüce Allah'tır.*” dediği belirtilir. Ayette, Allah'ın, insanı ve insanın yaptıklarını yarattığı belirtilmiştir. Eş'ârilere, insanın kesb kabiliyetine sahip olduğuna işaret eden başka ayetlere dayanarak kulun yaptıklarından mesûl olduğunu söylemişlerdir. “*Herkesin kazandığı iyilik kendi lehine, işlediği fenalık da kendi aleyhinedir.*”³⁴² Tüm bu ayetler beraber değerlendirildiğinde, Allah, insanı ve insanın yaptıklarının yaratıcısı ve hakiki fâilidir. İnsanın ancak kesb etme yetkisi olduğu belirtilmiştir.³⁴³

Eş'ârilere, kulun fiilleri konusundaki görüşlerine bakıldığında, kulun Allah'ın, insanı ve insanın yaptıklarını yaratır. Dediğinden dolayı kaderiyye ve mü'tezile mezheplerinden ayrılır. İnsanın kesb yetkisine sahip olduğunu savunur. Böylece

وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ

³⁴⁰Saffat 37/96.

³⁴¹Eş'ârî, Ebu'l-Hasan İbn Ebu Bîşr Ali b. İsmail, *el-Lüma*, thk. Muhammed Emin ed-Dannavi, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000, 45.

³⁴²Bakara 2/286.

³⁴³Sübhî, Ahmed Muhammed, *Efâlu'l-Îbad Fi İlmi'l-Kelâm*, Daru Nahdatü'l-Arabiyye, Beyrut, 1985, II, 81-82.

Cebriye mezhebini de red eder. Buna göre Eş'âri mezhebi, Cebriye ile mü'tezile mesheplerini cem eden bir anlayışa sahiptir.

Matürîdiye mezhebi, Eş'âriiler ve selef âlimleri gibi, kulun fiillerini Allah yaratır. Kul ancak kesb eder demiştir.³⁴⁴ Buna göre, kul, fiilerinde, hürdür. Herkes yaptıklarının karşılığını görecektir ve herkes yaptıklarından sorumludur. Demişlerdir. Kur'an'da insanın eylemlerine karşılık mükâfat veya ceza göreceğinin belirtilmesi, insanın yaptıklarından sorumlu olduğunun göstergesidir. Çünkü Fiili yapamayan birine emir verip yasak koymak anlamsızdır. Kur'an'da insanın dilediğini yapabileceğinin ve yaptıklarına karşılık olarak mükâfat veya ceza göreceğinin belirtilmesi bunun kanıtıdır.³⁴⁵ Eş'âriileri kulun fiillerini mecaz anlamda kula nisbet ettiklerinden dolayı İbn Hazm ve İbn Kayyim el-Cevzi gibi âlimler Eş'âriileri, Cebri mutavassıt olarak nitelemişlerdir.

Maturidiye mezhebi kulun fiilleri konusunda, Eş'âri'ler gibi Allah yaratır kul ancak kesb eder demişlerdir. Fakat, kulun fiillerinde, Eş'ari'den farklı olarak, kulun amelleri mecazî değil hakikat manasıyla kulun fiili olduğunu belirtilmiştir. Maturidî, Allah her şeyin yaratıcısıdır ve Allah kula kesb etme gücü bahşeder. Kul kendisine bahşedilen kudret ile fiillerinde tercih yapar. Kendi fiillerini kendisi seçtiği için de mes'ul olur.³⁴⁶ Demektedir. Böylece Mâtürîdî, insanın yaptıklarını Allah'tan ayrı tutmamakla birlikte insanın irade hürriyetini ön plana çıkararak sorumlu bir varlık olduğunu kabul etmektedir.

3.4. İ'tikadî Mezheplere Göre Saîd ve Şakî Hadisinin Yorumlanması

Allah Resul'ü (s.a.s) hadisi şerifte, *'Hiçbir canlı yoktur ki cennet ve cehennemdeki gideceği yer ile saîd veya şakî olduğu önceden yazılmış olmasın.'* buyurdu. Sahâbîlerden birinin ya Resûlellah! Öyleyse biz kadere dayanıp, ibadeti ve ameli bırakmalı değil miyiz? Çünkü nasıl olsa şekâvet ehlinde olan kimse şekâvet ehline uygun işler yapacak, saâdet ehlinde olan kimse de, saâdet ehline uygun işler yapacak.' dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü, *“Saadet ehlinde olan kimseye saadet*

³⁴⁴Ebû Hanîfe, Nu'mân b. Sâbit, *Fıkhu'l-Ekber*, Mektebetu'l-Furkan, Tyy.1999, 32-33

³⁴⁵İmam Ebu Zehra, *Tarihu'l-Mezhebi'l-İslamiyye*, Daru Fikri'l-Arabî, Kahire, ty., 171.

³⁴⁶A.g.e. 173

ehlinin ameli; şekâvet ehlinden olan kimseye de şekâvet ehlinin ameli kolaylaştırılacaktır.’ dedi. Sonra şu ayetleri okudu.“*Elinde bulunandan verenin, Allah'a karşı gelmekten sakınanın, en güzel söz olan Allah'ın birliğini doğrulayanın işlerini kolaylaştırırız. Ama cimrilik eden, kendini Allah'tan müstağni sayan, en güzel sözü yalanlayan kimsenin güçlüğe uğramasını kolaylaştırırız.*”³⁴⁷ buyurmuştur.”³⁴⁸ Hadiste, Hz. Peygamber, iyi ameller yapmak gerektiğine işaret ederek, kaderi mazeret olarak ileri sürülmemesi gerektiğini belirtmiştir.

Bu sebeple, hadîste Cebriyye’nin iddiâ ettiği gibi, İnsanlara ait ihtiyarî fiillerin, Allah’ın irade ve kudretin zorlayıcı tesiriyle meydana geldiği söylenecekti. Kulun iradesinin bir öneminin olmadığı ve herkes takdir edilen şey için yaratılmıştır. Densiydi. Sahabenin, ya Resûlellah! Öyleyse biz kadere dayanıp, ibadeti ve ameli bırakmalı değil miyiz? Sorusuna, Hz. Peygamber (s.a.s) iyi ameller yapmak gerektiğini belirtmezdi. Bir şey söylememe gerek yok. Çünkü, her grup yaratılış gâyesine uygun bir davranış yapmak zorunda bırakılmıştır. Demiş olurdu. Başka bir ifade ile; iyilik veya kötülük yapmaksızın elinizde değildir. İyi ya da kötü işlerde çalışmak veya çalışmamak mecburiyetinde olana herhangi bir emir vermenin anlamı yoktur. Zorla çalışmak bir hak kazandırmaz. Demiş olması gerekirdi. Oysa hadiste, böyle denilmedi ve irâde ile çalışmayı ifâde eden bir kelime kullanılarak çalışmak emredildi. Çünkü bunun aksi, Hz. Peygamber’in emri bi’l-mârûf nehyi âni’l-Münker’den ibâret olan tebliğ metoduna aykırıdır ve muhkem naslarda açıkça belirttiği ilâhî adâlete ters düşmektedir. Hz. Peygamber’in gönderiliş hikmetine uygun düşmemektedir.³⁴⁹

Hadiste Allah’ın, saâdet ve şekâvet ehlini ezeli ilmi ile bildiği bildirilmektedir. Bu ve bunun gibi kaderin varlığına işaret eden hadisler, Allah’ın herşeri ilmiyle kuşattığını haber veren ayetler, kaderi inkâr eden kaderiye ve mü’tezile mezheplerine bir reddiye hükmündedir. Allah’ın her şeyin yaratıcısı olması, ezeli ilmiyle herşeyi kuşatması, hayır ve şer için ayrı ayrı ilahlar olduğunu savunan dualist inancına sahip olan ve şerri Allah’a isnat etmeyen müşriklerin aleyhine bir delildir. Çünkü şerri de

³⁴⁷Leyl 92/5-10

³⁴⁸Buhari, *Sahihu’l-Buhârî*, I, 458, Cenaiz 82, Hadis no:1296.

³⁴⁹Yıldırım, Arif, “Kader ile İlgili Bir Hadise Dair Bazı Kelamî Yorumlar”, *AÜF Dergisi*, sayı 25, Erzurum, 2006

hayır gibi yaratan Allah'tır ve Allah mülkünde tasarruf sahibidir. Ayette “Allah, yaptığından sorumlu tutulamaz; onlar ise sorguya çekileceklerdir.”³⁵⁰ buyurmaktadır.³⁵¹

Hadiste, kişinin saîd ya da şâkî olduğu Levhi Mahfuzda Allah'ın ezeli ilmi ile bildiği belirtilmektedir. Allah'ın kimin saîd (mutlu) veya şakî ((bedbaht) olduğunu bilmesi, kulun gaybı bilmemesi, sınırlı bilgiye sahip olması, ben de şâkî olanlardan olabilirim düşüncesinden dolayı, kişide korku ve endişe uyandırır. Kulun ibadet ederek saâdet ehlinden olmayı umması, kulun havf ve recâ ile ibadet etmesini sağlar. Havf ile recâ, ubudiyetin tamamlayıcısı ve imanın kemalinin bir göstergesidir. Saâdet ve şekâvet konusu, Allah kulları arasında rızıklarını taksim ettiği halde, kuluna çalışmayı emretmesi gibidir. Veya takdir edilen ecel belli olduğu halde, hasta kişinin doktora müracaat etmesi gibidir.³⁵² Kısaca, Allah'ın ezeli ilmiyle kişinin aç olduğunu bilmesi, o kişinin yeme ve içmeyi terk etmesini gerektirmez.³⁵³

Netice itibariyle, her insan ilahi emirleri yerine getirmeye elverişli bir akla ve vücut yapısına sahip bir halde yaratılmıştır. Allah'ın ezeli ilmiyle, kimin saîd veya kimin şâkî olduğunu bilmesi, bizim Salih amelleri terk etmemizi gerektirmez. Çünkü, her İnsan kendi eylem alanına giren iş ve davranışlarını Allah'ın kendisine bahşettiği hür irâdesi ile yapar veya terk eder ve bu yüzden sorumlu olur.

3.5. İ'tikadî Mezheplerin Farklı Kader Anlayışlarının İnsan Üzerindeki Etkisi

İtikadî mezheplerin farklı kader anlayışlarının insan üzerindeki etkisi farklılık göstermektedir. Buna göre, kader, kimisinde huzur kaynağı sayılırken, kimisinde de, tahammülü zor ve ağır bir yükür. Mesela, insanın fiillerini yok sayan, kulun fiillerini Allah yaratır kul yapar diyen, kulu rüzgarda savrulan bir tüye benzeten ve insanı yaptıklarında ve yapacaklarında mecbur gören cebriyye anlayışına³⁵⁴ sahip biri,

لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ

³⁵⁰Enbiya 21/23 .

³⁵¹Ali el-Kari, *Mirkâtü 'l-mefâtih*,I, 248.

³⁵²İbn Mulakkin, *et-Tavzîh li-şerhi 'l-Câmi 'i 'ş-şahîh*, X, 132.

³⁵³Râzî, *Mefâtihu 'l-Ğayb*, XIV, 288.

³⁵⁴Kazanç, Fethi Kerim ."İslâm Kelâmında İnsan Fiilleri Bağlamında Kader Anlayışı". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 7 / 1 (Şubat 2007): 125-212.

çalışmayı bırakıp tembel tembel oturmayı tercih edecektir. Karşılaştığı sıkıntılar karşısında neden ben deyip kaderi tenkit edecek ve isyankar bir tavır takınacaktır. Kaderi inkâr edip kişiyi kendi yaptıklarının yaratıcısı olarak gören Kaderiyye³⁵⁵ ve Mü'tezile³⁵⁶ anlayışına sahip olan kişi, hassas bir ruha ve tahammülsüz bir bedene sahip olan aciz insanı, ağır bir yükün altına sokmuş olacaktır. Görüldüğü gibi kader, Cebriye'ye göre bir engel, kaderi yok sayan insanın fiillerini insana nisbet edenlere göre de bir yük olur.

Ehli Sünnetin kader algısı bireyin kendine olan güven hissini artırır. Zira ehl-i sünnetin kader algısına göre kişi, hiçbir davranışında yalnız ve tek başına değildir. Herşeyin yaratıcısı olan Allah, bireyin herhangi bir zamanda herhangi bir davranışı icra etmeye kesin karar verdiği anda, onda o davranışı icra edebilecek gücü yaratacak kadar ona yakındır. Bu durumda birey, kader algısının dini şuuruna kazandırdığı dinamizmle kendisini güvence altında hissedebilmektedir. Bu da kişiye huzur verir.

Sa'd b. Ebû Vakkâs tarafından nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"İnsanoğlu, Allah'ın kendisi için takdir ettiğine rıza gösterirse mutlu olur. Şayet, Allah'tan hayırlı olanı ummayı terk eder ve Allah'ın kendisi için takdir ettiğine kızıp, isyan ederse bedbaht olur."*³⁵⁷ buyurmaktadır.

Sonuç olarak, İnsanın Allah'ın kendisi için verdiği hükme rıza göstermesi, kişiyi mutlu kılan etkenlerden biridir. Kadere iman, insan için en büyük huzur kaynağıdır. Çünkü kadere iman eden dünya ve ahîret işlerini Allah'a havale ettiğinden ağır bir yükten kurtulmuş olur. Geçmişte kaçırdığı fırsatlara *"Ah!.." etmez. "Şöyle olsaydı böyle olmazdı!"* yahut, *"Böyle olmasaydı şöyle olurdu!"* gibi lâfların ruha sıkıntı vermekten öte bir fayda sağlamadığını bilir. Mazinin yükünü sırtından atar. Allah'a güvenerek istikbale doğru yol almaya koyulur ve huzur bulur.

³⁵⁵Salih b. Abdulaziz b. Muhammed, *et-Temhîd lişerhi Kitabi't-Tevhîd*, Byy., yy., 543.

³⁵⁶Şehristanî, *el-Milel ve'n-Nihal*, I, 83.

³⁵⁷Tirmizî, *Sünen*, IV, 24, Kader, 15, Hadis No:2151.

3.6.Rızık ve Ecel

رِزْقَ Fiilinden türeyen rızık kelimesi, sözlükte, haz, nasip, pay, yiyecek, giyecek ve kendisinden faydanılan herşey anlamına gelir.³⁵⁸ Allah (c.c.) er-Rezzâk ismiyle bütün mahlukâtı rızıklandırır. Her canlıya rızıkını verir.³⁵⁹ Ayette Allah (c.c.) “Cinleri ve insanları ancak Bana kulluk etmeleri için yaratmışımdır. Onlardan bir rızık istemem; Beni doyumalarını da istemem. Şüphesiz rızıklandırın da, güç ve kuvvet sahibi olan da Allah'tır.”³⁶⁰ buyurmaktadır.

Rızık, maddi ve manevi olmak üzere ikiye ayrılır. Maddi rızık, Allah'ın insana bahşettiği gıda ve giyim gibi maddi her şeye denir. Allah'ın insana bahşettiği ilim, irfan, zeka, fikir, ve başarı gibi manevi her hazza da manevi rızık denir.³⁶¹

Sözlükte, bir şeyin müddeti için kullanılanecel,³⁶² istilahta, Allah'ın insana ve diğer canlılar için belirlemiş olduğu süreyi ifade eder.³⁶³ Ecel, doğum ile başlar ölüm ile son bulur. Ayette, Allah (c.c.) “Allah, eceli geldiğinde hiç kimseyi (ölümünü) ertelemeyiz. Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.”³⁶⁴ buyurmaktadır. Ecelin Allah'ın ezeli ilmiyle takdir ettiğine işaret eden ayetler³⁶⁵ ve kişi daha annesinin karnındayken eceli, rızık, saîd ya da şakî olup olmadığı belirtildiğini haber veren hadisler, ecelin Allah'ın takdiriyle ve ezeli ilmiyle bilindiğini gösterir.

Ehlisünnete göre ecel birdir değişmez. Eğer ecel iki veya daha fazla olsaydı. Allah kişinin akibetini bilmediği anlamı çıkardı. Bu da Allah için muhal bir haldir.³⁶⁶

³⁵⁸İbn Manzûr, , *Lisânu'l-Arab*, X, 110.

³⁵⁹Râğıb el-isfehânî, *el-Müfredât fi Ğaribu'l-Kur'an*, I, 351

³⁶⁰Zariyât 51/58.

³⁶¹İbn Esîr, mecduddîn el-Muabrek b. Muhammed, en-Niahye fi Ğaribi'l-Hadîs, İdaretu's-Suûni'l-İslamiyye, Katar, ty., IV, 268.

³⁶²Cevherî, *es-Sihâh Tâcu'l-Luğat'il ve Sihahu'l-Arabî*, IV, 1481.

³⁶³Çağrıncı, Mustafa, *İslamda İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, I, 4056

³⁶⁴Münafikun 63/11.

³⁶⁵Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XIV, 234.

³⁶⁶Ğaznevî, Cemalu'd-Dîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Saîd, *Kitabu Usûli'd-Dîn*, Daru Beşâri'l-İslam, 1998, 176.

Ayette Allah (c.c.) “Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri gelince ne bir an geri kalırlar ne de bir an ileri gidebilirler.”³⁶⁷

Hadislerde rızkın ve ecelin kader ile irtibatlandırıldığı, kişi daha anne karnında iken eceli, rızkı, şakî veya saîd olduğu Allah’ın takdiriyle belirlendiği belirtilmektedir.³⁶⁸ Buna göre rızık ve ecel Allah’ın katında ve Allah’ın takdiriyledir. Dilediğine bol verir, dilediğinin rızkını daraltır, dilediğinden çekip alır. Ayette, Allah (c.c.) “Allah rızıkda kiminizi diğerlerine üstün tutmuştur.”³⁶⁹ buyurmuştur. Rızkın taksimatı Allah’ın elindedir. Nice ilim sahibi kimse vardır ki, hayatını darlık içinde sürdürürler. İlmi az nice kimseler vardır ki, bolluk ve refah içinde yaşarlar. İmam şafî (rh.) “Ahmak kimsenin güzel yaşantı sürmesi, akıllı ve zeki kimsenin zorluk ve sıkıntı çekmesi, her şeyin kaza ve kader ile olduğuna delalet eder.” demiştir.³⁷⁰

Allah’ın insanların bazılarını diğer bazılarından daha fazla rızık vermesinde birçok hikmet vardır. Bunlardan biri, Allah’ın kullarını imtihana tabi tutmak istemesidir. Ayette Allah (c.c.) “Her can ölümü tadacaktır. Bir imtihan olarak size iyilik ve kötülük veririz. Sonunda Bize dönersiniz.”³⁷¹ Allah katında insanların değeri dünyada sahip oldukları maddi imkanlar ile ölçülmez. Allah bu dünyada Salih kimseleri rızıklandığı gibi, şakî kimseleri de rızıklandırır. Allah’ın bu dünyada insana bahsettiği imkanlar ancak imtihan içindir.

Allah’ın insanlardan bazılarını diğer bazısından daha fazla rızıkla rızıklandırmış olmasındaki hikmetlerden biri de, Allah’ın insanları birbirlerinin hizmetinde istahdam etmek istemesidir. Ayette Allah (c.c.) “Rabbinin rahmetini onlar mı taksim edip paylaşıyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında Biz taksim ettik; birbirlerine iş gördürmeleri için kimini kimine derecelerle üstün kıldık; Rabbinin rahmeti, onların biriktirdikleri şeylerden daha iyidir.”³⁷² Şayet

وَلَا يَسْتَفْذِمُونَ فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَأْجِرُونَ سَاعَةً وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ.

³⁶⁷ A’raf 7/3.

وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاغِبُونَ

³⁶⁸ Bakara 2/ 155.

³⁶⁹ Nahl 16/71.

³⁷⁰ Merağî, Ahmed b. Mustafa, Tefsiru’l-Merağî, Mustafa el-Bânî el-Hilbî, Mısır, 1946, XIV, 109.

³⁷¹ Enbiya 21/35.

³⁷² Zuhruf 43/32.

insanlar aynı maddi imkana sahip olsalardı birçok maslahat ve menfaâtleri yok olurdu. İnsanlar birbirlerinin maslahatlarını gözetmezlerdi.³⁷³

3.6.1. İ'tikadî Ekollere Göre rızık

Allah'ın ezeli ilmiyle kulun rızıkını takdir ve tayin etmiş olması, kelimde, rızıkın artıp artmayacağı veya eksilip eksilmeyeceği, haram olan şeylerin rızık olup olmadığı konusu, mezhepler arasında ihtilafa neden olmuştur.

Ehli-sünnet âlimleri, Allah'ın her canlıya sevkettiği, yiyeycek, giyecek ve kendisinden faydalanılan helal veya haram olan herşeyi rızık olarak tarif etmişlerdir. Mu'tezile mezhebi âlimleri, rızık, mâlikin yediği mülk veya kendisinden faydalanmaya mani bulunmayan herşey olarak tarif etmişlerdir. Mü'tezile, rızık tanımına, mülkiyet ve kendisinden faydalanmaya mani bulunmaması şartı ileri sürerek haram olan şeylerin rızık olmadığını beyan etmişlerdir. Çünkü haram olan şeyler kabih şeylerdir. Kabih olan bir şeyi Allah'a isnat etmenin doğru olmadığını benimsemişlerdir. Allah kulunu haram ile rızıklandırır demeyi sakıncalı görmüşlerdir.³⁷⁴

Mu'tezile Kelamcıları, görüşlerini ayet ile delillendirmektedir. Ayette Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır. "*Onlar, gaybe inanan, namazı kılan, kendilerine verdiğimiz rızıktan yerli yerince inafk eden takva ehli kimselerdir.*"³⁷⁵ Ayette Allah (c.c.) kendisine bahşedilen rızıktan infak edenleri övmektedir. Eğer haram şeyler rızık olsaydı, Allah rızıkından infak edenlerden övgüyle bahsetmezdi. Başka bir ayette Allah (c.c.) "*Birine ölüm gelip de: "Rabbim! Beni yakın bir süreye kadar ertelesen de, sadaka versem, iyilerden olsam" diyeceği zaman gelmezden önce, size verdiğimiz rızıklardan sarfedin.*" buyurmaktadır. Eğer haram olan şeyler rızık olsaydı Allah rızıkdan infak etmeyi emretmezdi. Demişlerdir.³⁷⁶

³⁷³Es-Sa'dî, Abdurrahman b. Nasr b. Abdillâh, *Teyşiru'l-Kerimu'r-Rahman fi Tefsiru Kelami'l-Mennân*, Müessesetü'r-Risale, 2000, I, 764.

³⁷⁴Taftazanî, Sa'duddîn Mes'ûd b. Ömer, *Şerhu'l-Âkaidi'n-Nesefiyye*, Daru İhyau't-Turasi'l-Arabî, Lübnan 2014, .94.

³⁷⁵Bakara 2/3

³⁷⁶Mert, Muhit, "Kur'an'da Rızık", *Diyanet İlmî Dergi*, TDV yay. 1990, cilt: XXVI, sayı: 4, 69-86

Ehlisünnet, mü'tezilenin görüşlerini ve ileri sürdüğü delilleri reddiyeler getirerek çürütmektedir. Buna göre, eğer mü'tezilenin dediği gibi haram olan şeyler rızık kabul edilmezse, o zaman ömrü boyunca haram yiyen kimseye Allah tarafından rızıklandırıldığı söylenemez. Bu da ayete ters düşmektedir. Çünkü ayette Allah (c.c.) *"Yeryüzünde yaşayan bütün canlıların rızıkı ancak Allah'a aittir. O, canlıları babaların sulbünde kararlaşmış ve anaların rahminde kararlaşmakta iken de bilir. Her şey apaçık bir kitaptadır."*³⁷⁷ buyurmaktadır.³⁷⁸

Ehlisünnet, mü'tezilenin rızık için şart koştuğu mülkiyeti kabul etmemektedir. Eğer rızıkta mülkiyet şart olsaydı. O zaman çocukların yediği süt ve hayvanların yediği otlar rızık kabul edilmezdi. Çünkü mülkiyet hakkı ne çocuklarda, ne de hayvanlarda var. Dolayısıyla rızıkta mülkiyet aranmaz. Allah dilediğine hesapsız rızık verir.³⁷⁹

Allah (c.c.) er-Rezzâk ismiyle bütün canlıya rızık bahşeder ve Allah'tan başka rızık veren yoktur. İster helal olsun ister haram olsun bütün kulları rızıklandıran Allah'tır. Kul kendi tercihiyle haram olan rızıkta tevessül ederse ikab ve azap görür. Dolayısıyla, Allah'ın haram olan rızıkı yaratması kabih değildir. Kulun haram rızıkta tevessül etmesi kabihtir. Denmiştir.³⁸⁰

3.6.2. Rızık ve Ecelin Allah'ın Takdiriyle Belirlenmiş Olmasının Psikolojik Etkileri

Yüce Allah, insanı en güzel şekilde yaratmış ve hayatı boyunca ihtiyaç duyacağı maddi ve manevi hertürlü nimet ile donatmıştır. Yeryüzünü bir yerleşme yeri, gökyüzünü bir kubbe ve güneşi bir kandil olarak insanın hizmetine sunmuştur. Gökyüzünden yağmur indirerek yerden çeşit çeşit meyve ve sebze yetiştirerek insanı her çeşit nimet ile rızıklandırmıştır. Ayette Allah (c.c.) *"Allah size istediğiniz her şeyden verdi. Allah'ın nimetlerini saymaya kalkışsanız sayamazsınız. Şüphesiz insan zalim ve nankördür."*³⁸¹ buyurmaktadır. İnsan, bazen sızlanıpşikayet edip nankörlük

³⁷⁷ Hud Süresi 11/6

³⁷⁸ Ğaznevî, *Kitabu Usûli'd-Dîn*, 177.

³⁷⁹ A.g.e.

³⁸⁰ Taftazanî, *Şerhu'l-Âkaidi'n-Nesefiyye*, 94.

³⁸¹ İbrâhîm 14/34.

etse de, Allah'ın insana bahsettiği sınırsız nimetler vardır.³⁸² İnsan sahip olduğu nimetleri kendinden bilirse, kendisini her şeyden mustağni görürse Allah'a karşı nankörlük eder hatta Allahı inkâr eder. Çünkü insan, güç ve zenginliğe eriştiğinde zalim, zorba ve vicdansızlaşma eğilimindedir. Fakat insan, Allah'ın lutfu keremiyle kendisine nimet bahsettiğini bilirse, taşkınlık etmez ve kulluk bilincini muhafaza eder.³⁸³ Kul, Allah'tan başka rızık veren kimsenin olmadığını, Maddi manevi her iyiliğin Allah'tan olduğuna inandığı için, kendisine her türlü iyilikte bulunan Rabbine şükreder ve nimeti sahibinin razı olacağı şekilde kullanır. Çünkü Allah'ın kendisine bahsettiği nimetler, iman, taat ve ibadet gerektirir.³⁸⁴ Ayette Allah (c.c.) *“İyiliğin karşılığı ancak iyiliktir.”*³⁸⁵ buyurmaktadır.

Kul rızıkın Allah'tan olduğuna, rızıkın Allah'ın ezelî ilmiyle takdir ve taksim edildiğine inandığı da kalben sukunet bulur ve rızıkından emin bir şekilde yaşar. Böylece mü'min çalışır emek verir. Fakat daha fazla mal edinmek için asla hırsla sarılmaz ve herkesin rızıkının Allah'ın güvencesi altında olduğunu bilir endişeye kapılmaz.³⁸⁶ Rızıkın Allah tarafından taksim edildiğine iman ettiği için, başkasının sahip olduğu nimetlerden dolayı kıskançlık duymaz.

Aynı şekilde insanın ecelininin Allah'ın takdiriyle biliniyor olması, insanın eceli konusunda hiçbir bilgiye sahip olmaması insana huzur veren bir durumdur. Çünkü insan, geçmişinden elem ve teesüf duymayan, geleceğe yönelik hiçbir endişe ve korkusu olmayan şuarsuz bir hayvan gibi değildir. İnsan geçmişinin etkisinde kalan ve geleceğinden endişe duyan varlıktır. Eğer insan ecelinden haberdar olsaydı. Ölüm korkusu onu huzursuz eder, sahip olduğu hiçbir lezzetten tat almazdı. Dolayısıyla insanın gaybı bilmemesi, Allah'ın kullarına rahmet ve şefkat ile muâmele ettiğinin en büyük göstergesidir.³⁸⁷

³⁸²Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an haqâ'iki gavâmi'zi't-tenzîl*, II, 557.

³⁸³Sabunî, Muhammed Ali, *Muhtasarı Tefsiri İbn Kesîr*, Daru'l-Kurani'l-Kerîm, Betrut, 1981, II, 657.

³⁸⁴Cezairî, Cabir b. Musa b. Abdulkadir b. Cabir, *Eyseru't-Tefasir Likelami'l-Aliyyi'l-Kebir*, Mektebetü'l-Ulumu'l ve'l-Hikem, Medine, 2003, 5, 234.

³⁸⁵Rahmân, 55/60.

³⁸⁶Ferrâ', Ebû Ya'lâ Muhammed b. el-Hüseyn, *Kitabu't-Tevekkül*, Thk. Yusuf b. Ali et-Târif, Daru'l-Meyman, Byy., Ty. 45.

³⁸⁷Bediuzzaman, Saîd Nursi, *Sözler*, DİB yay. Ankara, 2014, 152.

Kelâm ilminde saîd ve şakî kavramları incelediğimizde, kulun fiillerinde insanın hiçbir rolünün olmadığını savunan Cebriye, ve ilahî îradeyi inkâr eden, kulun fiillerini kula nisbet eden Kaderiyye ve Mü'tezile mezhepleri red edildiği görülmektedir. İnsanın henüz anne karnında iken, ameli, eceli, rızkı ve saâdet ehli veya şekâvet ehli olup olmadığı önceden takdir edilmiş olduğu rivayet edildiğinde, sahabinin ya Resûlellah! Öyleyse biz kaderimize dayanıp, ibadeti ve ameli bırakmalı değil miyiz? Çünkü nasıl olsa, kişinin saâdet ehli veya şekâvet ehli olup olmadığı önceden takdir edilmiş ve şekâvet ehlinden olan kimse, şekâvet ehline uygun işler yapacak, saâdet ehlinden olan kimse de, saâdet ehline uygun işler yapacak.' Demiş olmasına karşılık, Hz. Peygamber'in, salih ameller yapmak gerektiğine ve kim ne iş için yaratıldıysa onu kolaylıkla başaracağına işaret eden açıklamaları, kişinin hür îradesi ile yaptıklarına karşılık olarak, saîd veya şakî olacağına işaret etmektedir.

SONUÇ

“Sünnete göre saîd ve şakî mefhumları” isimli bu çalışmamızda, İslami kültürde saîd (mutlu) ve şakî (mutsuz) gibi konulara açıklık getirmeyi hedef edindik. Konuyu sünnet bazında ele aldığımız için saâdet ve şekâvet kavramlarını tefsirde, hadiste ve kelâmında olmak üzere üç ana başlıkta topladık.

Kuran’da saîd ve şakî kavramlarına bakıldığında, Hud süresi 105. Ayette ismi fâil sığasında ve diğer bazı ayetlerde fiil ve masdar sığalarında kullanıldığı görülmektedir. Müfessirlerin ayetlerde geçen saîd ve şakî kavramları için yaptıkları tanımlara bakıldığında, birçoğunun saîd kavramını, Allah’ın va’di gereği yaptıklarına karşılık Cennete giren, şakî kavramını ise, Allah’ın el-Vaîd ismi gereği yaptıklarına karşılık Cehenneme giren kişi olarak tarif ettiği görülür. Allah katında insanların Allah’a inan, itaat eden ve Allah’a inanmayan isyankar kimseler olmak üzere iki gruba ayrıldığı belirtilmiştir.

Kuran’da saîd ve şakî kavramlarına Hud süresi 105.-108. ayetleri dışında doğrudan temas eden ayet bulunmamaktadır. Fakat bakıldığında, Kuran’da saâdet anlamına gelen rıza, kalbin itminana ermesi, fevz, hasene, rızık, hayatı tayyibe, ferah, surur ve kalbi selim gibi birçok kavramın kullanıldığı, şekâvet anlamına gelen küfür, isyan, havf ve hüzün gibi birçok kavrama işaret edildiği görülmektedir. Saîd ve şakî kavramlarına ve bu anlama gelebilecek kavramlar beraber değerlendirildiğinde, saîd, Allah’a inanan, Allah’ın takdirine rıza gösteren, buna karşılık Allah’ın kendilerine güzel bir hayat bahsettiği ve ahirette kurtuluşa eren kimsedir. Şakî ise, Allah’ı inkar eden, Allah’ın emirlerine uymayarak isyan eden, cehennem azabından emin olmayan, akibetleri husran olan kimselerdir.

Kuran’da neslin devamı ve hayatın idâme ettirilmesi için insana bahsettiği dünyevî nimetleri asıl saâdet zan edenlerin, saâdeti dünya ve dünya nimetlerine has kılan kimselerin yanıldıkları haber verilmektedir. Allah’ın onlara bahsettiği evlatlarla çoğalan, daha sonra çocuklarının kesretiyle övünüp böbürlenene, zenginlikleriyle taşkınlık çıkarıp ilahlık iddia edecek kadar haddi aşan kimselerin aslında saîd değil şakî oldukları belirtilmektedir. Buna göre, dünyada saîd görünen nice kimselerin

Allah katında şakî olduğu ve dünya da zorluk ve sıkıntı çeken, zahiren şakâvet ehli olduğu zan edilen nice kimselerin ise Allah katında saîd olduğu haber verilmiştir.

Kura'nın anlaşılmasında önemli bir işleve sahip olan Nebevî sünnette saîd ve şakî kavramlarına bakıldığında, dünya ve âhiret saâdetine işaret edildiği görülmektedir. Hz. Peygamber'den nakledilen rivayetlerde insanı dünyada mutlu kılan salih bir eş; otumaya müsait bir ev; iyi bir binek; ibadet ile geçirilen uzun ömür; Salih bir komşu; Salih arkadaş gibi evrensel nitelikte birçok etken zikredilmiştir. Hadislerde zikredilen bu etkenlere bakıldığında hemen hemen hepsinin insanın temel ihtiyaçlarıyla irtibatlı olduğu anlaşılmaktadır. Dünya saâdetine işaret eden hadisler incelendiğinde, mutlu olmanın ancak insanın temel ihtiyaçlarının karşılanması ile mümkün olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre saâdet, her insanın kendisindeki eksikliklere ulaşma halidir diyebiliriz.

Saîd ve şakî ile ilgili hadislerle bakıldığında, insanın henüz anne karnında iken, eceli, rızkı ve saâdet ehli veya şakâvet ehli olup olmadığı önceden takdir edilmiş olduğu rivayet olunmaktadır. Hz. Peygamber'den farklı tarihlerle nakledilen bu hadiste, saâdet veya şakâvetin kader ile irtibatlandırıldığı, saîd ve şakînin Allah'ın ezeli ilmiyle bilindiği haber verilmektedir. Tüm bu rivayetler, kelam ilminde kader ve kaza, rızık ve ecel, insanın fiillerindeki rolü gibi konularının tartışılmasına sebep olmuştur.

Kelam ilminde i'tikadi mezheplerin ef'alu'l-İbâd konusundaki görüşlerine bakıldığında, Cebriye, insanın fiillerinde hiçbir rolünün olmadığını, kulların fiilleri Allah'ın irade ve kudretin zorlayıcı tesiri ile meydana geldiğini savunmuştur. Buna göre kişinin saîd veya şakî olması tamamen Allah'ın takdirine dayandırılmıştır. Ehl-i sünnet Cebriyye'nin bu görüşünü red ederek, kulun yaptıklarına karşılık kaderi mazeret olarak ileri sürülmesine karşı çıkmıştır. Şayet kader bir mazeret sebebi olsaydı. Hırsıza had uygulanmazdı. İblis, Nemrut ve Firavun gibi şakâvet ehli kimseler için de kader bir mazeret sebebi olurdu. Şayet Allah dilemeseydi biz isyan edenlerden olmazdık derlerdi.

Kaderiyye ve Mu'tezile mezhepleri, İlahî iradeyi red ettiklerinden dolayı, Allah'ın ezeli ilmiyle herşeyi Levhî mahfuzda bildiğine işaret eden naslara ters

düşmektedirler. Allah'ın ezeli ilmiyle, kimin saîd veya şakî olduğunu önceden bildiğini bildiren ayet ve hadisler, kaderiye ve mu'tezile görüşlerine bir reddiye hükmündedir.

Ehl-i sünnet kelimasında Selef âlimleri, “*Allah sizi de, yaptığınız şeyleri de yaratmıştır.*”³⁸⁸ anlamındaki diğer ayetlere dayanarak kulun fiillerinde asıl yaratıcı ve fâilin Allah olduğunu, insanın sadece fiillerinde kesb yetkisine sahip olduğunu belirtmişlerdir. Buna göre, Yüce Allah'ın herşeyi bilmesi, kulun fiillerinde özgür bir iradeye sahip olmadığına delalet etmez. Demişlerdir. Buna binaen, kişinin saîd veya şakî olması insanın yaptıklarıyla irtibatlı olduğunu belirtmişlerdir. Tüm bu bilgiler doğrultusunda şu neticeye varılmıştır. yaptıklarına karşılık Cennete giren herkese saîd, yaptıklarına karşılık Cehenneme giren herseke de şakî denir.

³⁸⁸Saffat 37/96

KAYNAKLAR

- Abdul'muhsin Ali el'Muttalik, *el'hayatu't-Tayyibetu ev kamusu's-saâdeti fi'l-İslam*, mektebetu't-Tevbe, Riyad, 2009.
- Abdolvahhab Halef, *Ahkamu'l-Ahvalu's-Şahsiyeti fi's-Şeriâti'l-İslamiyye* Daru Mektebetu'l-Mısriyye, Kuveyt, 1990.
- Abdurrahman b. Salih b. Salih el-Mahmûd, *Mevkifu İbn Teymiyye mine'l-Eşâire*, Daru Mektebetü'r-Rüşd, Riyad. Ty.,
- Aclûnî, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî, *Keşfü'l-hafâ*, Mektebetü'l-Kudsi, Kahire, 1351.
- Âid el-Karnî, *La tahzen*, Mektebetü'l-Abikan yay., ty. Ty.
- Aktaş, Özgül, *Boşanma nedenleri ve boşanma sonrasında karşılaşılan güçlükler*, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, DEÜSBE, 2011.
- Ali el-Kari, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed, *Mirkâtü'l-mefâîh*, Daru'l-Fikr yay., Beyrut, 2002.
- Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd b. Abdillâh, *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Çur'âni'l-'azîm*, Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut, 1415.
- Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl, *el-Furûku'l-luğaviyye*, Daru'l-İlim ves'sekâfe, Kahire, ty..
- Aydın, Ali Rıza, "İnanma İhtiyacı ve Dini Ritüellerin Psikolojik Değeri", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IX (2009), sayı: 3.
- Aydın, Nevzat, "Hadislerde Mesken Mahremiyetini Tehdit Eden Unsurlara Karşı Önlemler", *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 19 Sayı: 63.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed, *Şerhu Süneni Ebi Dâvud*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1999.
- Umdetü'l-kârî*, Daru'İhyau't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, ty.

- Azîmâbâdî , Ebü't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr Alî ed-Diyânüvî,
Âvnu'l-Ma'bûd, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415.
- Babanzâde, Ahmet en-Nâim, (ö.1353/1934), *Sahih-i Buharî Muhtasarı Tecridi Sarih Tercemesi*, DİB yay. Ankara1982.
- Bâcî, Ebü'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd et-Tücîbî, *el-Müntekâ Şerhe'l-Muvatta*,
Mektebetu's-Saâdet, Mısır, 1332.
- Bağdâdî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî, *el-Keşfli- müşkili's-Şahîhayn*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb, Daru'l-Vatan, Riyad, ty..
- Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir, *el-Fark beyne'l-fırak*, Mektebetu İbn Sina, Kahire, ty.
- Balta, Yusuf, “Belli Başlı Kaynaklarda Havâic-i Asliye”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 2016, ss. 227-239
- Bediuzzaman, Saîd Nursi, *Sözler*, DİB yay. Ankara, 2014.
- Beydâvî, Nâsîrüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, Daru İhyau't-Turasi'l Arabi, Beyrut, 1418.
- Beyhâkî, Ebîbekr Ahmed b. El-Hüseyn b. Ali b. Musâ, *Kitabu'l-Kazâi ve'l-Kader*, mekebetü'l-Âbikân, Riyad, 2006.
- , *es-Sünenü'l-kübrâ*, Nşr. Muhammed Abdulkadir Âta, Daru kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- Bircan, Hasan Hüseyin, *İslam felsefesi üzerine makaleler*, İstanbul matbaacılık yay., İstanbul, 2010.
- Buharî, Muhammed b. İsmâîl, *Halku efâlu'l-İbâd*, Thk. Dr. Abdurrahman Emîr, Daru's-Sanâti ve'n-Neşr, Riyad, Ty.
- Bursevî, İsmail Hakkı, *Ruhu'l-Beyan*, Dâru'l-fikr, Beyrut, ty..
- Canan, İbrahim, *Kütüb-ü Sitte Tercüme ve şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1988.

- Cengil, Muammer, “Depresyonu Önlemede Dini İnancın Rolü”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, III (2003), Sayı: 2
- Cevherî, İsmail b. Hemmâd, *es-Sihâh fi'l-Luġa*, Daru'l-İlm, Beyrut, 1987.
- Cezairî, Cabir b. Musa b. Abdulkadir b. Cabir, *Eyseru't-Tefasir likelami'l-Aliyyi'l-Kebir*, Mektebetü'l-Ulumu'l ve'l-Hikem, Medine, 2003.
- Cürcanî, Ali b. Muhammed b. Ali, *et-Ta'rifat*, thk. İbrahim el-Ebharî, Daru'l-kitabi'l- Arabî, Beyrut, 1405.
- Çağrıçı, Mustafa, “saâdet”, *İslamda İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İFAV yay., İstanbul 2006
- Çelik, Ali, *Hz. Peygamber'in sünnetinde fitne kavramı*, yayınlanmamış yüksek linsans tezi, Marmara Üniveritesi Sosyal Bilimler Eenstisi, 1987.
- Mustafa Çağrıçı, “Kul Hakkı”, 2000, DİA, TDV yay., C. XXVI, S. 350-351
- Dölek, Adem, “Hadisler Işığında Akrabalarla İletişim Kurmak ve Sosyal Yardımlaşmada Akarabalık Hakkını Gözetmek”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 / 2 (Aralık 2010): 33-56.
- Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle aile ilmihali*, Erkam yay., İstanbul, 2012.
- Ebü Hanîfe, Nu'mân b. Sâbit, *Fıkhu'l-Ekber*, Mektebetü'l-Furkan, Tyy.1999.
- Ebu Zehra, Muhammed b. Ahmed, *Zehretü't-Tefâsir*, Daru'l-Fikri'l-Arabi, tyy. Ty.
- Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî, *İkmâlü'l-Mu'lim bi-fevâ'id (fi şerhi Şahîh)i Müslim*, Daru'l-Vefa, Mısır, 1998.
- el-âmirî, Abdullah Muhammed Ğânim, *es-Saâdetu fi Menzûri'l-İslam*, Dâru İbn Cezm yay., Beyrut, 2005.
- Elmalı, Abdurrahman, “Kur'an-ı Kerim'de Adâlet (Adl) Kavramı”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1997, sayı: 3, s. 283-328.

- Elmalı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul 1992.
- Es-Sa'dî, Abdurrahman b. Nasr b. Abdillâh, *Teysiru'l-Kerimu'r-Rahman fi Tefsiru Kelami'l-Mennân*, Müessesetü'r-Risale, 2000.
- Eş'âri, Ebu'l-Hasan İbn Ebu Bişr Ali b. İsmail, *el-Lüma*, thk. Muhammed Emin ed-Dannavi, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000.
- Ezherî, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Herevî, *Tehzîbu'l-Luğa*, thk.:Abdulhalim en-Neccâr, Mevkiu'l-Verrâk, Mısır. 1964.
- Faysal b. Abdulaziz el-Mubarek, *Tatrizu Riyazi's-Salihin*, thk. Abdulaziz b. Abdullâh b. İbrahim, Daru'l-Âsime, Riyad, 2002.
- Ferrâ', Ebû Ya'lâ Muhammed b. el-Hüseyn, *Kitabu't-Tevekkül*, Thk. Yusuf b. Ali et-Târif, Daru'l-Meyman yay., Byy., Ty.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, *ihyâu ûlumi'd-Dîn*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, ty.
- Ğaznevî, Cemalu'd-Dîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Saîd, *Kitabu Usûli'd-Dîn*, Daru Beşâri'l-İslam, 1998.
- İbn Esîr, mecduddîn el-Muabrek b. Muhammed, *en-Nihaye fi Ğarîbi'l-Hadîs*, İdaretu's-Şuûni'l-İslamiyye, Katar, ty.
- İbn Hacer, Ahmet b. Ali, *Fethu'l-Bârî*, Dâru Ma'rife, Beyrut, 1379.
- İbn Hanbel, Ahmed Ebu Abdillâh eş-Şeybânî, *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, Müessesetü'r-Risale, Kahire, Ty.
- İbn Hazm, Ali b. Ahmed b. Saîd, *el-Fasl fi'l-Milel ve'n-Nihal*, Mektebetü'l-Hanecî, Kahire, ty.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, Nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd ve dğr., *Ravzatü'l- 'uĸalâ' ve nüzhetü'l- fużalâ*, Daru Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1977.

- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik, *es-Sîretü'n-nebeviyyel'İbn Hişâm*, Thk. Mustafa es-Sakâ ve dğr. Mektebetü'l Mustafa, Mısır, 1955.
- İbn Kayyım, el-İmam Ebi Abdullah b. Muhammed b. Ebi bekr, Miftahu Dari's-Saâde, Daru Âlemi'l-Fevâid, Tyy.,ty.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fedâ İsmail b. Ömer, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, Dâru Tayyibe, Byy. 1999.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sadr, Beyrut, 1414/1994.
- İbn Mulakkin, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî el-Mısırî, *et-Tavzîh li-şerhi'l-Câmi'i's-şahîh*, Daru'n-Nevadir, Dimeşk, 2008.
- İbn Receb, Ebû'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdirrahmân, *Câmi'u'l-'ulûm ve'l-Hikem fî Şerhi Hamsîne Hadîsen min Cevâmi'i'l-Kilem*, Daru's-Selam, 2004.
- İbn Sina, *Hüznün Mahiyet ve Sebepleri*, Çvr. Mehmed Hazmi Tura, Türk Tıp Tarihi Arkivi, 1937, cilt: II, sayı: 6.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, Daru'l-mecmeû'l-Meliki'l-Fahd, Medine, 1995.
- İbnu'l-Cevzî, Cemaluddin Ebu'l-Ferec bdurrahman b. Ali, *Teblisu'l-İblis*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 2001.
- İbnu'l-Vezîr, Muhammed b. İbrahim b. Ali, *el-Âvâsım ve'l-Kavâsım fî'z-Zebbi ân Sünneti Ebî Kâsım*, Müessetü'r-Risâle, Beyrut, 1992.
- İbnü'l-Esîr, Ebû's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn, *eş-Şâfi Şerhu Müsnedi's-Şâfi'i*, Mektebtü'r-Rüşd, Riyad, 2005.
- İbnü'l-Hâc el-Abderî, Muhammed b. Muhammed, *El-Medhâl*, Daru't-Turas,Byy. Ty.

- İmrânî, Ebü'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebi'l-Hayr, *el-İntişâr fi'r-Red 'ale'l-Ğaderiyyeti'l-Eşrâr*, advâu's-Selef yay., Riyad, 1999.
- Kâdî İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî, *İkmâlü'l-Mu'lim bi-fevâ'id* (fî şerhi Şahîh) Müslim, Daru'l-Vefa, Mısır, 1998.
- Kahtanî, Saîd Ali, *Huluku'l-Hasen Fi Davi'l-Kitabi ve's-Sünne*, Mektebetü'l-Meliki Fahd, Riyad, 1431.
- Kandahlevî, Muhammed b. Yusuf b. Muhammed b. İlyas b. Muhammed b. İsmail, *Hayatu's-Sahabe*, Müessetü'r-Risale, Beyrut, 1999.
- Karadâvî, Yusuf, *El'îman ve'l-hayat*, Müessetü'r-Risale, Lübnan, 2006.
- Karagöz, İsmail, *Ayet ve Hadisler Işığında Allah'ın İsim ve Sıfatları*, DİB. Yay., Ankara, 2011.
- Kastallânî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed, *İrşâdü's-Sârî Lişerhi Sahihi'l-Buhârî*, metbaâtu'l-Kubra el-Emiriyye, Mısır, 1323.
- Kaya, Mevlüt, Küçük, Nurettin . "İbadetler ile Hayatın Anlamı ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0 / 42 (Eylül 2017): 17-43
- Kazanç, Fethi Kerim . "İslâm Kelâmında İnsan Fiilleri Bağlamında Kader Anlayışı". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 7 / 1 (Şubat 2007): 125-212.
- Keşmîrî, Muhammed Enver Şâh Hüseyinî, *el-'Arfü's-şezî 'alâ Câmi'i't-Tirmizî*, Dru't-Turasi'l-Arabî yay., Beyrut, 2004.
- , Feyzü'l-bârî 'alâ Şahîhi'l-Buhârî, Daru Kutubi'l-İlmiyye, Lübnan, 2005.
- Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, TDV yay., Ankara 2010.
- , *Hadislerle İslam*, TDV yay., Ankara, 2013.
- , *Kur'an Yolu Tefsiri*, TDV yay., Ankara, 2006.

- Köksal, M. Âsım, *Dünya ve Âhîret Saadetinin Yolları*, Diyanet İlmî Dergi, 1962, cilt: I, sayı: 4.
- Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmet b. Ebî Bekr, *el-Camî' li ahkâmî'l-Kuran*, Dârul-fîkr, Beyrut, 1987.
- Kuşeyrî, Abdülkerim İbn Hevâvin, *Letâifu'l-İşarat*, thk. İbrahim el-Bisunî, el-Hey'etü'r-Risalet'i-l-Âmmeli'l-Kitap, Mısır, ty..
- Kutub, Seyyit, *Fizilali'l-Kur'an*, Trc. M. Emin Saraç ve dğr. Madve yay. İstanbul, ty.
- Maverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, *Tefsîru'l-Maverdî*, Dâru'l-İlmiyye, Beyrut, ty.
- Merağî, Ahmed b. Mustafa, *Tefsîru'l-Merağî*, Mustafa el-Bânî el-Hilbî yay., Mısır, 1946.
- Mubarekfurî, Muhammed b. Abdurrahman b. Abdurrahîm, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, Daru Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, ty..
- Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzî'l-Kur'an'i'l-Kerîm*, Kâhire: Dâru'l-Hadis, 2001.
- Muhsaibî, Ebu Abdillâh el-Haris b. Esed, *er-Riâye lihukûkullah*, thk. Abdulkadir Ahmet Âtâ, Daru Kutubi'l-İlmiyye yay., Beyrut, ty..
- Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifin b. Nûriddîn Alî, *et-Teyisîr bi-şerhi'l-Câmî'i-ş-şagîr*, Mektebetü'ş-Şafîî, Riyad, 1988.
- , *et-Tevkîf âla Muhimmâtü't-Târîf*, Daru âlemi'l-kitap, Kahire 1990.
- Namlı, Abdullah, "Kur'an'a Göre Peygamberleri İnkâr Sebepleri", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017, Cilt VIII, sayı: 1.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfizüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, *Medârikü't-tenzîl ve haqâ'ıku't-te'vîl*, Daru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut, 1998.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *el-Minhac Şerhe Sahihi Muslim*, Daru İhyau't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, 1392.

Râğîb el-isfehânî, Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed, *el-Müfredât fi Ğarîbu'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kâlem, Byy., 1412.

Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Dâru İhyau't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, ty.

Sabunî, Muhammed Ali, *Muhtasaru Tefsiru İbn Kesîr*, Daru'l-Kurani'l-Kerîm, Betrut, 1981.

-----, *Safvetü't-Tefasir*, Daru's-Sabunî, Kahire, 1997.

Salahuddin el-Muneccid, *el-Muctemiû'l-İslamu fi Zilli'l-Âdale*, Daru'l-Kutubi'l-Cedid, Beyrut, 1987.

Salih b. Abdulaziz b. Muhammed, *et-Temhîd lişerhi Kitabi't-Tevhîd*, Daru't-Tevhîd , Byy. 2003.

San'ânî, Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh, *et-Tenvîr şerhu Câmi'i's-şagîr*, Mektebetü Darü's-Selam, Riyad, 2011.

Sem'ânî, Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed, *Tefsiru'l-Kuran*, Daru'l-vatan yay., Riyad , 1997.

Sindî, Ebü'l-Hasen Nûruddîn Muhammed b. Abdilhâdî, *Hâşiyetü's-Sindî 'alâ Süneni İbn Mâce*, Daru'l-Cîl, Byy. ty..

Sübhî, Ahmed Muhammed, *Efâlu'l-İbad Fi İlmi'l-Kelâm*, Daru Nahdatü'l-Arabiyye, Beyrut, 1985.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, *el-Câmi'u'l-kebîr*, el-ezheri's-Şerif yay., Kahire, 2005.

Şehristanî, Muhammed b. Abdulkerim b. Ebibekr, *el-Milel ve'n-Nihal*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut 1404.

Şevkanî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdillâh, *Neylü'l-Evtâr*, Daru'l-Hadîs yay., Mısır, 1993.

-----, *Fethu'l-Kadîr*, Dâru İbn Kesir, Beyrut, 1414.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-evsat*, Nşr.Daru'l-Haremeyn, Kahire, ty., VI.

Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir, *Tarihu'r-Rüsül ve'l-Mülük*, Dar'l-Ma'rife, Byy., ty..

-----, *Camiu'l-Beyan fi Te'vili'l-Kur'an*, Müessesetu'r-risale, Byy., 2000.

Taftazanî, Sa'duddîn Mes'ûd b. Ömer, şerhu'l-Âkaidi'n-Nesefiyye, Daru İhyau't-Turasi'l-Arabî, Lübnan 2014.

Tantavî, Muhammed Seyyid, *et-Tefsiru'l-Vesît li'l-Kurani'l-Kerim*, Daru Nahda, Kahire, 1998.

Tayyibî, Şerefu'd-Dîn el-Hüseyn b. Abdillâh, *el-Kâşif ân hakâiki's-Sünen*, Mektebetü'n-Nezzâr Mustafa el-Bâz yay., Riyad, 1997.

Yıldırım, Arif, Kader ile İlgili Bir Hadise Dair Bazı Kelamî Yorumlar, AÜİF Dergisi sayı 25, Erzurum, 2006

Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, Küveyt yay. Küveyt, 1972.

Zebîdî, Zeynu'd-din Ahmed b. Ahmed b. Abdillatîf, *Sahihi Buharî Muhtasari Tecrîdî Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, Gaye matbaacılık yay. Ankara, ty.

Zemahşeri, Ebu'l-Kasım Muhammed b. Amr b. Ahmed, *el-Keşşâf ân Hakaiki Ğavamidi't-Tenzil*, Da'ru'l-Kutubi'l-Arabi, Beyrut, 1407.

Zerî, Ebu Abdullâh, Muhammed b. Ebi Bekr Eyyub, *Şifâu'l-Âlil*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1978.

Züheylî, Vehbe b. Mustafa, *et-Tefsiru'l-munîr fi'l-akideti ve's-şeriâti ve'l-menheci*, Daru'l-Fikr, Dimeşk, 1418.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : ERİŞ, Ahmet
Uyruğu : TC.
Doğum Tarihi ve Yeri : Gürpınar/ VAN 01.04.1985
Telefon : 05447996440
Faks : ...
E-mail : Ahmet.eris@diyanet.gov.tr

Eğitim

Derece

Eğitim Birimi

Mezuniyet Tarihi

Lisans

İlahiyat Fakültesi

2011

İş Deneyimi

Yıl

Yer

Görev

8

Diyanet İşleri Başkanlığı

Vaiz

Yabancı Dil

Arapça

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU

19.07.2019

Tez Başlığı / Konusu:

SÜNNETE GÖRE SAİD VE ŞAKİ MEFHUMLARI

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 108 sayfalık kısmına ilişkin, 19/07/2019 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından TÜRNETİN intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 15 (onbeş) tir.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimededen daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

19/07/2019

Ahmet ERİŞ

Adı, Soyadı, İmza

Adı Soyadı : Ahmet ERİŞ

Öğrenci No :

Anabilim Dalı : TEMEL İSLAM BİLİMLERİ

Programı : HADİS

Statüsü : Y. Lisans Doktora

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Arif GEZER

19.07.2019

ENSTİTÜ ONAYI

UYGUNDUR

19.07.2019

Doç. Dr. Bekir KOÇLAR
Enstitü Müdürü